

Vier excellente cluchten

editie J.J. Mak

bron

J.J. Mak (red.), *Vier excellente cluchten* (Klassieke Galerij nr. 46). De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1950.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_vie002vier01_01/colofon.htm

© 2001 dbnl / erven J.J. Mak



Inleiding

De vier kluchten, die hierachter voor het eerst of opnieuw worden uitgegeven, als eerste deel der *Rhetoricale Bibliotheek*, bestrijken de gehele 16de eeuw, de eeuw der ‘edele conste van rhetoriken’. Het spel van de *Drie Minners* moet nog dateren uit de tijd vóór de Hervorming. Het zijn uitsluitend vormelementen, die de dichter als rederijker kenmerken, de inhoud daarentegen is nog ongerept middeleeuws. Met het tweede spel, het esbattement van de *Visscher*, dat omstreeks 1530 moet worden gedateerd, zitten we al midden in de tijd van religieuze en sociale spanningen. Evenals het spel van de *Drie Minners* is het van Zuidnederlandse, en wel Westvlaamse oorsprong, maar het spel van Cornelis Everaert is technisch veel knapper dan dat van zijn onbekende landgenoot. Hier vertoont de komische Zuidnederlandse volkskunst zich op haar best, hier wordt een hoogte bereikt, waartoe de Noordnederlandse kunstbroeders het nimmer zullen brengen.

Met *O.L.H. Minnevaer* komen we in Noord-Nederland. De geloofs- en vrijheidsstrijd hebben daar intussen de humor van de klucht tot satire doen vergroven. Daarvan is *Minnevaer* een goed voorbeeld. Wanneer de eerste en hevigste vlagen van de storm voorbij zijn, breekt ook hier weer de tijd aan, dat er gelachen kan worden. Dat blijkt dan uit onze laatste klucht *Van Deen en Dander*. In oorspronkelijkheid is ze te vergelijken met Everaert's *Visscher*. Losse motieven of thema's worden zelfstandig gehanteerd. Daarentegen zijn de *Drie Minners* en *Minnevaer* niet meer dan geslaagde bewerkingen, respectievelijk van een Decamerone-verhaal en een zinnespel.

Met opzet kozen we voor onze kluchten niet de naam *esbattement*. Een esbattement is niet hetzelfde als een klucht. Indien esbattement een modewoord is geweest in het Frankrijk van de 15de eeuw, dan hebben de rederijkers, die het overnamen, niet een naast klucht volstrekt overbodig leenwoord ingevoerd. Men gevoelde blijkbaar behoefte aan een algemene term ter benoeming van spelen, die niet het karakter hadden van een zinnespel. Zo konden ook ernstige spelen, abele spelen, gelegenheidsstukken, enz., mits geen zinnespel, esbattement heten. Later gaan de begrippen door elkaar, sinds de tweede helft van de 16de eeuw schijnt met name

het onderscheid tussen klucht en esbattement verloren te zijn gegaan.

Trouwens het wezen van de klucht zelf wordt dan tegelijk ernstig aangetast door de historisering en de moralisatie. Want een klucht moet buiten het tijdsgebeuren blijven. Krachtens haar oorsprong en essentie leeft de klucht van de spanningservaring, de contrastervaring tussen de geslachten, wellicht ook tussen de generaties en de standen. Allereerst en hoofdzakelijk van de geslachten. Zo nog in onze middeleeuwse klucht. Die leeft van de tegenstelling tussen man en vrouw. Daarom is de klucht ook niet erotisch, de sexuele toenadering is niet om haarszelfswil gegeven, maar met de bedoeling te hekelen. Het sexuele is het 'zotte', d.w.z. een bezetenheid, die nu eenmaal tevens gehegeld moet worden. Als tweede fase wordt dan de sexualiteit van de vrouw als ontrouw, dus als zedelijk tekort aan de kaak gesteld. Maar dan ridiculiseert men tevens de sukkelaars, de horendragers en de Venusjankers, die de dupe worden van de vrouw. Zo, meen ik, moeten wij de klucht benaderen, al wordt de verdere ontwikkeling gecompliceerd voor de vele, onderling zeer verschillende invloeden, die ze heeft ondergaan. Litteraire vertelstof en psychologische en maatschappelijke verschijnselen bepalen haar verdere carrière. Hier staat het litterair-historisch onderzoek nog in de kinderschoenen. Laten we eens zien, wat onze vier kluchten ons in dit verband te zeggen hebben.

Drie Minners

Een speel van drie minners, de coster, de pape ende de jonckere is een van de drie onuitgegeven kluchten, die bewaard zijn gebleven in Hs. K.B. Brussel No. 16912-3¹. Leendertz vermoedt, dat het handschrift uit Gent afkomstig is. Zelf heb ik het niet kunnen raadplegen; ik heb mij moeten behelpen met fotocopieën van de foll. 264-8 (volgens Leendertz' nummering blz. 45-53), die ons spel bevatten. Voor het overige bleef ik aangewezen op de

1 Zie P. LEENDERTZ JR, *Eenige geneuchlijke dichten in Tschr.* XX (1901), 59 vlg.; DEZ., *Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* (Leiden z.j.), blz. LVII vlg.; J. V.D. GHEYN, S.J., *Catal. des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique* IX (Bruxelles 1909), No. 6354, blz. 185 vlg.

bestaande, in de noot vermelde, beschrijvingen. Volgens deze zouden in- en uitwendige criteria wijzen op de tweede helft van de 16de eeuw als tijd van ontstaan. De taal - althans van onze klucht - is Westvlaams. Daarop wijzen de geaspireerde vormen *hu(u)*, *huut*, enz.¹, de spelling *ou* voor *oe*², *au* voor *ou*³, de vorm *zou* = zij⁴, *e* voor *i*, o.a. in *es* (r. 49), *ghemesse* (r. 105)⁵, *ee* voor *ei*⁶, de rijmen *duere* - *kuere*⁷ en de woorden *burrelen*⁸, *clappachtich*⁹, *dasaert*¹⁰, *de die* (?) (r. 105), *dootscrine*¹¹, *saen*¹², *stijf* = zeer¹³, *verporren* = verplaatsen¹⁴, *water en bloet* zweten. Na aftrek van alles, wat op rekening van de afschrijver kan komen, blijft er genoeg over om de dichter in West-Vlaanderen te plaatsen. - Het schrift is moeilijk leesbaar. Aan Leendertz' opmerkingen dienaangaande heb ik niets toe te voegen, evenmin aan zijn inhoudsbeschrijving, tenzij dan dat het *Spel van Sanct Jooris* inmiddels is uitgegeven in de *Middelnederlandsche Dramatische Poezie*¹⁵ en dat het refrein op de stok 'Tes beter om beters wille ghesweghen'¹⁶ ook voorkomt in de bundel van Jan van Doesborch¹⁷.

Bij alle gebreken, die het spel van de *Drie Minners* aankleven, blijft het toch op zijn minst bevreemdend, dat het niet reeds lang is uitgegeven. Leendertz heeft er indertijd een afschrift van gemaakt en een uitgave beloofd, maar daarvan is niets gekomen. Wel werd de inhoud bekend, doordat J.A. Worp het afschrift van Leendertz tot zijn beschikking kreeg bij de bewerking van

- 1 vg. Jacobs, par 184.
- 2 ald. par. 64.
- 3 ald. par. 113 e.v.
- 4 vg. Jacobs *Wvl.* bl. 286.
- 5 vg. Jacobs, par. 42, bl. 88.
- 6 ald. par. 90.
- 7 ald. par. 82, bl. 160-1.
- 8 vg. De Bo op *Burlen* (= brullen).
- 9 ald. op *Klappen*.
- 10 ald. op *Daas*.
- 11 ald. op *Schrijn*.
- 12 ald. i.v.
- 13 ald. i.v.
- 14 ald. i.v.
- 15 bl. 423 e.v.
- 16 Uitg. d. LEENDERTZ in *Tschr.* XX, bl. 74-5.
- 17 Uitg. *C. Kruyskamp* dl. 2 (Leiden 1940), bl. 225 e.v. (deze tekst kan nu worden aangevuld en geëmendeed).

het eerste deel van zijn *Geschiedenis van het Drama en het Tooneel*, zodat hij in het kort het verloop van het spel kon schetsen ¹. Worp was ook de eerste, die verband legde tussen de inhoud van onze klucht en het verhaal in Boccaccio's *Decamerone* IX, 1 ²). Dit luidt als volgt: Madonna Francesca wordt door twee minnaars, Rinuccio en Alessandro, lastig gevallen. Zij draagt aan haar dienaar op, aan beide de vervulling van hun wensen toe te zeggen, op voorwaarde dat ze een bepaalde opdracht stipt zullen uitvoeren. Alessandro moet de plaats innemen van de juist begraven booswicht Scannadio en Rinuccio moet de gewaande booswicht, die dus eigenlijk Alessandro is, op zijn rug naar haar huis dragen. Bij dit alles mogen ze geen woord spreken. Francesca hoopt, dat ze de lugubere taak niet zullen volbrengen, maar tot haar verrassing blijkt het tegendeel. Gelukkig is juist de nachtwacht ter plaatse. Rinuccio laat nu uit angst Alessandro van zijn rug glijden en neemt de benen. Alessandro op zijn beurt kruipt zo gauw mogelijk overeind en kiest eveneens het hazenpad ³.

Vergelijken we dit verhaal met ons spel, dan treffen ons naast de overeenkomst van het algemene thema, verscheiden afwijkingen in de afzonderlijke motieven. Ook in de *Drie Minners* tracht een vrouw zich te ontdoen van enige lastige minnaars door een overeenkomstige lugubere opdracht. Maar in plaats van twee zijn er hier drie minnaars. De eerste is de koster, die op de afgesproken tijd, d.i. 9 uur 's avonds voor haar huis verschijnt. Hij krijgt de opdracht een doorkist naar het kerkhof te dragen en in een laken gehuld in die kist te gaan liggen. Een uur later komt de pape. Hij moet gehuld in een laken op de kist noten gaan zitten kraken. De koster denkt, als hij dit hoort, dat het rammelende

1 Groningen 1904, bl. 150-1.

2 In verband met de tijd van ontstaan acht ik het uitgesloten, dat de dichter van ons spel Boccaccio's verhaal heeft leren kennen in de vertaling van Coornhert van 1564 (zie *Vijftigh Lustighe Historien* etc., Amsterdam [1644], No. 38, bl. 101 e.v., ook opgenomen in de bloemlezing van G.A. Nauta (Groningen 1903), bl. 93 e.v.).

3 Van dit verhaal is gebruik gemaakt door Lope de Vega voor zijn *Servir con mala estrella* en door Hans Sachs in zijn *Die jung wifrau Francisca* (vg. Nauta, a.w. bl. 156-7, die nog verwijst naar de fabliau van Constant Duhamel, John Lydgate's *The lady prioires and her three wooyers* en *The wicked Lady of Antwerp* in Thorpe's *Northern Mythology*, cf. Clouston *Popular Tales and Fictions* 2, 312.

doodsbeenderen zijn, terwijl de pape van de angstkreten van de koster rilt als van het spreken van een dode. Komisch wordt de situatie, wanneer de koster uit de kist wil kruipen, terwijl de pape dit met alle macht belet. Intussen verplaatst het toneel zich weer naar het huis van de vrouw, waar juist de jonker zijn declaratie doet. Hem wordt opgedragen een duivelskleed aan te trekken en al rammelend met een ketting naar het kerkhof te gaan, de doodkist op te zoeken en die bij haar thuis te brengen. Wanneer hij tot op enige afstand genaderd is, ziet hij de pape voor een geest aan, de pape van zijn kant schrikt van de jonker als duivel, terwijl de koster, vrezend naar de hel te worden gesleept, gaat jammeren om er uit te komen. De pape is de eerste, die het hazenpad kiest. Zodra nu de jonker de kist op zijn schouders wil nemen, wordt het de koster ook te benauwd. De jonker, menend een geest te horen spreken, aarzelt even en de koster maakt daarvan gebruik om zich te bevrijden. Evenals de pape rent hij naar het huis van zijn geliefde. Op het ogenblik, dat de pape de duivel weer ziet naderen en wil vluchten, terwijl de jonker op zijn beurt van de beide doden schrikt en eveneens de benen wil nemen, worden ze door 'twijf' vermaand te blijven staan. Dan bekennen ze aan elkaar, wie ze zijn en beklagen zich het slachtoffer te zijn geworden van hun dwaze liefde.

Bij nadere beschouwing blijkt de figuur van de pape in dit spel eigenlijk niet te passen. Een zelfstandige functie heeft hij niet, hij moet evenals de koster voor dode of de Dood spelen. Het kraken van doodsbeenderen *boven* de kist, wat de koster meent te horen, is onnatuurlijk. Evenzo zijn spel als dode *op* de kist, wanneer de jonker nadert. Dan is er de vreemde omstandigheid, dat de vrouw tegen de jonker alleen van een doodkist spreekt, maar niet rept van degene, die daarop zit. Voorts de aanwezigheid van de pape voor het huis van de geliefde, terwijl de koster en de jonker nog in actie zijn, zijn blijkbaar kalmtte, wanneer de koster - voor hem toch een dode! - zich bij hem voegt, enz. Het is duidelijk, dat de pape secundair is. Hij is opzettelijk, en niet bepaald gelukkig, door de auteur van het spel ingevoerd. Om verschillende redenen. Natuurlijk ook om het getal drie. Maar daarmee heeft de dichter tevens gemeend wat meer actie te verkrijgen. En die is er vanzelfsprekend ook, al mag men de onderbreking van de kerkhofscène door het aanzoek van

de jonker alweer minder gelukkig achten, omdat het stille spel van koster en pape nu veel te lang moet voortduren.

Ik ben op grond van het voorgaande geneigd de redactie van de *Decamerone* voor oorspronkelijker te houden, ja ik zie eigenlijk niet goed in, waarom die niet de bron kan zijn geweest voor ons spel. Dan moeten wij het onze dichter als een verdienste aanrekenen, dat hij de dienaar en de nachtwacht heeft geëlimineerd. Het rechtstreekse contact tussen de vrouw en haar drie minnaars is dramatischer dan via een tussenpersoon en de ontknoping is bij alle gebrekkige uitwerking, in elk geval van vinding bevredigender dan bij Boccaccio.

Maar er bestaat nog een ander 16de-eeuws spel op precies hetzelfde thema. Het is de *Klucht van de bedrogen minnaars*, door de Zeeuwse rederijker Job Gommersz in 1565 geschreven ¹. De drie minnaars zijn hier een student, een edelman en een burger. De opdrachten zijn vrijwel dezelfde, alleen is het kerkhof vervangen door een schuur en speelt de tweede minnaar - hier de edelman, bij ons de pape - voor een engel, die met een kaars in de hand bij de kist waakt. De ontknoping vindt plaats na een vechtpartij van de drie minnaars onderling. Dit is de kern van het spel, de rest is franje en kan gemakkelijk weggedacht worden. Het optreden van een 'cnape' en een 'ghebuere' van de vrouw maken het spel misschien wat levendiger, de 'Platynwachter' met zijn marot en 'Subtyl bedyeden' verhogen de afwisseling, maar al deze functies kunnen gemakkelijk gemist worden. Ik acht het niet onmogelijk, dat Job Gommersz ons spel gekend heeft, ja het opzettelijk heeft omgewerkt tot zijn *Klucht van de bedrogen minnaars*. Hij heeft dan de koster en de pape andere namen gegeven. Het spreekt immers vanzelf, dat een Katholiek nà de Hervorming geen kerkelijke ambtsdragers meer in dergelijke komische situaties plaatst, afgezien nog van de omstandigheid, dat men na Trente geen priester meer aan Venus kan laten offeren. Ons spel wijst terug naar de tijd vóór de Refor-

1 In Hs. K.B. 's-Gravenhage, No. 132 F 7, fol. 1-10v, vg. P.J. MEERTENS, *Job Gommersz, een Zeeuws Rederijker uit het midden der zestiende eeuw* in *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, XIV (1926), 245 vlg., en DEZ., *Letterkundig Leven in Zeeland in de zestiende en de eerste helft der zeventiende eeuw* (Amsterdam 1943), 119-20.

matie. Toen mocht de ‘pape’, nog het object zijn van een goedaardige, volkse spot. Job Gommersz' spel daarentegen is duidelijk in Contra-Reformatorische geest gecastigeerd. Overigens heeft de kern van het spel door deze omwerking veel gewonnen, de tweede minnaar als engel wakende bij de dode is een zeer gelukkige vondst. De afwisseling, die de nieuwe dramatis personae brengen, is bovendien niet onwelkom, al heeft de vooropgezette bedoeling het stuk een bepaalde lengte te geven, langdradigheid veroorzaakt. De vechtpartij aan het slot is bij het publiek van die tijdstelling in de smaak gevallen; ons kan ze minder bekoren.

In de 17de eeuw hebben niet minder dan drie toneelschrijvers het thema der bedrogen minnaars behandeld, t.w. J. FRANSOON in *Gierte Wouters* (1623)¹, J. PLUIMER in *De Bedrooge Vryers* (1679)² en een anonymus in de *Klugt van Fytje of een Witte met een Zwarte* (1700)³. Bovendien bezitten we nog een straatlied op een der bladen te Lincoln, dat het onderwerp bezingt⁴. Alleen in *Gierte Wouters* is het thema vrijwel ongeschonden bewaard gebleven. De figuur van de engel is aan Job Gommersz ontleend, maar het kerkhof en de opdracht de dode naar het huis van de vrouw te dragen zijn in overeenstemming met Boccaccio en de *Drie Minners*. Sterker naar de gelegenheid gewijzigd is weer *De Bedrooge Vryers* van Pluimer. Margriet is verloofd met Karel, maar heeft last van drie andere vrijers. Ze laat de eerste in een kamer in een doodkist liggen, de tweede deze bewaken en de derde, als duivel gekleed, de anderen bang maken. Tenslotte jaagt Karel het hele troepje het huis uit. Het straatlied heeft het thema op ongeveer dezelfde wijze behandeld, alleen is het kerkhof weer de plaats van handeling en worden de drie minnaars 's nachts gearresteerd en naar het stadhuis gebracht. Heel ver tenslotte is de auteur van de *Klugt van Fytje* van het oorspronkelijke thema afgeweken. De vrouw verstopt de ene minnaar in

1 ex. in U.B. Leiden, een fragm. bij P.H. v. MOERKERKEN, *Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17de eeuw*, I (Sneek z.j.), 125 vlg.; vg. WORP, *a.w.*, I, 442.

2 ex. in U.B. Leiden, korte inhoud bij WORP, *a.w.*, I, 459-60.

3 ex. in U.B. Leiden, vg. WORP, *a.w.*, I, 463.

4 *Een Nieu Kluchtigh liet, ghebeurt binnen 's Hertogenbosch: stem, vande Stoele-matters*, uitg. d. F.K.H. KOSSMANN, *De Nederlandsche straatzanger en zijn liederen in vroeger eeuwen* (Amsterdam 1941), 101 vlg.

bed, de andere in een kast. Ze komen dan respectievelijk in het wit en het zwart de derde verjagen.

Wat de persoonlijke verdiensten van de dichter van ons spel betreft, me dunkt dat die niet gering zijn. Wie zich mocht stoten aan het om de haverklap gebruikte stopwoord *met allen*, aan de vele te korte regels, aan de weesrijmen en de rijmloosheid - voorzover die niet aan corruptie van de tekst te wijten zijn -, aan de nog talrijker enjambementen - die trouwens niet altijd als onbeholpenheid behoeven te gelden, maar stellig ook, evengoed als de versbreking over twee of drie sprekers, een natuurlijke voordracht kunnen bevorderen -, er staat tegenover, dat de grondgedachte, het zotte der zinnelijke liefde, zonder enige vertroebeling, de gang bepaalt, dat de auteur langdradigheid en afdwaling heeft vermeden, zodat het spel vlot verloopt, en dat de komische effecten door contrastwerking en mystificatie ten volle zijn uitgebuit. Dat de auteur een koster, maar vooral dat hij een pape ten tonele heeft gevoerd, is een tegemoetkoming aan de volkssmaak, waaraan hij in vóórreformatorische tijd, zonder iemand aanstoot te geven, kon voldoen. En waardoor tevens - dank zij de contrastwerking - het komisch effect wordt verhoogd. Houden wij nog rekening met een eventuele opdracht en de plaats van vertoning, dan kunnen de verdiensten van de auteur nog stijgen. Want de opvoering stelt inderdaad geringe eisen. Links kan men zich het huisje denken van de vrouw, rechts het kerkhof. De vrouw speelt of staande voor haar huis, of liggende voor het venster boven. Er waren enige kostuums nodig en een duivelshabijt, maar die behoorden in die tijd natuurlijk tot de gewone toneelgarderobe.

Bij de uitgave zijn alle afkortingen opgelost, de lettertekens in overeenstemming gebracht met de tegenwoordige schrijfwijze, de plaatsing van leestekens en hoofdletters gemoderniseerd, overbodige letters, lettergrepen of woorden tussen (), toegevoegde tussen [] geplaatst en de regels gerangschikt, zoals de maat en het rijm het eisen.

Visscher

Het *Esbatement van den Visscher* is een der geslaagde kluchten van de zestiende eeuw. De auteur, die hiermee de hoogste troef

heeft uitgespeeld, die hij in dit genre bezat, is Cornelis Everaert ¹. Hij stierf op 14 November 1556 te Brugge, waar hij ook wel (ca. 1480) zal zijn geboren. Evenals zijn vader, die waarschijnlijk uit 'Leken bij Dixmuide' afkomstig was en in 1468 Brugs poorter werd, was hij lakenverver en -voller van beroep. Tevens was hij schrijver van het S. Sebastiaansgilde der handboogschutters en bekleedde hij nog enkele bijbetrekkinkjes. Op grond van de weinig opvallende plaats, die hij inneemt temidden van de herdachte tijd- en constgenoten in Eduard de Dene's *Testament Rhetoricael*, mogen we opmaken, dat hij een der vele Brugse rederijkers van de zestiende eeuw is geweest en dat hij niet bepaald boven zijn tijdgenoten heeft uitgeblonken. Hij was lid van de rederijkerskamers *De Heleghe Gheest* en *De Drie Santinnen*. Of hij tevens factor was, is onzeker, zo niet onwaarschijnlijk. Hij ondertekent zijn stukken nimmer met het devies van de kamer, maar uitsluitend met zijn eigen kenspreuken *Ic comme om leeren* of *So reine verclaert* (anagram van Cornelis Everaert). Die spelen - in totaal 35 stuks - zijn geschreven tussen 1509 en 1538, met een onderbreking van 10 jaar, t.w. van 1513 tot 1523 ², zonder dat men iets bespeurt van een geestelijke ontwikkelingsgang.

We kunnen deze spelen verdelen in:

- A. 7 stichtelijk-godsdienstige, t.w. *Maria Hoedeken* (1509), *Maria ghecompareirt byde Claerheyt* (1511), idem *byde Stede van Jherusalem* (1527), idem *byde Throon van Salomon* (1529), idem *byde Scepe* (1530), *Sinte Pieter ghecompareirt byde Duve* (1531) en *Tspel vanden Wynghaert* (1533);

1 vg. voor hetgeen volgt: J.W. MULLER, *Cornelis Everaert's spelen als spiegel van de maatschappelijke toestanden zijns tijds*, in VVA, 1907, 433 vlg., DEZ., *Een Rederijker uit den tijd der Hervorming*, in *Onze Eeuw*, VIII, 4 (1906), 88 vlg., J.W. MULLER en L. SCHARPÉ, *Spelen van Cornelis Everaert* (Leiden 1920), Inl. bl. XV vlg., W. v. EEGHEM, in *Tooneelgids*, 1938-39, 5 vlg., 15 vlg., J. v. MIERLO S.J. in *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, II ('s-Hertogenbosch-Brussel z.j. [1940], 250 vlg., W. v. EEGHEM, in VVA, 1941, 551 vlg. (noot 78 vlg.), W.J.C. BUITENDIJK, *Het Calvinisme in de Spiegel van de Zuidnederlandse literatuur der Contra-Reformatie* (Groningen-Batavia 1942), 100 vlg.

2 Zie voor de redenen van dit stilzwijgen MULLER en SCHARPÉ, *a.w.*, bl. XXXVII en VAN EEGHEM, in VVA, 1941, 551 noot 78.

- B. 13 maatschappelijk-staatkundige, t.w. *Tilleghem* (1509), *Welvaren* (1511), *Wellecomme* (1523), *Hooghen Wynt* (1525), *Aragoenoysen* (1525), *Ghewillich Labuer* (1526), *Scaemel Ghemeente* (1528?), *Crijch* (1528?), *Aerm inde Buerse* (1529), *dOnghelycke Munte* (1530), *Groot Labuer* (1530), *Pays* (1538), *Ghemeene Neerrynghe* (...?).
- C. 8 tafelspelen, t.w. *Beke* (1512), *Boerdelic Pleghen* (1526), *Hoedeken van Marye* (1530), *Zeven Bloetsturtynghen* (1530), *Jubile* (1534), *Berch, Nyeuwen Priester, Joncheyt ende Redene*;
- D. 7 esbattementen, t.w. *tWesen* (1511?), *Coopman* (1513), *Vigelie* (1526), *Stout ende Onbescaemt* (1527), *Dryakelprouver* (1528), *Visscher* (1531?), *Nichte* (1538?).

W. van Eeghem heeft hem nog het Brugse spel op het landjuweel te Gent van 1539 willen toeschrijven ¹, maar dat is uitgesloten. Dit spel ademt een reformatorische geest ².

Everaert's spelen zijn vrijwel allemaal bij een bijzondere gelegenheid en doorgaans op bestelling geschreven. Maar van een bepaalde opdracht van een der beide kamers, waarvan hij lid was, blijkt niets. Wel wijzen enkele spelen er op, dat hij zelf deelnam aan de opvoering als acteur, wellicht ook als regisseur. Uit het passeren bij officiële opdrachten bij gelegenheid van blijde inkomsten en rederijkersfeesten, alsmede uit het geringe aantal door hem behaalde prijzen - officiële erkenning door aanstelling als stadsdichter of het toekennen van een jaargeld, is hem nooit te beurt gevallen - mogen we concluderen, dat zijn roem onder de tijdgenoten niet zeer groot is geweest. En na zijn dood was hij spoedig geheel vergeten.

Dit wordt begrijpelijk, wanneer we ons realiseren, enerzijds in welke tijd Everaert leefde en anderzijds welk standpunt de dichter tegenover zijn tijd heeft ingenomen. Trouw volgt hij de traditie der middeleeuwse moralisten, door zijn spelen voor een goed deel dienstbaar te maken aan felle hekeling van zonden en wan-

1 *Tooneelgids* tap.

2 vg. L.M. VAN DIS, *Reformatorische Rederijkersspelen uit de eerste helft van de zestiende eeuw*, diss. Utrecht 1937 (Haarlem z.j.), 55 vlg.; het spel is uitg. ald. 118 vlg., en in L.M. VAN DIS en B.H. ERNÉ, *De Spelen van Zinne vertoond op het Landjuweel te Gent van 12-23 Juni 1539*, dl. I: Tekst (Groningen-Batavia 1939), 23 vlg.

toestanden onder alle klassen van de maatschappij. De spanning, dé bron van literaire vormgeving, is voor een moralist als Everaert die tussen ideaal en werkelijkheid. Het ideaal der Gerechtigheid, geconciipiëerd op traditioneel middeleeuws-katholieke wijze, wordt gesteld tegenover het zondeleven der massa. Zo komt de orde van Christus te contrasteren met de orde van de natuur. Nu was het in feite zo, dat naarmate de middeleeuwen vorderden, de twee rijken steeds verder uiteengingen. De ‘zonde en slechtheid’, d.w.z. het leven naar de natuur, werd geleidelijk aan feller, of misschien niet zo zeer dit leven zelf alswel het besef van de zondige toestand, door algemener en persoonlijk sterker beleefde erkenning van de Christelijke idealen. Eens zal deze spanning een hoogtepunt bereiken en de oplossing zal slechts mogelijk zijn door een revolutie, een breuk met het oude, traditionele. In de grootste ontreddering blijkt het nieuwe altijd als het betere, ja als de oplossing te worden ervaren. Dat is een levenswet. En tevens dat de oude spanning plaats maakt voor een nieuwe, t.w. tussen traditie en revolutie, behoudzucht en vooruitgang. Voor het individu, dat de vernieuwing in de spanning van vreugde en smart ervaart, vreugde om het nieuwe, smart om het verloren bezit, en voor de gemeenschap, die het nieuwe à tout prix aanvaardt, zijn voorstanders eert en de ‘conservatieven’, ook hen, die bij intuïtie weten, dat elke vernieuwing uiteindelijk verlies betekent, achter de bank werpt, omdat ze zo handelen moet, krachtens de levenswet, die de gang der geschiedenis bepaalt, en waaraan zij onbewust gehoorzaamt. Die levenswet is taboe, een heilige schroom weerhoudt de mens van openlijk belijden. Ze is trouwens ook niet te verwoorden, althans niet in rationele begrippen. En als men belijden wil, voor zichzelf en de tegenstander, moet de blinde gehoorzaamheid toch als vrije beslissing gerechtvaardigd worden. Men wil in geen geval in zijn hemd staan. Het ingenomen standpunt is geen gegrepenzijn, o neen, het is redelijk verantwoord en dus zedelijk geboden. Zo worden op de diepste irrationele drijfveren verstandelijke bouwsels opgetrokken en van daaruit gaan de tegenstanders elkaar te lijf, vanzelfsprekend zonder elkaar in het minst te overtuigen.

Zo stonden ook in de zestiende eeuw de partijen tegenover elkaar. Het was een tijd van hoogspanning, van crisis, ja van

de geweldigste crisis, die de Westeuropese beschaving heeft doorgemaakt. Het ging om de triomf in het openbare leven van de rationele levenshouding. Tot aan het einde der middeleeuwen was het culturele leven nog voor een goed deel bepaald geweest door primitieve, irrationele concepties. Daaraan zal nu voorgoed een eind worden gemaakt. De rede zal - in naam - voortaan de leidsvrouw zijn. Dat is de tendens, daarom gaat de strijd, voor enkelen bewust, voor het merendeel onbewust. Ervaren, niet geweten. Want in de strijd is er geen plaats voor distantie, voor objectivering, voor kennen; er is slechts gehoorzamen, meedoen, volgen, of bestrijden, zich verzetten, weerstand bieden.

In die tijd van de hoogste spanning leefde Cornelis Everaert, maar geestelijk hoorde hij er niet thuis. Hij had een eeuw vroeger moeten leven. Hij begrijpt niets van wat er om hem heen gaande is. In de politiek is hij een kind. Tweemaal vergaloppeert hij zich door kritiek op de centrale Regering, die niet door de beugel kon¹. Hij begreep niet, dat zijn 'waarheid' niet meer te pas kwam in een tijd van doorbrekend gesaeculariseerd, d.i. a-Christelijk gezag, nog minder, dat hij niet het sterkste bolwerk tegen de dreigende sociale en religieuze revolutie met zijn kritiek moest verzwakken. Trouwens tegenover die sociale en religieuze problemen staat hij even hulpeloos-naief. Hij wil ze oplossen met middelen, die volkomen uit de tijd zijn. Hij scheept het arme, wanhopige volk af met een vermaning tot geduld en lijdzaamheid, nadat hij eerst een tijd met ze meegejammerd heeft. Van de ware oorzaken van verval en malaise heeft hij geen notie, evenmin van het groeiproces der sociale revolutie. Enerzijds bevordert hij dit door zijn opstandige kreten, anderzijds bezweert hij de opgeroepen instincten door het volk zelf te kapittelen en met ijdele troost af te schepen. Hij blijft conservatief de 'gestelde machten' eerbiedigen en de middeleeuws-Christelijke deugden prediken van individuele gelatenheid en aanvaarding.

Ten aanzien van de Hervorming toont de Brugse lakenverver zo mogelijk nog groter onbegrip. Hij heeft haar in het geheel niet au sérieux genomen. Hij spot er maar wat mee. Het is in zijn oog een voorbijgaand modeverschijnsel. Niet het minste besef had Everaert van de Reformatie als religieuze vernieuwing.

1 Met zijn verboden spelen van de *Crijch* en *dOnghelycke Munte*.

Het was een opstandige dwaasheid van een groep ontevredenen. Hij kan daartegenover rustig zijn middeleeuws-vrome spelletjes blijven schrijven en - o sancta simplicitas - naar dezelfde middeleeuwse traditie de clerus om zijn zondig leven blijven aanvallen, zoals in het spel van de *Crijch*, en de heiligste zaken dienstbaar blijven maken aan de kluchtige situatie of verwikkeling, zoals de vasten in *Vigelie*, de biecht in *Visscher*. Want dat is toch op zijn minst onbegrijpelijk, dat hij niet intuïtief heeft gevoeld, dat de tijd voorbij was voor satire op de geestelijkheid en contaminatie van heilige en profane zaken. Everaert's reformatorische gildebreders zullen om de naieve middeleeuwse katholieke gelachen hebben, maar zijn eigen geloofsgenoten moeten zich hebben geërgerd aan de man, die de clerus bleef hekelen en, erger nog, zogenaamd verdedigen met de vergoelijking van hun zonden door uitspraken als: 'het zijn ook maar mensen!' Dat zo iets een averechtse uitwerking moest hebben, kwam bij onze rhetoriciën blijkbaar niet op. Ook de ongescheidenheid van de sacrale en profane sfeer doet Everaert kennen als een ouderwetse middeleeuwer. Ik ben het dan ook met Buitendijk principiëel oneens, wanneer hij ¹ beweert, dat in de Barok de twee sferen 'ongescheiden één zijn', maar bij Everaert los naast elkaar zouden staan en hoewel opzettelijk met elkaar in contact gebracht, geen innige verbinding zouden hebben aangegaan. Mijns inziens is het precies andersom. De gescheidenheid der sferen is in de Barok, ondanks de bezwering van het aardse door het hemelse, evident. Juist de uiterst fijne gevoeligheid voor het principiële verschil der sferen is trouwens kenmerkend voor de Nieuwe Tijd, terwijl de middeleeuwen - en ook onze Everaert - zich daarvan niet bewust zijn. Zo zou in de vijftiende eeuw niemand aanstoot hebben genomen aan het komische gebruik, dat in de hierachter opnieuw uitgegeven klucht van de *Visscher*, van de biecht wordt gemaakt, al is het waar, dat de 'lekenbiecht', waar het hier om gaat, toen van kerkelijke zijde niet meer werd aangemoedigd. Maar honderd jaar later, in Everaert's tijd, dat is de Nieuwe Tijd, de eeuw van de doorbraak van Renaissance en Reformatie, komt zo iets niet meer te pas.

1 a.w., 106-7.

Vandaar hoogstwaarschijnlijk de geringe waardering voor Everaert's persoon en werk in het algemeen en voor zijn kluchten in het bijzonder. Want in dit genre is Everaert toch werkelijk een meester. Wij onderschrijven ten volle, wat zijn uitgevers in dit verband hebben opgemerkt: 'Zonder twijfel ligt voor ons zijn kracht... in het realisme van de esbatementen. (Daarin) kan dezelfde man, die ons in zijne stichtelijke spelen... soms tot geeuwens toe verveeld heeft... ons verrassen en verbazen door een verve en een talent van schikking en typering, door een levendigen, soms geestigen dialoog, door een hartige, ondanks sommige rhetorische bijmengsels echte, natuurlijke taal'¹. Van deze esbatementen is de *Visscher* van 1530 of 1531 stellig het best geslaagd. Zeker, het thema en zelfs de onderscheiden motieven zijn stereotiep. Het thema is de relatie van man en vrouw. Het was vroeger gewoonte het zo voor te stellen, alsof in de ernstige literatuur der middeleeuwen de geestelijke, in de komische daarentegen de vleeselijke liefde bezongen wordt. Men had alleen oog voor de aantrekking, de liefde tussen de geslachten. Men vergat, dat elke relatie in dit leven twee polen heeft, dat er aantrekking en afstoting is en dat die beide in elk concreet geval bewust of onbewust zich doen gelden en de spanning veroorzaken, die het kenmerk is van elke aanraking met het andere. Zo wordt ook de betrekking tussen man en vrouw niet alleen bepaald door de liefde, maar evenzeer, zo niet allereerst door de animositeit, de afkeer, de afstoting, die een psychologische verklaring vindt in de essentiële verschillen tussen de geslachten. Onze kluchtenliteratuur nu is voornamelijk gebaseerd op de spanning tussen de geslachten in negatieve zin, op de animositeit tussen man en vrouw. Door de zinnelijke liefde, door de vrouw opgewekt en nagestreefd, wordt de man verlaagd en gedupeerd. Deze in de grond ernstige tegenstelling, en de daaruit voortvloeiende strijd tussen man en vrouw op lachwekkende wijze, in lachwekkende situaties vorm te geven, is een vereiste voor een klucht. In Everaert's *Visscher* vinden we beide: 1. de - ernstige - strijd tussen man en vrouw, waarin de laatste aanvankelijk de nederlaag lijdt (zij biecht haar pekelzonden aan haar man, terwijl hij daarvoor bedankt), maar tenslotte triumfeert door zich op

1 *Spelen van Corn. Everaert*, Inl. bl. XXXII.

listige wijze er uit te praten. Zeide niet reeds de dichter van onze *Karel ende Elegast*

Vrouwenlist es menichfout,
Sijn si ionc, sijn si out?

2. de komische vormgeving. De sombere introitus, het harde vissersleven, het zuur verdiende brood, maakt onmiddellijk plaats voor de uiterst kluchtige visvangst, waarbij het oervolkse leugenmotief op oorspronkelijke wijze verwerkt is, vg. r. 50 e.v. over de garnaal, die een kabeljauw voor zich uit drijft en de krab, die een rog op de nek draagt, het botje en de schol door een (zee) hond achternagezeten, de twist tussen oester en schelvis, waarbij een tong tracht te bemiddelen! - Maar dan komt er zwaar weer opzetten, een onweersbui nadert, de donder rommelt, de zee komt in beroering. De vrouw wil biechten om te geruster te kunnen sterven. Ze bekent dan, dat van haar drie zoons alleen de oudste bij haar man gewonnen is, de twee andere zijn respectievelijk van haar knecht en van de kapelaan. Wij spraken er boven reeds van, dat Everaert in de tijd, waarin hij het spel schreef, als katholiek liever niet deze heilige personen en zaken (kapelaan en biecht) in een zo profaan-komische sfeer had moeten betrekken, want - hoe door de sterke contrastwerking het komisch effect ook verhogend - het kon te gemakkelijk als kritiek worden uitgelegd door andersdenkenden. Maar deze bedenking nu daargelaten, de inkleding is alleraardigst. Psychologisch treffend is ook de reactie van de vader tegen de twee onechte kinderen. Hij wil ze niet zien, hij jaagt ze weg, als ze hem komen begroeten. Maar dan weet de vrouw hem listig wijs te maken, dat hij haar biecht verkeerd heeft begrepen, zichzelf, haar man, was immers haar knecht (wie hielp haar anders bij al het zware werk?) èn haar kapelaan (want behalve bij de pastoor heeft ze bij niemand anders gebiecht).

De oorsprong van de onderscheiden motieven behoeven we hier niet meer na te gaan. Worp en Everaert's uitgevers, Muller en Scharpé, hebben die voldoende opgehelderd. Voor de biecht en de listige interpretatie door de vrouw verwijzen ze naar de oudfranse fabliau *Du chevalier qui confessa sa femme* en Boccaccio *Decamerone* VII, 5. Voorts noemen ze een aantal latere werken uit de Nederlandse en Franse komische literatuur. Voor het toneel

op zee herinneren ze aan de verhalen van de wolfe-, vossen- of ezelbiecht bij storm op zee in verschillende vroegere en latere redacties ¹.

Bij de uitgave is de tekst van Muller en Scharpé gevolgd, vergeleken met het handschrift. Enkele onnauwkeurige lezingen van M. en S. hebben wij stilzwijgend verbeterd. De schrijfwijze (i-j. enz.) en de interpunctie zijn in overeenstemming gebracht met de door ons gestelde regels.

Minnevaer

Van het leven van de schrijver, Louris Jansz., is vrijwel niets bekend. Erné zou hem willen vereenzelvigen met de bontwerker Louris Jansz., eerst wonende ‘op de Graft’ te Haarlem en later, tussen 1553 en 1561, naar het Grote-Kerkhof aldaar verhuisd, ‘aldernaast den Hollandsen tuin’ en gestorven November 1604(?). Met Pieter Vlasman, wollen-lakenkoper en later met Dirck Claesz., oud-burgemeester, was hij regeerder van het St. Pietershof. Een briefadres in het Haarlems Gemeentearchief noemt hem ‘eerzaam, vroom ende discreet’ ². Van der Laan voegt hieraan toe, dat indien deze Louris Jansz. en onze rederijker inderdaad dezelfde zijn, het sterk ontwikkeld sociaal gevoel vooral ook uit zijn ervaringen als regeerder van het ‘Pietershuis’ verklaard kan worden. Maar dit is niet nodig. De apostolisch-sociale denkbeelden waren zozeer gemeengoed van de Hervormingsgezinde schrijvers uit die tijd ³, dat we de verklaring niet in bijzondere persoonlijke omstandigheden behoeven te zoeken. Zodoende blijft ons aan vaststaande gegevens niets anders over, dan 's dichters factorschap van de Haarlemse kamer *De Wyngaert-ranken* gedurende een aantal jaren in de tweede helft van de zestiende eeuw ⁴. We weten dit op grond van zijn spelen, die

1 Zie WORP, *a.w.*, I, 148, MULLER en SCHARPÉ, *a.w.*, 615 vlg.

2 vg. N. V.D. LAAN, *Noordnederlandse Rederijkersspelen* (Amsterdam 1941), 5-6.

3 vg. J. LINDEBOOM, *Stiefkinderen van het Christendom* ('s-Gravenhage 1929), 218 vlg.

4 Zie over deze kamer H. GERLINGS Cz., *De aloude Rhetorykkamer De Wyngaertranken onder het blazoen 'Liefde Boven Al' te Haarlem* (December 1874).

liggen tussen de jaren 1559 en 1598. De handschriften, waarin ze ons zijn overgeleverd, worden bewaard in het archief van de societeit *Trou Moet Blycken* te Haarlem ¹.

Uitgegeven zijn daarvan:

Een *Spel van tcoren* ², *Van Meest Al die om Pais roepen* ³, *Van Meest Al, hoe hy... neering en welvaart verjaecht* ⁴, *Van Jesus onder die Leeraers* ⁵ en de klucht *Van Onsen Lieven Heers Minnevaer* ⁶.

Onuitgegeven zijn de volgende spelen:

A. gedateerd:

Hoe dat menich bedrukt harte... verleyt wert en... tot Christum geweest (T.M.B. hs. D, 10), dd. 1577; *Van die geboorte Johannes babtista de voorlooper chrysty* (id. hs. E, 9), dd. 1578; *Vande Gebooren blinde* (id. hs. D, 4), dd. 27-2-1579; *Hoe dat Goedheit ende Liefde presenteren haar enige dochter genoemt Eendracht te geven aan Veel Volks* (id. hs. D, 11), dd. 16-9-1579; *Hoe goodts ordonancij Elck Mensch een staet stelt om in te leven* (id. hs. D, 5), dd. 27-3-1583.

B. ongedateerd:

Van die sayer die goet saet in sijn acker seyde (id. hs. D, 8); *Hoe dat die werelt haer versufte Maeltijt gheeft* (id. hs. D, 9); *Hoe dat die*

- 1 Zie over de voormalige rederijkerskamer *De Pelicaen* onder de zinspreuk *Trou Moet Blycken*, de literatuur opgegeven in het *Jaarboek De Fonteine*, 1945, 29 (noot 25).
- 2 Uitg. d. G. KALFF, *Trou Moet blycken* (Groningen 1889), 219 vlg.
- 3 Uitg. d. N. V.D. LAAN, *a.w.*, 29 vlg. (geschreven naar aanleiding van de vrede van Cateau Cambresis van 1559).
- 4 ald. bl. 73 vlg. (door Erné gedateerd ca. 1564, vg. B.H. ERNÉ, *Twee zestiende-eeuwse spelen van de hel* (Gron.-Den Haag-Bat. 1934), bl. XLVII).
- 5 V. D. LAAN, *a.w.*, 115 vlg. (vertoond bij het bezoek van W. v. Oranje aan Haarlem in 1580); zie voor oudere uitg. en omwerkingen van dit spel R. PENNING, *De rederijker Louris Jansz.*, in *Oud-Holland*, XXX, (1912), 202, C.G.N. DE VOOYS, *Rederijkersspelen uit het archief van Trou Moet Blycken* in *Tschr.* XLIX, 2, J.F. BUISMAN, *De Prioriteit onder de Spelen van Sinne van Jesus onder die Leeraers*, in *Opstellen van oudleeringen aangeboden aan Prof. Dr. C.G.N. de Vooys* (Groningen 1940), 75 vlg.
- 6 d. J. V. VLOTEN, *Het Nederl. Kluchtsp. v.d. 14e tot de 18e eeuw*, I, 2e dr. (Haarlem z.j.), 149 (dd. 1583).

mensch Redelickheit veracht of *Van die Redelickheit die godt den heer den mensch bijgevoecht heeft* (id. hs. E, 10); *Hoe die mensch die werelt wil bevechten* (id. hs. E, 11); *Van deenvoudighe mensch* (id. hs. F, 7); *Van den afval vant Gotsalige Weesen* (id. hs. F, 8); *Van tgeslachte der Menschen* (id. hs. F, 9); *Hoe Mennich Goet Hart verlangt nae Trijcke Goodts* (id. hs. F, 10).

Slechts fragmentarisch zijn overgeleverd:

Vrow Lors (id. hs. D, 2), dd. 24-11-1565; ... (titel ontbreekt) (id. hs. D, 3), dd. 1579, gespeeld op S. Jans-mis 1581; *Van Saul en David* (id. hs. D, 7).

Aan L. Jansz wordt nog toegeschreven:

Van die Genaede Goodts tot den Inwendigen Mensch (id. hs. F, 11).

Verloren zijn de twee volgende spelen:

Ecce homo (id. hs. D, 1), dd. 1579, gespeeld op S. Jans-mis 1582; *Slecht en Recht* (korte inhoud van deze klucht bij Kops¹).

Mogelijk zijn nog van zijn hand enige refreinen² en liederen³.

Over de denkbeelden van Louris Jansz., zoals we die uit zijn spelen leren kennen, zijn we min of meer uitvoerig ingelicht door de studiën van H.E. v. Gelder⁴, R. Pennink⁵ en N. v.d. Laan⁶. Vooral die van Mej. Pennink is belangrijk, omdat ze gebaseerd is op een grondige kennis van al 's dichters bekende spelen. Zelf heeft ze daarvan afschriften vervaardigd, vervolgens heeft ze de spelen met aandacht gelezen en geanalyseerd, en tenslotte getracht een synthese op te bouwen uit de verspreide gegevens met betrekking tot Jansz.' religieuze en sociale ideeën. De laatste blijken sterker in hem te leven dan de eerste. Deernis

1 W. KOPS, *Schets eener Geschiedenis der Rederijkeren*, in *Werken van de Maatschappij der Nederl. Letterk.* II (Leyden 1774), 271.

2 vg. R. PENNINK, *De rederijker Louris Jansz.*, in *Oud-Holland*, XXX (1912), 204.

3 N. V.D. LAAN, *Noordnederlandse rederijkersspelen* (Amsterdam 1941), 5 noot.

4 *Satiren der zestiende-eeuwsche kleine burgerij*, in *Oud-Holland*, XXIX, (1911), 201 vlg. (inz. over het *Spel van tcoren*; een litt. aesth. oordeel daarover ook bij P.H. v. MOERKERKEN, *De Satire in de Nederlandsche Kunst der Middeleeuwen* (Amsterdam 1904), III.

5 *tap.*, 201 vlg.

6 *a.w.*, 5 vlg.

met de 'kleine luiden', apostolisch-socialisme vormt de grondtoon van zijn meeste geschriften. Hij is een overtuigd pacifist, omdat het volk de vrede voor zijn bestaan en welvaart nodig heeft. In het religieuze valt sterk de nadruk op zijn pleidooi voor tolerantie¹. Overigens komt het evangelische Christendom van Louris Jansz. niet ver uit boven een warm aanbevolen matigheidsmoraal. Het laatste woord is hier echter nog niet gesproken. Juist zulke figuren als onze Haarlemse rederijker, die niet tot een der voornaamste kerkelijke richtingen behoorden, m.a.w. de zogeheten Bijbelse humanisten zijn zo moeilijk te determineren. Een grondige kennis van het Humanisme en de verschillende Reformatorische stromingen en de wisselwerking van beide is een conditio sine qua non om dergelijke figuren te naderen. Ik hoop dat nog eens een van ons zich zal toerusten met deze kennis en dan een uitgave zal bezorgen van Louris Jansz.' gehele oeuvre, dat al te lang in duistere archieven begraven heeft gelegen. Intussen blijf ik hem zien als een sterk sociaal voelend rationalistisch humanist. Zo vooral leert men hem kennen uit de klucht *Van O.L.H. Minnevaer*, die wij hier opnieuw uitgeven.

Een arme brave huisvader beklagt er zich over, dat hij onvoldoende middelen bezit om de honger van zijn zeven kinderen te stillen. *Goet Onderwijs*, die de mening vertolkt van de schrijver, tracht hem geloofsvertrouwen in te boezemen jegens de hemelse Vader, Die voor zijn kinderen zal zorgen. Daarmee ontstaat de intrige, d.w.z. de spanning veroorzaakt door het probleem voor Minnevaer tussen de ervaren realiteit en de 'gans andere' werkelijkheid des geloofs. Minnevaer kan dit probleem niet als probleem aanvaarden, hij moet het - rationalistisch - oplossen. Is God de Vader van zijn kinderen, en hijzelf slechts voedstervader, dan kan hij, zoals bij aardse verhoudingen, de kosten op de Ware Vader verhalen. Zijn vrouw Lubbeken is zo mogelijk nog minder vatbaar voor religieuze concepties. Gods Vaderschap kan ze in het geheel niet verstaan:

Ick heb by Onsen lieven Heer niet geslaepen
Om kinderkens te raepen (r. 204-5).

1 Men behoeft daarom niet met V. D. LAAN, *a.w.*, 8 aan invloed van Coornhert te denken; tolerantie is een algemeen humanistisch begrip.

Indien Minnevaer al beter weet, dan laat hij haar maar in haar waan. Het kan wel ‘in den droom’ zijn geschied, zegt hij, waarbij de dichter het oog heeft op de bekende voorstelling der in- en succubi, die in tal van mythen is verwerkt. Dat Louris Jansz. dergelijke concepties durft te contamineren met Christelijke voorstellingen, is een bewijs van zijn gebrek aan eerbied voor heilige Personen en zaken en van zijn quasi-‘verlicht’ standpunt. Of het moest alles ter wille van het ‘kluchtige’ zo eenzijdig-dom gesaeculariseerd zijn. Want ook de plaats, waar O. L. Heer woont, wordt gezocht in de parochiekerk. Dit kan mede als een satire worden gevoeld van het Rooms-Katholieke geloof. In elk geval sluit de dichter zich aan bij de reformatorische hekeling van de rijke inrichting:

Noyt frayer cluys, dat beter is gestoffeert (r. 337).

Minnevaer is goed op de hoogte, hij kent de kerk, alsmede ‘de weg, die derwaarts gaat’; Lubbeken weet van kerk noch kruis. Een grote teleurstelling wacht intussen het ijverige paar, dat inderijl de rekening heeft opgemaakt en die nu maar meteen wil presenteren. De koster vertelt hun namelijk, dat O.L. Heer uit is, en gevraagd naar de reden, zegt de kerkdienaar:

Die Geusen hebben hem van hier gaen jagen,
Godt sal se noch plagen, sijt dat gewis.
Ick weet oick niet te wijsen, waer Hy nu is,
Door dit gesplis derft Hy nu Sijn huis. (r. 399-402).

Hij weet echter uitkomst. Laten ze maar naar Zijn stedehouder gaan, de ‘alderheylichste vader’ te Rome. Daar aangekomen - ze zijn er wondervlug, op het toneel behoeven ze wellicht slechts een krijtstreep te passeren - weten ze van de portier gedaan te krijgen, dat ze zelf de zaak aan de paus mogen voorleggen. Wanneer deze eindelijk de boodschap begrijpt - ze is ook te onnozel om dadelijk verstaan te worden - wijst hij het verzoek af, omdat hij geen geld heeft om uit te betalen:

Wy sijn wel ontfangers, maer niet om uyt te keeren (r. 591).

Roomse waren heeft hij genoeg aan te bieden:

... Veelderley diensten met schoone pardonnen,
By lasten, by tonnen hebben wy die veyl (r. 571-2).

Maar daar kan men helaas geen ‘kinderenbuycken mee vullen’

In deze klucht vertoont Louris Jansz. zich, zoals men ziet, als een warm pleitbezorger voor de sukkelaars, de goedgebouwde brave stakkers, wie niets in de wereld gelukt (‘Set ik nu een koe, 't is morgen een calff’ (r. 43). Alle nadruk valt op de sociale tendens, het stuk is rationalistisch-ethisch van opzet en bedoeling, religieuze bewogenheid ontbreekt. Naast de sociale strekking komt zelfs de openlijke aanval op de Rooms-Katholieke kerk op het tweede plan.

Er bestaat nog een ander spel op hetzelfde thema, dat in een handschrift der Koninklijke Bibliotheek te Brussel bewaard is gebleven (No. 21649), onder de titel *Van ons lieven heeren minnevaer*. Het is zeer waarschijnlijk het werk van een Amsterdammer, lid van de kamer *De Eglentier*. Mevr. Ellerbroek-Fortuin, die het spel dateert op ca. 1550, noemt het een spel van sinne¹. Zij vat de inhoud als volgt samen: ‘Een lantman Cleyn Betrouwen (of cranck int geloven) klaagt, beginnend met een rondeel, over zijn armoede; hij heeft zo veel monden open te houden en niemand wil hem borgen. Zijn vrouw *Warachtige liefde, een lantwif*, tracht hem moed en berusting in te spreken. Hij klaagt dat sommigen zo rijk en weelderig leven, terwijl zij ‘connen nauwelijc van deen broot tot dander comen’. Hij wou wel dat ‘onse heer die halve huer gave’, die tot Kerstmis betaald moet worden, maar zijn vrouw wijst hem er op, dat de Heer niet alleen het dagelijks brood gegeven heeft, waar zij om bidden, maar ook ‘een huys vol schone kinderen’. Dit is een ontdekking voor den man, want als de kinderen van God zijn ‘so ben ic ons sheren minnevadere’. Hij wil dadelijk naar onzen Lieven Heer gaan om het pleeggeld, dat Hij hem verschuldigd is: als bewijsstuk zal hij de vijf kinderen meenemen. Zijn vrouw ziet de dwaasheid er van in, maar laat hem zijn gang gaan; hij is niet wijzer: ‘cleyn betrouwen seer simpel van sinnen’.

Na een ‘pauza’ zien we den man met vijf kinderen naar de kerk gaan om daar onzen Lieven Heer te vinden; de kinderen paait hij met het vooruitzicht, dat ze appels en wittebrood in overvloed zullen krijgen. Ze zien bij de kerk den pastoor, aan

1 E. ELLERBROEK-FORTUIN, *Amsterdamse Rederijersspelen in de zestiende eeuw* (Groningen-Batavia 1939), 139 vlg.

wien de boer zijn verlangen vertelt. Deze is eerst boos over zulk een onverstand, maar troost dan den boer met de woorden dat God goed voor hem zorgen zal. Verheugd gaat deze met de kinderen naar moeder de vrouw. - Pausa.

De pastoor neemt zich voor om als de boer weer terugkomt hem 'geestelijk (te) informeren'. De man, de vrouw en de kinderen zitten aan een gedekte tafel te wachten op het voedsel dat God zenden zal; de pastoor heeft immers gezegd dat God zorgen zou. Het duurt lang; om de tijd te korten zingen ze tweemaal een liedje *Van mijn heeren van valkesteyn*. Als er nog steeds niets komt, gaat de boer boos naar den pastoor, om hem te verwijten dat deze hem voor den gek hield. De geestelijke echter weet hem goed te troosten: de arme, niet de rijke, is Gode welgevallig; voor de rijken is het bijna ondoenlijk om in de hemel te komen, want zij bedriegen hun naaste om maar geld te krijgen. Ook Christus zelf was arm. Men moet niet naar rijkdom en aanzien streven.

Ic acht niet meer op swerlts tribulacie;
Mijn contemplacie // is gans gevouwen
In godts onderhouwen,

roept de arme uit. De pastoor raadt hem aan zijn naam *cleyn betrouwen* weg te werpen en geeft hem een krans *perfect geloof*. Als de boer nu vertelt dat zijn vrouw *Warachtige liefde* heet, krijgt hij ook nog een 'iuweel', dat niet te koop is: 'een vrouken geconterfeyt in pampier met gevouwen handen, genaemt volmaecte hope',

Want waer geloof en liefst vergaert // sijn
Daer is volmaecte hope in presencie.

Tevreden en gelukkig gaat de boer terug naar zijn vrouw en samen houden zij een lange lofrede op de liefde. Geloof, hoop en liefde heeft de mens nodig, maar vooral liefde.' - Het lijkt mij lang niet onmogelijk, dat Louris Jansz. dit stuk heeft gekend, en het opzettelijk in socialistische, anti-katholieke geest heeft omgewerkt ¹.

1 L. WILLEMS spreekt in *Gedenkboek A. Vermeylen* (1932), 525 van een reeks bewerkingen van dit thema, die hij zou bespreken in een toekomstige zitting der Vlaamse Academie. Of hij zijn woord gehouden heeft, weet ik niet. In elk geval zijn mij geen andere bewerkingen bekend, die als voorbeeld voor onze klucht in aanmerking komen.

De litteraire waarde van ons spel is gering. De schrijver is kwistig met franse woorden (al moet toegegeven worden, dat ze vrijwel uitsluitend in het rijm voorkomen) en stoplappen (vg. o.a. *in steden en dorpen*, r. 127, *ver en ontrint*, r. 146, *sonder faelen*, r. 181, *van boven tot onder*, r. 209, *nae ende by*, r. 370, *vroom en vaillant*, r. 463). Zijn stijl is rhetoricaal: een bijzondere voorliefde heeft de dichter voor participia, inzonderheid voor participia praeteriti met zijn, worden, houden, enz. De langgerekte moralisaties worden slechts een enkele keer onderbroken door een humoristische opmerking, en die is dan meestal nog erg grof. Daar staat echter tegenover, dat de uitwerking van het thema als zodanig uitstekend is geslaagd. De compositie moet geprezen worden, er zit gang in het stuk, het ontbreekt niet aan levendige en dramatische toneeltjes, een zekere spanning wordt bewaard, die de toeschouwers geboeid houdt. Daarbij komen de geringe middelen, waarmee het spel opgevoerd kon worden. Er zijn in totaal slechts vijf personages, wier rollen eventueel door drie of vier personen gespeeld kunnen worden. De kostumering zal niet kostbaar zijn geweest, alleen voor de paus was iets bijzonders nodig. Het toneel is zeer eenvoudig: in het midden van de toneelruimte kan men zich het huisje van Minnevaer denken, met links de parochiekerk en rechts Rome, aangeduid door een bordje ‘Dit's Roma, die stadt’ (vg. r. 467).

Het spel verdient als een der cultuurhistorisch interessantste specimina van het Noordnederlandse rhetorische kluchtspel een nieuwe uitgave. Het handschrift, waaraan Van Vloten zijn tekst ontleende voor *Het Nederlandsch Kluchtspel*, is intussen helaas verloren gegaan. Wij kunnen daarom zijn lezingen niet meer verifiëren. Dit mocht echter geen reden zijn om het spel niet op te nemen. In een deeltje van de *Rhetorische Bibliotheek*, die een eerherstel beoogt voor de const van rhetoriken, ook als orgaan van de nieuwe denkbeelden, mocht onzes inziens deze klucht èn om haarszelfswil èn om de betekenis van de auteur, de merkwaardige Haarlemse libertijn Louis Jansz., niet ontbreken.

Van d'Een en d'Ander

De auteur van deze voortreffelijke, vroeg-zeventiende-eeuwse rederijdersklucht, is Gerrit Hendricksz. van Breughel. Blijkens een aantekening in het *Puiboek* van de stad Amsterdam, die betrekking heeft op zijn huwelijk ¹ werd hij omstreeks 1573 te Antwerpen geboren. Later vestigde hij zich als boekdrukker te Amsterdam, waar hij 1 Augustus 1609 ondertrouwde met Trijntje Cornelisdochter van Haarlem (1583-1640). Hij woonde eerst op de Zeedijk, later in de 'Dirck van Assensteech, inde Werelt vol Drucks'. Daar overleed hij 5 Januari 1635. Op 9 Januari d.a.v. werd hij in de Oude Kerk begraven. Men vindt van hem vermeld een dochter Lysbet, 6 Mei 1639 ondertrouwd met de Amsterdamse beeldhouwer Dirck Jans Compas, en een zoon Cornelis († 1653) ²

Uit de opdracht van zijn *Boertighe Cluchten* (zie beneden), blijkt dat Breughel lid is geweest van de Vlaamse kamer *Het Wit Lavendel* onder de kenspreuk *Uyt levender Jonst*, te Amsterdam. De kamer was omstreeks 1585 door uitgeweken Zuidnederlanders opgericht ³. De vergaderplaats was boven de Regulierspoort. Dit blijkt uit het sonnet op Ambrosius Kemp († 20 April 1618), Prins van de kamer, in het handschrift de werken bevattende van Anna Roemer Visscher in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, waarin zich tevens een aantal onuitgegeven gedichten en toneelspelen bevinden van Abraham de Coninck ⁴. Het blazoen, waarmede de kamer te Haarlem in 1606 de opperste prijs verwierf, vindt men in het *Const-Thoonende Iuweel, // By de loflijkce stadt Haerlem / ten versoecke van Trou moet blijcken, in 't licht gebracht (Tot Zwol, By Zacharias Heyns, 1607)*. Het Wit Lavendel verdween in 1630, na veel onenigheid met de oude kamer De Eglentier. Uit de eerste jaren van haar bestaan is weinig bekend. Mevr. Ellerbroek-Fortuin noemt slechts één spel, dat waarschijnlijk-

1 Bij M.M. KLEERKOOPEER en W.P. v. STOCKUM JR., *De boekhande te Amsterdam, voorn. in de 17e eeuw* ('s-Gravenhage 1914), 104.

2 vg. KLEERKOOPEER en VAN STOCKUM, *a.w.*, 104-5, G. KALFF, *Nieuwe gegevens voor de geschiedenis onzer letterkunde*, in *Tschr.* XXXVI, 56-7, H.J.A. RUYS, in *Nieuw Nederl. Biogr. Wdb.* IV, kol. 301-2.

3 vg. ELLERBROEK-FORTUIN, *a.w.*, 27.

4 vg. FR. KOSSMANN, *Rhetorische kleinigheden*, in *Tschr.* XLVI, 34-5.

lijk nog uit de 16e eeuw dateert, t.w. *Swerelts aendoen*, dat berust in Hs. no. 1336 der Universiteitsbibliotheek te Utrecht ¹. In de 17e eeuw toont de kamer vrij veel activiteit. Ze schreef kaarten uit voor een refreinfeest in 1613 ² en in 1624 ³ en nam deel aan verscheiden rederijkerswedstrijden van de eerste decennia van de 17e eeuw. Prins van de kamer was in die tijd de reeds genoemde Ambrosius Kemp. Hij staat bovenaan in de lijst van kamerbroeders in de Opdracht van Breughels *Boertighe Cluchten*. Op hem volgen de hoofdman Verbiest en de leden Tack, Van den Broec, Verreyck, Aubrebies en Kina. Abraham de Coninck (ca. 1586-1619) wordt niet genoemd. Dit is heel merkwaardig, indien tenminste De Coninck inderdaad in Breughels tijd factor van de kamer is geweest. De reden van dit stilzwijgen kan slechts door een nader onderzoek worden achterhaald. De Coninck was in elk geval de bekendste, zo niet de bekwaamste dichter van het Wit Lavendel. Vondel zelfs heeft zijn werk geprezen. Met Breughel moet hij wel sterk hebben gecontrasteerd. Zocht De Coninck het vooral in het serieuze, Breughel is bij uitstek comicus.

Het eerste werk, dat van hem in druk verscheen, en wel in 1605, is een vertaling uit het frans van de vijftig *Decamerone*-verhalen, die Coornhert ⁴ achterwege had gelaten. Het werd in 1644 herdrukt onder de titel *De Tweede // Vijftigh Lustige Historien // ofte // Nieuwigheden // Iohannis Boccacij. // Nu Nieuwelijcks vertaelt in onse Nederduytsche // Sprake / tot vermakelijckhey van alle Jonge Lustige // Lief-hebberden der Historien. // [Vignet] t'Amsterdam, // Gedruckt by Broer Jansz., woonende op de Nieuzijds Achter- // burghwal / in de Silvere Kan. Anno 1644. - De opdracht Aen de Lief-hebberden is getekend *Bedenckt u by tijds* ⁵. Van omstreeks 1610 dateren vervolgens de twee deeltjes *Boertighe Cluchten*, het eerste voor de*

1 vg. J.F.M. STERCK, in *Het Boek*, 1922, 199 vlg., ELLERBROEK-FORTUIN, a.w., 179.

2 Zie *Antwoort // op de // Vraghe / uytghegeven // by de Brabantsche Rede-rijck // camer 't Wit Lavender* (Amsterdam 1613).

3 Zie *Levenders Reden-Feest, // oft // Amsteldams Helicon // op-ghestelt // By de Brabantsche Reden-Rijcke vergaderingh uyt Levender Ionst* (Amsterdam 1624).

4 Zie boven, bl. viij n. 2.

5 Elders luidt de kenspreuk van Breughel steeds *Bedenct u tis tyt*.

tweede maal herdrukt in 1613, het tweede voor het eerst (?) gedrukt in 1612. Titels en inhoud zijn als volgt:

Breughels // Boertighe Cluchten: // Van Bouwen 'en // Pleun / ende van Gobbert haeren Seun // Die met koten spelende een wyff cryght // ende trout Geyltgen met eenen Benisten // Peper Koeck. // Met noch een Cluchte van eenen dronc // ken Boer. Oock van twee soldaten die eenen Boer // plunderen / gaende mette Boerrinne te Bier. // Noch van eenen Cramer met veele // oubollighe Liedekens. // Redenrijckelijck ghecomponiert door G. H. van B. // Ende nu ten tweedemaal herdrukt. // [Vignet] Tot Amsterdam. // By my Gerrit Hendricx van Breughel / in Dirck van // Assensteech / inde Werelt vol Drucks / 1613.

A 2r-v *Opdracht Aende Eerweerdighe / Deuchdenrijcke Lief-hebberen der Reden-rijcker Brabantsche Camere binnen Amstelredam. - In alexandrijnen, get. Bedenct u tis tyt;*

A 3r-4v *Tot den goetgunstighen Leser. - captatio benevolentiae in vier-voetige jamben, get. G.H. v. Breughel;*

A 5r *Sonnet, niet get.;*

A 5v *Sonnet, get. Wie faelt mach keeren;*

A 6r-B 5v *Tafel-spel van vier Personagien / als Bouwen en Pleun / met Gobbert haren seun / die met Coten spelende een wyf krijght / trout met eenen Peperkoeck Geyltgen*¹. - Bouwen wil, dat zijn zoon Gobbert een ambacht zal leren. Hij somt er een groot aantal op, maar stuk voor stuk worden ze door Pleun, zijn vrouw, verworpen; een enkele maal komt het bij hun twist tot een handgemeen. Pleun meent, dat Gobbert moet trouwen. 't Blijkt, dat deze zijn belofte reeds heeft gegeven aan Geyltgen met een peperkoek, bij gelegenheid van de kermis. Voor de bruiloft zal Geyltgen zorgen: haar vriendinnen zullen overal wat vandaan gappen. Bouwen verzet zich tegen zo'n dieverij, maar Pleun legt hem het zwijgen op;

B 5v-8r *Een tafelspel van een personagie / een droncken Boer / die door droomen Nuchteren wort*². - Monoloog van een dronken boer, grappige dronkemanstaal uitend, terwijl hij van tijd tot tijd struikelt, valt, drinkt en zingt;

1 Gedeeltelijk uitg. d. J. v. VLOTEN, *Het Nederlandsche Kluchtspel van de 14de tot de 18e eeuw*, dl II, 2e dr. (Haarlem 1880), 7 vlg., en P.H. v. MOERKERKEN, *Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17e eeuw*, dl I (Sneek z.j. [1898]), 11 vlg.

2 Ged. uitg. d. J. v. VLOTEN, *a.w.*, 12 vlg.

B 8r Bladvulling; 4-regelig rijm;

B 8v-D 4v *Een cluchte Van d'een ende d'ander twee Soldaten / eenen ouden Boer / met een Jonge Boerrin zijn wijff / ende een aerdige Weerdin*¹;

D 4v-8v *Een cluchte Van eenen Cramer hebbende te coop veelderley drolighe Liedekens.* - De kramer zingt een couplet of enkele regels van een groot aantal bestaande of zelfgemaakte (?) volksliedjes, o.a.: 1. Wie verholen wil vreyen / op goeder ghestadicheyt, 2. Waer wilt ghy my voeren / Willem dirckse, 3. Mijn lief en boel / sy had een rocxken aen, 4. Ic souder wel schiere myn kap verscheuren, 5. Is dat den wech nae Turenhout, 6. Hoe luyde riep de leeraer op der Tinnen / Die Tsavonts dronken wesen wil, 7. Den ruyter heeft zijnen trommelstoc genomen, 8. d'Illeman die keeck wt en in, 9. Comt my niet meer so na so by, 10. Willen ons coeyen dan niet stille staen, 11. Mijn moeder hiet my snyden gaen / Sinte gar laisse, 12. Tant que vivray, soo ben ick noch niet doot, 13. 'T Was den pater van Sint Truyen / N'osere vous mon belle amy, 14. Twee quartier van een Cartspel, 15. Rieronelletgen myn lieve sustere, 16. Brocht ic dan vreemde lammeren thuys, 17. Den Coren-tas die daverden, 18. Hechjen ick heb u also lief, 19. O min / o minne / Doet dat tot mijnnen ghewinne, 20. O vrouwe / o vrouwe / o vrouwe / dit heeft gedaen uwen soon, 21. Den smit die smeeet een nagel in haer knie, 22. Daer ick door de boonen ginck, 23. Neeltgen Backers is de Bruyt, 24. Ghy meucht op mijn bedde comen, 25. Maer zijt ghy niet een wonder man, 26. Tegen Diemen over leyt Ouderkercke.

Het tweede Deel // van Breugels boertige // Cluchten / inhoudende vele nieuwe Tafel- // speelen. Als van Jan en Claer. Oock een // spel van Kees ende Marry zijn wijff / een // Brandewijns man / eñ een droncken Sle- // per met zijn nuchteren Peert. Noch // van eenen Quacksalver: Met // een Batement eens Jongen Boers wt vryen gaende. // Met eenighe Amoureuse Refereynen en Liedekens // ende alles datmen tot Amstelredam langhs der // straten roept om te vercoopen. // [Vignet] Tot Amstelredam. // By Gerrit Hendericx van Breughel / woonende in // Dirck van Assensteech inde werelt vol drucx/ 1612. - Met dl. I samengebonden in een

1 Hierachter door ons uitgegeven; fragmenten bij VAN VLOTEN, *a.w.*, 15 vlg., VAN MOERKERKEN, *a.w.*, 17 vlg.

perkamenten klein 8^o bandje in het door mij gebruikte exemplaar van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden.

A 2r-v (bl. 1-2) *Prologhe*, niet get.;

A 3r (bl. 3) *Sonnet*, niet get.;

A 3v-7v (bl. 4-12) *Een Tafel-spel van twee gehoude Jonghe luyden aenga de den houwelijcke staet gena t Jan ende Claer / die eerst wt comt ende spreeckt*¹. - Kijfpartij van dronken Jan met zijn vrouw Claer;

A 8r (bl. 13) *Sonnet*, get. Bedenct u tis tyt;

A 8v (bl. 14) *Sonnet*, niet get.;

B 1r (bl. 15) *Sonnet*, niet get. - in alexandrijnen, niet onverdienstelijk;

B 1v-C 1r (bl. 16-31) *Tafel-spel van een Waech-dragher Kees / eñ Marry zijn wyf met een Brandewijns man / oock van eenen droncken Sleper met zijn nuchteren Peert / daer de Borgherlicke Reden voor verantwoord*². - Een satirisch tafereel van de mannelijke en vrouwelijke ondeugden. Merkwaardig is de philippica tegen dieren mishandeling, een 'borgher', Reden genaamd, in de mond gelegd : hij verzet zich tegen het ranselen van zijn paard door de sleper;

C 1r (bl. 31) *Sonnet*, niet get.;

C 1v-4r (bl. 32-37) *Tafel-spel van eenen Quacksalver*. - Monoloog van de kwakzalver, zijn 'wonderzalf' aanprijzende; belangrijk voor de geschiedenis der volksgeneeskunde;

C 4r-7r (bl. 37-43) *Tafel-spel van een personagie / wesende Een en droncken Boer die wt vryen gaet*³. - Monoloog van een dronken boer, zijn lief prijzend, terwijl hij zich naar haar huis begeeft. Hij zingt ter afwisseling twee liedjes, 1. Den tijt die valt my also langh (5/4) op de Voyse: Het Jaer is langer als den dach / dat word'ick wel geware, 2. Tghemoet is schier bezweken, op de voyse: Ick heb om harentwille / soo menighe myltgen ghegaen / etc.;

C 7v-D 1r (bl. 44-47) *Een nieu Amourens Liedeken met een refereyn tusschen beyden/ tLiedt gaet op de voyse van de Engelsche fortuyn; inc. O Tijdt vol lusten / die door Phebus schijn; het refrein op de stok: Segt my d'oorzaeck lieff die u my laten doet, resp.*

1 Ged. uitg. d. VAN VLOTEN, *a.w.*, 20 vlg.

2 Ged. uitg. d. VAN VLOTEN, *a.w.*, 24 vlg. en VAN MOERKERKEN, *a.w.*, 14 vlg.

3 Ged. uitg. d. J. v. VLOTEN, *a.w.*, 22 vlg.

3 × 8 en 3 (+ 1: 't prince) × 14; - lied en refrein vol mythologische beeldspraak, vergelijkingen en exempla;

D 1r-D 3v (bl. 47-52) *Een Nieu Liedeken met een Refereyn tusschen beyden / het liet gaet op de Voyse / met zwaer gepeyns / so moet ick lamenteren; inc. Int Hollants pleyn; het refrein op de stok: Van Amstelredam boven al weerdich gepresen, resp. 4 (+ 1: 't prince van 't liedeken) × 10 en 4 × 16. - als voren, overladen met mythologische opsmuk, een verheerlijking van Amsterdam en deszelfs dochters;*

D 4r-7r (bl. 53-59) *Ballade van allen tgheene datmen tot Amstelredam langs der straten roept / ende te coopen is, inc. Eens was ick by tijts vroech opghestaen. - Zeer interessant voor de straatnegotie te Amsterdam in het begin van de 17e eeuw.*

In hetzelfde jaar 1613 kwam nog van de pers:

Cupido's Lusthof // ende der // Amoureux Boogaert // Beplant ende Verciert // Meet (!) 22 Schoone Copere figuren // ende vele nieuwe Amoureuse Liedekens // Baladen ende Sonnetten desgelickx // te voren noijt inden druck geweest // ofte gesien zijn. // gecomponeert door een // wt levender Ionst // Tot Amsterdam // By Jan Evertssz Cloppenburch boeckver // cooper opt water inden vergulden Bijbel¹. - In rundlederen band, oblong formaat, exempl. in Kon. Bibl. 's-Gravenhage.

A 2r-v Opdracht van de drukker aan S. Hans Tiedeman de Jonghe, get. W.I. Stam, Iaersdach Anno 1613;

A 3r-4r *Voorreden*, get. G.H. v. B., in alexandrijnen. De dichter kreeg in het 'zoete jaargetijde' een verschijning van de Muze, die hem vraagt, waarom hij haar geheel heeft vergeten. 'Zijn nu verstorven al u soete Breughels cluchten?' De dichter belooft haar trouw te blijven:

Dan nu ghy u verneert en tot my comt gheweken
Sal ick als Minnaer trou, die oyt so ben ghebleken
Noch chieren d'edel const, nae mijn seer slecht verstant
Met eenen Lusthoff schoon, vol Liedekens gheplant
Tot een verheughen van de Ionckheit...

Zijn liederen ademen een hoofse geest:

... een deuchtsame leer
Verwerpde het boos, en al der Maechden eer
Heb ick gheexalteert....

1 Zie over J.E. Cloppenburch *Nieuw Nederl. Biogr. Wdb.* I, kol. 613-3.

A 4r *Tot den druckers.* - Vermaning niets uit deze bundel zonder toestemming over te nemen;

A 4v *Sonnet, get. Bedenct u tis tijdt;*

Bl. 1-153 Amoureuze liederen en emblemata (plaatjes met twee-regelige onderschriften en bijschriften op rijm). Tussen een en ander zijn sonnetten, balladen (dat zijn hier korte 4 tot 11-regelige rijmen), rondelen, en 4 tot 6-regelige 'cruys-dichten' of 'cruys-versen' gestrooid. De liederen hebben uitsluitend stemmen, geen muziek; naar de vorm zijn ze stereotiep rhetoricaal (meestal 'gehakt stro'), inhoudelijk hoofs-amoureuus in klassiek-mythologisch kleeid;

Bl. 154-7 *Besluyt Aen alle Liefd-voedende Harders en Harderinnen Hun recreatie nemende in Cupidoos Lusthof.* - In alexandrijnen, niet get.

Bl. 158-9 *Register ofte Tafel van allen de Liedekens in desen Boeck begrepen.*

Toen op 25 Januari 1622 zijn Amsterdamse vakgenoot Broer Janssen trouwde met Elizabeth Philipsdochter, dichtte Breughel een bruiloftslied¹. Tenslotte moet nog vermeld worden, dat in het *Geuzenliedboek* voorkomt *Een Nieu liedeken vanden gheschooren hoop. Ende gaet op de wyse vande Enghelsche Fortuyn*, getekend *Bedenct u tis tijt*². Kuiper-Leendertz plaatsden het in 1578 en zijn geneigd het auteurschap toe te schrijven aan Breughel's vader (?), H. van Breughel, die evenals G.H. van Breughel *Bedenct u tis tijt* tot zinspreuk zou hebben gehad. Het felle hekellied tegen de monniken van diverse orden kan inderdaad bezwaarlijk uit de pen zijn gevloeid van onze rederijker, die eerst tot schrijven

1 Zie *Eer-gaaff // Des Wijdt-vermaerden Bruydegoms, // Broer Janssen // Met zijn Zeer lieve ende Waerde Bruyt // Elizabeth Philips Dochter. // Versaemt in d'Echt den 25. January 1622, binnen Amsterdam* (plano-blad, z. pl., dr. of j.), ex. in Kon. Bibl. 's-Gravenhage, vg. W.P.G. KNUTTEL, *Catalogus van de Pamfletten-Verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek*, 1e deel, 2e stuk (No. 3390); de *Eer-gaaff* bestaat uit twee stukken. In het eerste, een bruiloftsgedicht in alexandrijnen, worden verschillende voorwerpen, die in een drukkerij gebruikt worden, te pas gebracht. Het tweede, een lied (5 × 6) *op de Voys des 24. Psalms. De Aerd' is onses Gods voorwaer*, is getekend *Breughel*.

2 Uitg. d. E.T. KUIPER en P. LEENDERTZ, *Het Geuzenliedboek*, I (Zutphen 1924), No. 135, bl. 307-8.

kwam, toen het getij van dergelijke literatuur voorbij was. Wellicht heeft hij, zoals Kuiper-Leendertz vermoeden, het lied in handschrift gevonden en het in 't door hem gedrukte *Nieu Geusen Liet Boeck* (Amsterdam 1616) ¹ opgenomen.

Uit het bovenstaande overzicht van zijn bekende werken zal al wel gebleken zijn, dat Breughel's verdiensten uitsluitend in het komische liggen. Zijn sonnetten en refreinen zijn nauwelijks de vermelding waard, maar de kluchten zijn - niet alleen cultuur-historisch uiterst waardevol - maar ook literair van betekenis. Ze vormen een schakel tussen de middeleeuwse en de nieuwe kunst. Ofschoon vroeg-zeventiende-eeuws en in vele opzichten verwant aan de klucht der Renaissance-kunstenaars, leveren ze aan de andere kant een bewijs van de taaiheid der rhetorische traditie. Naleving der oude voorschriften blijkt uit de vorm. De *Clucht van d'een en d'ander* vertoont het kunstige rijmschema *aaa'* (binnenrijm) *b* of soms ook *a'ba'* (middenrijm) *b* (eindrijm); het vers heeft vier heffingen. In de dialoog zijn rijmschema en verslengte vaak vertroebeld. De inhoud van het spel is naar moderne voorstellingen geconcipeerd. Twee lansknachten, *D'een* en *D'ander*, beroemen zich in een openingstoneeltje - dat kennelijk geïnspireerd is door de overeenkomstige stereotiepe inleiding van het zinnespel door de zinnkens - op hun euveldeaden jegens de weerloze boeren. Ze trekken er dan samen opnieuw op uit. Het slachtoffer is een oude boer. Eerst na de verschrikkelijkste dreigementen - wegvoeren van schapen en koeien, 'peert en slede', 'gansen die broeyen', een pak slaag dat zijn 'pensen craken' en brandstichting - en dan nog door tussenkomst van zijn vrouw, geeft hij toe en laat hij de schavuiten met de verlangde som geld aftrekken. De gauwdieven gaan natuurlijk linea recta naar de taveerne, waar ze zich te goed doen aan het beroemde Rotterdammerbier, terwijl de boerin haar oude sukkelaar van een man tracht te troosten met de belofte water door de melk en zout door de boter te mengen, teneinde aldus de schade in te halen. De lansknachten amuseren zich intussen met de waardin. Ze spelen met de kaart, *D'ander* verliest en zal het gelag moeten betalen. Hij gaat nu buiten kijken, of hij niemand ziet, die hij

1 Zie KUIPER-LEENDERTZ, *a.w.*, No. J (in dl. 2, Zutphen 1925, bl. 354).

er voor kan laten opdraaien. Juist komt de boerin aan en het kost onze soldaat weinig moeite haar binnen te lokken. Het spel gaat nu eerst goed beginnen, er wordt gegeten en gedronken, gelachen en gezoend. Ter afwisseling en opwekking zingen de dames enige erotische liedekens. Wanneer het feest zijn hoogtepunt nadert, verschijnt de boer ten tonele. Het spreekt vanzelf, dat hij nogmaals in de beurs moet tasten en om zijn vrouw mede te krijgen de hele vertering moet betalen. De klucht eindigt met een furieuze twist- en vechtpartij tussen man en vrouw, waarbij onze boerin de oude sukkelaar onomwonden haar tekort aan sexueel 'gerief' verwijt.

Zoals men ziet, wordt de compositie geheel bepaald door de intrige van twee zeer heterogene thema's: 1. het lijden van de boeren onder baldadigheid der soldaten, 2. de sexuele perikelen in een huwelijk van een jonge vrouw met een oude man. De verbinding van deze thema's in de persoon van de boerin, is minder gelukkig. Men verbaast er zich over, dat ze de lansknecht, die haar aan de deur van de taveerne aanspreekt, niet herkent als de gauwdief van zoëven. Of heeft ze wel plezier in de wilde viveur? Want ze is de stereotiepe levenslustige jonge vrouw, geplaatst voor het probleem van maatschappelijke plicht en natuurlijk verlangen. De eerste eist van haar trouw aan de oude sukkel, die haar man is, het laatste dwingt haar te luisteren naar de lokstem der vrouwenverleiders. Een oeroud thema, dit. Het enige moderne trekje is misschien de ouderdom van de boer, die de aberratie van de boerin moet verklaren, d.w.z. rationeel aanvaardbaar moet maken. Er kwam nu eenmaal een tijd, dat men het overspel van de vrouw niet meer vanzelfsprekend achtte in een sexueel hekelspel. Dezelfde 'verzachtende omstandigheid' vinden we reeds in onze middeleeuwse *Lippijn* en *Buskenblazer*. Tot de oudste kernelementen van het thema behoort blijkbaar ook de verrassing of betrapping van de minnenden, de 'zotten', door een profane derde¹. In ons spel, als in zovele andere, is het de echtgenoot, i.c. de oude boer, die het feest, dat juist zijn hoogtepunt zal bereiken, verstoort. Even conventioneel is de afloop, die geen oplossing brengt. Een twist- en vechtpartij tussen man en vrouw is een geliefd slot. Hoevele kluchten eindigen niet met

1 vg. bijv. Everaert's spelen *Stout en Onbescaemt* en *Dryakelprouwer*.

de toneelaanwijzing: 'Hier vechten zij'. Inderdaad, de natuurlijke tegenstelling tussen man en vrouw is het beginsel, waarop een klucht is gebouwd. De uitwerking zal de strijd moeten vertonen om de heerschappij en de tendens is satire, hekeling van de vrouw en de pantoffelheld. In dit opzicht is onze *Playerwater* een juweel in zijn soort. Hier triumfeert de man over de sluwe, ontrouwe echtgenote.

Het andere thema, de baldadigheid der soldaten jegens de weerloze boeren, is - voorzover men er niet meer een survival in wil zien van het oeroude steel-, roof- en brandrecht der sacrale weerbonden - een modern, burgerlijk thema. Althans voorzover de nadruk valt op de afpersing en niet op het verbrassen van geld. Want het laatste, het wilde jolijt der 'ghilden' in de obscure taveernen is iets, dat ook reeds in de middeleeuwen in kleuren en geuren wordt geschilderd. Maar wanneer de schrijver met zijn sympathieën gaat staan aan de zijde der benadeelde brave burgers en boeren, zijn we in modernere tijden aangeland. Trouwens met de hekeling van het banditisme der soldaten wordt de klucht tevens gehistoriseerd. In de klachten vangt men een weerklank op van de troebele tijden van de huurlegers in de eerste decennia van de Opstand. Zo allerduidelijkst in de klucht van *Pater Joost en Broer Jan*¹, maar vooral in de ernstige toneelliteratuur, waar alle nadruk valt op het leed en de ellende der onschuldigen, als bijvoorbeeld in Louris Jansz. *Van Meestal die om pays roepen*², het *Spel te speelen in tijden van oorloghe van Moortdadich Werck en Manhatighe tanden*³ en het *Tafelspel van twee personagien, d'een genaemt Moetwilligh Bedrijf, een Krijghsman ende d'ander een Boer, geheeten den gemeenen Huysman*⁴. In de klucht past die ernstige toon niet, vandaar de luchtige, komische behandeling van het thema in het *Esbatement van vijf personagien van een crijsman die een buermans paert steelt*⁵, dat sterk herinnert aan Bredero's *Klucht*

1 Naar het (verloren) hs. K van Trou Moet Blycken, Haarlem, uitg. d. J. v. VLOTEN, *a.w.*, dl. I, 2e dr. 130 vlg.

2 Zie boven, bl. xx.

3 vg. ELLERBROEK-FORTUIN, *a.w.*, 142 vlg.

4 A'dam, Wede. Gijsb. de Groot, z.j., ex. Bibl. Maatij. Ned. Lett., Leiden; een fragm. bij VAN VLOTEN, *a.w.*, 1 bl. 68 vlg.

5 Uitg. d. H. MEIJLING, *Esbatementen van de Rode Lelye te Brouwershaven*. (Groningen 1946), 55 vlg.

van de Koe. Dezelfde geest ademt ook Breughel's klucht. De ernst van de rederijker heeft het nu eens - gelukkig - niet gewonnen van de natuurlijke levenslust. De moraal blijft op de achtergrond en de lach verdwijnt niet van het gelaat der toeschouwers, ondanks de boeverij der gauwdieven.

Bij de uitgave volgden we dezelfde regels als bij de andere kluchten. De afkortingen , n3 (= niet) werden opgelost, het pauzeteken / is weggelaten; de interpunctie is van ons, evenzo de rangschikking der versregels. Maar overigens zijn alle veranderingen aan de voet verantwoord en hebben wij de onderscheiding, die de schrijver zelf maakt (tussen i en j, y en ij, enz.) geëerbiedigd.

Vier excellente kluchten

Personen

DWIJF
DE COSTER
DE PAPE
DE JONCKERE

Een speel van drie minners, de coster, de pape ende de jonckere ^{Opschrift}

+

⁺fol. 264 r

Dwif

- Ic mach wel seggen naer mijnen heesch ¹
 Smorgens: 'Staet up wel ghemaect vleesch' ²
 Ieghens my zelven, alzoot wel schijnt,
 Want ic ben zeker zeer hertelic ghemint
 5 Van frisschen ghesellen, die naer mij staen.
 Ic zal noch bont met hielen gaen, ⁶
 Al en sauden gheen pijpers in peinse dien. ⁷
 Daer isser drie, die mij vrihen;
 Zij sullen saen commen, ic weet te vooren, ⁹
 10 Maer ic zalse begecken, dats verlooren. ¹⁰
 Virgilius of Aristoteles snel ¹¹
 En wierden noijnt beghect zo wel,

Opschrift *minners* hs. *mners* (of *mnders*?); *pape* hs. *papen*; links in margine, later bijgeschreven: *terst* (?) *dwif*.

- 1 *heesch* wens, begeerte
 2 *wel ghemaect vleesch* schone vrouw
 6 *bont met hielen* versta: in het bont gekleed en met hielschoenen (?)
 7 bedorven regel; in 't hs. staat tussen *peinse* en *dien* nog *dienen* (doorgehaald)
 9 *saen* weldra
 10 *dats verlooren* dat staat vast
 11 toespeling op de bekende geschiedenis van 1. Vergilius en Lucretia (vg. COMPARETTI, *Vergilio nel medio evo*, 2a ed. Firenze 1896, t. II, 111 vlg.) in de mnl. litt. o.a. bekend uit Dirc Potter *Der Minnen Loep* 1, 2515 vlg.; de houtsnede op het titelblad van verschillende uitgaven van het volksboek van *Floris ende Blanchefloer* vertoont Vergilius in de mand halverwege opgetrokken, terwijl Lucretia en haar vriend lachende aan het venster staan (zie de druk van 1800, 1804, enz. in de U.B. te Leiden); 2. Aristoteles en Phyllis (vg. A. BORGELD, *Aristoteles en Phyllis, een bijdrage tot de vergelijkende literatuurgeschiedenis*, Groningen 1902; J.S. SPEYER, *Iets over de herkomst van het verhaal van Aristoteles rijpaard eener vrouw* in *Tschr.* 36 (1917) blz. 269 e. v.); de bekendheid van het verhaal in ons land in de M.E. blijkt uit de redactie van een prozabewerking van het *Leven van Alexander*, uitg. d. S.S. HOOGSTRA, *Proza-bewerkingen van het Leven van Alexander den Grooten* ('s-Gravenhage 1898), 18 vlg.; zie voor de talrijke voorbeelden in de beeldende kunst, waarin Phyllis wordt voorgesteld op de rug van de op handen en voeten voortkruipende Aristoteles, BORGELD, *a.w.*, 67 vlg., en P.H. VAN MOERKERKEN, *De satire in de Nederlandsche kunst der Middeleeuwen* (Amsterdam 1904), 201 vlg.

Als ic se beghecken zal saen!¹³
 Hola, ghinder comt eenen ghegaen;
 15 Nu willic gaen loopen al in mijn huus.
 Ghij sult hier zien dat meeste abuus,¹⁶
 Dat noijnt ghehoort was of ghesien.
 Hij eijst certein, niet meer van dien,¹⁸
 Dus gae ic ligghen te mijnder veinster boven.

Coster

20 ⁺Heere God, hoe mochtse mij verschoonen,²⁰
 Niet min, die schoone eijst mij wel waert.
 Van haer zo zaudic mij beloonen,
 Ghefse mij troost, therte es verteert.
 Hem, sec, hem, och wijde vermaert²⁴
 25 Zijt ghij rusten, spreect doch een woort!

⁺264 v

Twijf

Wie es daer?

Coster

Ic bent, comt voort.
 Ic ben hier te negen hueren,
 Alzo ic u beloofde.²⁸

Twijf

Fij, om ons ghebueren
 Spreect heijmelic! Zijdiy daer alleene?

Coster

30 Hier en es niemant, groot noch cleene;
 Ic en dorste ooc niemant bringhen met mij,

13 *Als hs. Al*

16 *dat meeste abuus* de grootste fopperij

18 *Hij eijst certein* hij is het beslist

20 De coster speelt hier de hoofse minnaar: zij is de 'schone', 'wijdvermaarde', zijn hart is verteerd door liefde, zij moet hem troosten, enz. (vandaar ook de overgang van gepaard in gekruist rijm), wat niet onaardig contrasteert met zijn werkelijke bedoelingen
hoe mochtse mij verschoonen wat zou ze mij gelukkig kunnen maken (?)

24 *Hem, sec* (= zeg ik), *hem* vg. r. 74 en 130 (alle drie de minnaars trachten op deze zelfde manier de aandacht van *Twijf* te trekken)

28 *Fij* foei

Omdat tvolc zo clappachtich zij,
 Zo komic alleene, als ghij ziet.
 Och, zoet lief en troost ghij mij niet,
 35 Zoe moet ict besterven in desen nacht.

Twijf

Ha, dat en meendij ooc niet!

Coster

Ic doe bij sheerenkracht!
 Aylachen, waromme zo seghdij dat?
 En haddic u zeker niet lief ghehad,³⁸
 Ic en hadde met desen couden winter
 40 Hier niet ghecomen; ic meene men vinter
 Vele, zij en saudens niet hebben ghedaen.
 Ic hebbe hier van desen jare ghestaen
 Vervriesen, ic en conste nauwe vander stede
 mijn voeten vertrecken. Up alle bede,⁴³⁻⁴
 45 Laet mij toch inne en commes toe!⁴⁵

Twijf

Hebdij mij ooc lief?

Coster

Oft ic doe,
 Jae ic, ooc boven alle die leven!

Twijf

Wel, wildij mij dan een sake belooven?

Coster

Ja ic ende daer toe gheven
 Wat dat es in mijnder macht.

Twijf

50 ⁺Wildij bij mij slapen te nacht,

⁺265 r

38 vóór *En* in 't hs. *In* (doorgehaald)
 43-4 Ik kon mijn voeten nauwelijks van de plaats krijgen
Up alle bede, in 's hemelsnaam
 45 *en commes toe??*

Zo moet ghij een stout werck beghinnen.
 Ic hebbe een dootscrine staen hier binnen,
 Die moet ghij gaen draghen te kerckhove waert;
 Cruupter inne en weest niet vervaert
 55 Met desen slaepelaken, verstaet mijn woort.
 Maer wat ghij siet, of wat ghij hoort,
 Zo moet gij inde dootscrine bliven.

Coster

Dat sal ic doen, rein bloeme van wijven;
 Gheeft mij die scrine, ic cruper in.

Twijf

60 Dat es den besten zin.⁶⁰
 Haut daer, gheluc en steect u duere!⁶¹

Coster

Ic sal wel ter kuere;⁶²
 Ic sal daer binnen gaen ligghen swighen,⁶³
 Mach ic aldus mijn lief ghecrijghen.
 65 Dats vetman, zo en darf ic niet claghen;⁶⁵
 Wanneer die clocke heeft twalef gheslaghen,
 Zo zal ic gaen met mijnen lieveken onder.

Twijf

Waer hoorde noijnt man van sulcken wonder?
 Hoe heeft hem de dasaert laten beghecken!⁶⁹
 70 Ic zie den pape, ic wil my decken;⁷⁰
 Hij heeft mij met allen huutvercooren.⁷¹

60 *dat es den besten zin* dat is het verstandigste (?)

61 *steect u duere* maak dat je weg komt

62 *wel ter kuere* naar de eis

63 het zwijgen is hem door *Twijf* niet uitdrukkelijk gelast, maar het behoort wel tot de kernelementen van het thema en vloeit overigens ook voort uit r. 56-7; trouwens zwijgen in tegenwoordigheid van spoken is geboden teneinde de toverban niet te verbreken

65 *Dats vetman* dat is uitstekend

69 *dasaert* dwaas

70 *decken* verschuilen

71 *met allen* stopwoord, (waarvan de schrijver bepaald misbruik maakt) met de betekenis van volstrekt, geheel, helemaal (zie t.z.t. *WNT, Suppl.* op *Al*)

Pape

Hem, sec, hem!

Twijf

Wie es daer?
Heer, zijt ghij datte?

Pape

Ja ic, lieve minne.
Ic bidde u om Gods wille, laet mij inne,
75 Dat mij niemant en zie op strate!

Twijf

Wat es de clocke?

Pape

Thiene.

Twijf

Wat, eijst zo late?

Pape

Jaet lief, laet mij tot hu daer boven.

Twijf

Ja, wilt ghij mij dan een zake belooven
Ende die in desen nacht vulcommen? ⁷⁹

Pape

80 Ja ic, wat ooc es. ⁸⁰

Twijf

⁺Zo zalt u vromen.

⁺265 v

Pape

Secht, wat wildij hebben ghedaen?

Twijf

Met desen slapelaken zo zult ghij gaen

79 *vulcommen* volbrengen

80 *Zo zalt u vromen* ge zult er voordeel van hebben

Opt kerchhof ende soucken een dootscrine;
 Daer zuldy upsitten, al doet u pijn
 85 Ende craken noten, die ic u zal gheven;
 Maer al hoordij eenen gheest beven,
 Dien en beleest niet, maer craect heven stijf.⁸⁷

Pape

Ja, dat zal ic gheerne doen, huutvercoren wijf;
 Zal ic dan bij u slapen moghen?

Twijf

90 Ja ghij, alst ghedaen es.⁹⁰

Pape

 Zo ben ic in hueghen.
 Hoe langhe zal ic daer sitten moeten?⁹¹

Twijf

Totter middernacht.

Pape

 Diet wilt besoeten,
 Hij moet besueren; her, gheeft hier de noten.⁹²⁻³

Twijf

Haud, daer zijn zij, siet!

Pape

 Dits wel ghescoten;
 95 Ghij en ziet mij niet meer alleene.
 God wil mij behouden van allen weene,
 Want dat ic bestae, het is dulheyt groot:⁹⁷
 Vonden mij die gheesten, ic bleve doot,⁹⁸
 Al waric stalen, - niet meer van dien.⁹⁹

87 *heven stijf* rustig door

90 *in hueghen* verheugd

91 *sitten* hs. *sittien*

92-3 Die wil genieten, moet er wat voor over hebben

97 *dulheyt* dwaasheid

98 Nabootsing van een dode is voor een profaan mens levensgevaarlijk

99 *stalen* van staal

100 Hola, ic hebbe de dootscrine ghesien.
 Daer up willic gaen sitten craken vaste
 Met desen slapelaken. Uut allen laste
 Wilt mij God helpen, huut allen saken!
 Ay, hoe hert es de die! ¹⁰⁴

Coster

Wat horic daer craken?

105 Het zijn dode beenderen, ic ghemesse mijn zinnen, ¹⁰⁵
 Eylachen, wachaermen! ¹⁰⁶

Pape

Wat es hier inne?

De doot gaet spreken, ay mij, ay mij, ¹⁰⁷

Veni creator domine, ¹⁰⁸

Groot Magnificat, ende tvers met allen! ¹⁰⁹

+

+266 r

Coster

110 Eylacen, of ic huut ware!

Pape

Wat zals ghevallen?

De doot wilt huut, ic ben verlooren.

Ic sal stijf up de kiste duwen.

Coster

Ghij sult mij versmooren!

Hoordijt gheest, sit vander scrinen! ¹¹³

De pape

Ic en quam mijn daghe in meerder pijnen;

115 Water ende bloet sweet ic van vare! ¹¹⁵

104 *de die* t.w. de noot, die hij onderhanden heeft

105 *ic ghemesse mijn zinnen* ik verlies mijn verstand

106 *inne* hs. *in*

107 *De doot* de dode

108 *Veni creator domine* uit de 16e eeuw is inderdaad een hymne *Veni Creator domine, veni dulcis Paraclite*, etc. overgeleverd (Chevalier *Repertorium Hymnologicum* III (Louvain 1914) No. 34374

109 *Magnificat* Lofzang van Maria (vg. Luk. 1, 46 e.v.)
tvers met allen 't gehele (bijbehorende) vers

113 *sit vander scrinen* ga van de kist af

115 *watere ende bloet* in het W. Vlaams een gangbare verbinding, wellicht onder invloed van 'bloed en water' uit Christus' zijdedond

Twijf

Beter collacie, verre noch nare, ¹¹⁶
 En was ghesien, dan hier up zal vallen. ¹¹⁷
 Ic hebber twee beghect met allen:
 Den pape, den coster, God moet vromen.

- 120 Ic weet wel, die derde zal ooc schiere comen. ¹²⁰
 Dat es een joncker, hoort mijn ontdecken,
 Maer ic zallen ooc zo wel beghecken.
 Hij comt, ic ziet, wel hij eijst certein!

Joncker

- O liefelic beelde, o liefelic grein, ¹²⁴
 125 Die ic met herten hebbe huutvercooren,
 Ghij staet in mijnder herten plain ¹²⁶
 Boven alle, die zijn gheboren! ¹²⁷
 Hem, sec, hem!

Twijf

Wie es daer vooren?

Joncker

Ic lief, ghij weet wie ic sij! ¹²⁹

Twijf

- 130 Wat heeft de clocke?

Joncker

XI of daerbij;
 Laet mij inne up gheloove als nu! ¹³¹

Twijf

Ic en ghelove niemande! ¹³²

Joncker

Ende ic begheert an u

116 *collacie* vertoning

117 *up zal vallen* plaats gaat vinden

120 *schiere* weldra

124 *grein* juweel

126 *herten plain* omschrijving voor hart

127 tussen *alle* en *die* kan een woord, bijv. *vrouwen*, zijn weggevallen

129 *sij* hs. *ben*

131 *up gheloove* in vertrouwen (op mijn woord);

132 *ghelooven* vertrouwen

Up trauwe, up vrientschap, sonder aerch.¹³³

Twijf

Dat en mach niet wesen.

Joncker

Om eenen guldenen berch

135 En mesdadic u niet in dorperheden!¹³⁵

Twijf

Hebdij mij ooc lief?

+

Joncker

Jaic, zijt tevreden

Ende laet mij inne, het zal u vromen.

+266 v

Twijf

Wildij mij dan een sake vulcommen,¹³⁸

Die ic u bidden zal nu ter tijt?

140 Zo zuldij bij mij slapen.¹⁴⁰

Joncker

Jaic, sonder respijt.

Al dadij mij inde helle gaen,

Ic saudt doen,¹⁴²

Twijf

Zo eijst ghedaen.

Houdt, ziet daer es eens sduvelshabijt!

Joncker

Dits emmer een vremt fautsoen!¹⁴⁴

Twijf

145 Up een cort, dat moetty an gaen doen¹⁴⁵

Ende slepen dese ketene lancx ter strate¹⁴⁶

Te kerchovewaert.

133 *sonder aerch* zonder verkeerde bedoelingen

135 *dorperheden* grofheid

138 *vulcommen* zie r. 79

140 *respijt* dralen

142 *Zo eijst ghedaen* dan is het in orde (?)

144 *emmer* zeker

fautsoen model

145 *up een cort* kort en goed

146 *dese ketene* de ketting is een duivelsattribuut (vg. E.J. HASLINGHUIS, *De duivel in het drama der Middeleeuwen*, Leiden 1912, bl. 194), een erfenis van de oudgermaanse demonen (vg. *Handwb. des deutschen Abergl.* op *Kette*, Bd. IV, 1279 ff.), wellicht oorspronkelijk een initiëringssymbool, te verg. met het 'narrenzeel' (?)

Joncker

Ic en zals niet laten.
Maer wat dijnge zal ic daer bedrijven?

Twijf

Dat zal ic u segghen. Ghij sulter bliven
150 Ende soucken een dootscrine, die daer staet;
Die suldij bringhen sonder verlaet
Hier voor mijn huus in deser nacht.

Joncker

Ic en zalt niet laten.

Twijf

Zo haest u al u macht
Ende brinctse hier ende datter in zij.

Joncker

155 O liefelic lief, ic bringhse u vrij,
Maer seght mij, hoe staet mij dit habijt?

Twijf

Met allen frisschelic.

Joncker

Nu siet, dat ghij in waken zijt;
Ic bring u de dootscrine voor u huus.
Mij dijunct, ic en gaver niet om een gruus, ¹⁵⁹
160 Al quaem mij Sathanas selve jeghen.
Niet meer van dien, tes best ghesweghen. ¹⁶¹

Ic ben ant kerchhof. - Wat zie ic ghinder ¹⁶²

159 hs. *gaver u niet enz.*

161 *dien* ontbr. in 't hs.

162 *ghinder* lees (t.w.v. het rijm) *sitten* (?); *ghinder* onder invloed van r. 165 (?); maar ook daar is het rijm met r. 164 bedorven (men zou daar kunnen lezen *wat zie ic gaen*)

Met eenen slapelaken? Van grooter hitten
Zo gaet mijn haer recht up staen.

+

+267 r

Pape

165 Bijder doot van mij selven, wat gaet ghinder?
Het es een duvel, noijnt meerder vaer,
Eylachen, wachaermen!

Coster

Es de duvel daer,
Zo sal hij mij draghen inde helle!

Pape

170 Wat sal ic doen nu, arem gheselle?
De doot spreect ende de duvel comt;
Nu ben ic eewelicken verdomt;
Ic en hadde mijn daghe noijnt meerder verdriet!

Joncker

Tes een gheest, hij ruert hem, ziet!
Ons Heer behoude mij mijnen zin!¹⁷⁴

Pape

175 De duvel spreect.

Coster

Wilt hij hier in,
Zo com ic met allen huut mijner memorien!

Joncker

Was ic tot deser crancker victorien
Te nacht up tkerchhof nu ghesonden!?

Pape

180 De duvel zalt hier al verstoren;
Ic en quam mijn daghe in meerder vreesen!

Coster

Ic wilde, ic verkeeren mochte in een meese;¹⁸¹
Ic en darf mij verrueren noch verporren.¹⁸²

174 *behoude mij mijnen zin* late mij mijn verstand niet verliezen

181 *verkeeren* veranderen

182 *verporren* bewegen

Joncker

Of ic mijn keten rammelde, zoudic durren?

Om te ziene, of ic hem saude cuenen vervaren¹⁸⁴

185 Ende vreeselic burrelen ende baren,¹⁸⁵

Of ic Lucifer waer met allen?

Tru, hou, ha, hai!

Pape

Wat zals ghevallen?

Ic loope, of ic vare huut mijnen sinnen!

Joncker

Ic dancke der hemelscher Coninghinnen,

190 Dat ic den doden hebbe verjaecht.

Nu willic gaen loopen onversaecht

En laden de dootscrine up mijn lijf.

Helpe, zielgaten, zou weecht zo stijf,¹⁹³

Ic en salse nauwe connen verdraghen.¹⁹⁴

Coster

195 Nu varic ter hellen, ic mach wel claghen:

De duvel heeft de scrijne gheladen!

+

⁺267 v

Joncker

Ic valle in onmacht, staet mij in staden

Godalmachtich, de doot gaet spreken!

Coster

De duvel wilt mij den hals breken.

200 Hij laet mij vallen, och waric huut!

Ic en hoorde mijn daghen noijnt zulk een gheluijt,

Eylachen, de duvel leit hier vooren!

Nu willic gaen loopen, noijnt zulcken tooren,²⁰³

Tot mijnen lieve met grooten node.

205 - Eylachen ghinder staet noch een dode

184 *vervaren* vrees aanjagen

185 *burrelen ende baren* zie voor deze duivelgeluiden, als mede voor de kreten in r. 187 (*Tru, hou, ha, hai*), Haslinghuis *a.w.*, bl. 165

193 *zielgaten* eig. openingen, waardoor de ziel kan ontsnappen (?); als krachtterm nergens elders aangetroffen

194 *verdraghen* verplaatsen

203 *tooren* narigheid

Onder thuis van mijnen lieve;
 Ic zal mesvallen van desen meskieve, ²⁰⁷
 Niet min de schoone eijst mij wel waert.

Joncker

210 En was mijn daghen noijnt zo vervaert, ²⁰⁹
 Doen ic den doode hoorde spreken.
 Ic zie wel, hij heeft hem duerghesteken; ²¹¹
 Nu willic gaen laden de scrine ghereet. ²¹²

Pape

De duvel comt weder, noijnt aergher besceet;
 Nu zal ic met allen mijnen zin verliesen. ²¹⁴

Coster

215 Wat zal ic doen?

Pape

Ic zal tlopen kiezen,
 Want ic zie wel, ic ben verlooren.

Joncker

Die dode zijn beede hier, noijnt zulcken toren. ²¹⁷
 Willic de scrine laten vallen
 Ende steken mij duere? ²¹⁹

Twijf

220 Staet stille met allen,
 Alle drie, also ghij sijt!

Pape

Waer sullen wij vlien als nu ter tijt?
 De duvel comt, laet mij nu inne!

Joncker

Ic en ben gheen duvel! ²²³

207 Ik zal nog wat krijgen van deze ramp
 209 *En < in < ic en*
 211 *duerghesteken* zie r. 61
 212 *ghereet* terstond
 214 *zin hs. zijn*
 217 *toren* zie r. 203
 219 *steken mij duere* zie r. 61
 223 *bekennen* lees *bekinnen*

Coster

Zo doet ons bekennen,
Wie ghij zijt.²²⁴

Joncker

Ic wone hier in de ste
225 Ende ben een mensche.

Pape

So doe ic me,
Ic en ben gheen gheest, al dinckes u.

Coster

Voorwaer, noch icke!

Joncker

So seght ons, wie ghij zijt!

Coster

Ic ben de costere.

Pape

Ende ic de pape.

Joncker

⁺Ende ic de joncker, die woont hier bij.

⁺260 r

Coster

230 Bijder doot van mij zelven, zo hoor ic vrij,²³⁰
Wat hebdijs mij vaers ghedaen te nacht!²³¹

Pape

Ic was bijna doot.

Joncker

Ende ic was in onmacht;
Tes wonder, dat ic bleven ben in mijnen zin.

224 *hier* vermoedelijk te schrappen *ste* hs. *stede*

230 *zo hoor ic vry* dat verbaast mij (de zegsw. luidt gewoonlijk *dat gevet mij vrij*)

231 *vaers gedaen* vrees aangejaagd

Coster

Hoe quaemdijs daer? ²³⁴

Joncker

235 Dat icker verleet toe ben,
Minne van vrouwen dedet mij doen,
Dier mij tot dwanc. ²³⁶

Coster

 Dats mijn fautsoen,
De minne van vrouwen dedet voorwaer. ²³⁷

Pape

Ende ic, certein!

Joncker

240 Ic hoore wel int openbaer,
Wij zijn alle drie verdult ²³⁹
Van eender vrouwen.

Coster

 Tes al der minnen scult
Van vrouwen, die ons bedrooghen heeft,
Daer groote subtiylheijt an cleeft, ²⁴²
Want alle de wijse hier te vooren,
Die van vrouwen waren ghebooren,
245 Waren alle van vrouwen bedroeghen tsamen;
Hier bij en durvens wij ons niet scamen, ²⁴⁶
Dat met ons es dus ghevallen.
Orloef, Gods gracie beware ons allen! ²⁴⁸

Explicit.

234 *ben lees bin*
236 *Dats mijn fautsoen* zo is het ook met mij
237 *vrouwen* hs. *vrauwe*
239 *verdult* voor de gek gehouden
242 *subtiylheijt* sluwheid
an cleeft t.w. aan de vrouwen
246 *durvens wij* behoeven wij ons daarover
248 *Orloef* vaarwel!

Personen

DE MAN

TWIJF

DEN EERSTEN ZUENE

DEN TWEESTEN ZUENE

DEN DERDEN ZUENE

Esbatement vanden visscher door Cornelis Everaert

+

+fol. 245 v

De man

Suer broot, salich broot! ¹

Twyf

Ten mach anders wesen niet.

Man

Diet pacientich bearbeyt tsynder noot. ³

Wyf

Suer broot, salich broot!

Man

5 Sy moetent beslaeven cleen ende groot, ⁵
Die visschen willen in desen vliet.

Wyf

Suer broot, salich broot!

Man

Ten mach anders wesen niet. ¹⁻⁸
Met Godt zynse gheresen ziet, ic wilt bethooghen. ⁹

Wyf

10 Wye? De visschers?

Man

Jae et blyct voor ooghen.

1 *Suer broot, salich broot* moeizaam verdiend brood is heerlijk brood (?)

3 Indien men geduldig werkt voor zijn nooddruft

5 *beslaeven* hard werken

1-8 rondeel

9 *Met* bij

gheresen in aanzien gestegen

Want sinte Pieter, thooft der kercken, ¹¹
 Wast niet een visscher, om claer bemercken, ¹²
 Met sint Andries, zynen broeder, ¹³
 Sint Jacop de meerder, ende Marien behoeder, ¹⁴
 15 Den helegghen sint Jan ewangeliste?

Wyf

Daer of serteyn ic niet en wiste.
 Waerent ooc visschers in huerlieder tijt?

Man

Trauwen, warent niet? Alsse Christus ghebenendyt ¹⁸
 Riep, warensenoch met den nette besich. ¹⁸⁻¹⁹

+

+246 r

Wyf

20 Esmen dat in onsen wette lesich, ²⁰
 So willicten rechten wel ghelooven.

Man

Waenge dat ic hu wil met lueghenen verdooven?
 Tes waerachtich waer, my wel versindt. ²³

Wyf

So zyn de visschers met Godt wel bemindt.

Man

25 Scriftuere doet blycken.

Wyf

Man, zonder beswycken, ²⁶
 Tes best, dat wy ons om visschen voughen; ²⁷

11 *sinte Pieter* de apostel Petrus was visser van beroep, vg. Matth. 4, 18

12 *om claer bemercken* kennelijk

13 *sint Andries* de apostel Andreas, broeder van Petrus, evenals deze visser van beroep, vg. Matth. 4, 18

14 *sint Jacob de meerder* de apostel Jacobus en zijn broeder Johannes de evangelist ('*Marien behoeder*') waren zonen van Zebedeüs, de visser, vg. Matth. 4, 21

18 *Trauwen*, zeker

18-19 vg. Matth. 4, 18-21

20 Indien ons geloof dit leert

23 *my wel versindt* begrijp dat goed

26 *zonder beswycken* (adverb. bij *voughen*;) standvastig, of (bij *Tes best*;) ongetwijfeld

27 *ons voughen* er ons toe zetten

Mueghelic wy sullen Godt te bet ghenoughen,
Naer dat hy de visschers zo uut vercoren heift.

Man

- 30 Hy es quaet om helpen, die den moet verloren gheift. ³⁰
Wel hem, die hem up Godt betraut.

Wyf

- Man, zoomen ziet ende anscaut,
Tweder es lustich, claer ende zoet. ³³
Et zoude my dyncken wesen goet,
35 Dat wy budtkins vynghen, et waere proffyt.

Man

Kir lieve wyf, doch daer of vermyt! ³⁶

Wyf

Dat wy budtkins vynghen, twaere proffyt.

Man

Ic bems te vreden, als nu ter tyt, ³⁸
Maer cleen winnynghe zal ons dies ghenaecken. ³⁹

Wyf

- 40 ⁺Dat wy budtkins vynghen, twaere proffyt. ⁺246 v
Mueghelic winnynghe zal up ons daken. ⁴¹
Cont ghy moorghen in tyts ter maerdt gheraken, ⁴²
Verwytsme, enge van elc budt niet een grootken hebt. ⁴³

Man

Nu met corten woorden int boodtkin stept.

30 *om te*

33 *claer* helder

Dat wy budtkins (= botjes) *vynghen*, bij *Et zoude my dyncken wesen goet* en *et waere proffyt*

36 Tussen r. 35 en 36 is waarschijnlijk een regel (= r. 41) weggevallen, want met r. 35-41 zal wel een rondeel zijn bedoeld

Kir uit *kyrie* (= Heer), bastaardvloek
daer of vermyt zwijg daarover

38 *als nu ter tyt* voor het ogenblik

39 t.w. omdat ze het door haar grappig bedoelde opmerking 'over zich gehaald' heeft

41 *up ons daken* over ons komen, ons deel zijn

42 *maerdt* markt

43 *Verwytsme* hs. *vervytsme* (emend. Muller en Scharpé)

enge indien ge (voor *en* = indien, zie Stoett *Syntaxis*, 3e dr. par. 303)

grootken halve stuiver

- 45 Uwes raedts te doene wordic een ghenietere.⁴⁵
 Godt hebs deel ende myn heere sinte Pietere.⁴⁶
 Dits van lande ghesteken in Gods bevelen.⁴⁷

Hier moet zyn de manniere ghemaect van een cleen sceipken.

Wyf

- Benedicite, zietme tvisch ligghen spelen!⁴⁸
 Wy sullen nu budtkens vanghen by hooppen.
 50 Siet waer ghunder een gheernaert comt ghelooppen⁵⁰
 Achter een cabeljaeu, diese voor huer jaecht!

Man

Wat comt ghunder?

Wyf

- Tes een crabbe, die draecht
 Een rochghe up den hals, wat vreimder gheveerte!⁵³
 Siet hoe vast houdtseze byden steerte,
 55 De rochghe en can huer keeren noch wenden,

Man

Ghunder ligghen mussels by groote benden;
 Twaere best, dat icse om vanghen voere.⁵⁷

Wyf

De zee dynctme over al in stranghen roere;
 Tvisch houdt bruloft ofte keermesse serteyn.

Man

- 60 Tesser al met vreuchden, groot ende cleyn;
 Tscynt datse ter baeren loopen om prys.⁶¹

- 45 Door Uw raad te doen, krijg ik voordeel (?) (*Uwes raedts* bij *doen* en *ghenietere*);
 voor de part. gen. bij doen, zie Stoett *Syntaxis* 3e dr. par. 167
 46 *Godt hebs deel* God zij gedankt
Godt hs. *Gods* (emend. Muller en Scharpé)
 47 *in Gods bevelen* in Gods hoede
 48 *Benedicite* wij zouden thans zeggen *Lieve Hemel*
 50 *gheernaert*, garnaal
 53 *wat vreimder gheveerte* welk een zonderlinge vertoning
 57 *om vanghen voere* om te vangen voer (= voeder)
 61 *ter baeren loopen* een wedloop houden

Wyf

Siet, ziet ghunder een budt ende een pladys,⁶²
Die ghejaecht zyn van eenen hondt!

Man

65 Siet dan ghunder! Een woester goet rondt⁶⁴
Wil eenen scelvisch dooghen uut steken.

Wyf

Tscynt dat de tonghe ten besten wil spreken
Om tsaemen met accoorde te verlyckene.⁶⁷
Ic en can my niet versaden van kyckene;
Ic sate hier al de nacht zonder te verlangene.⁶⁹

Man

70 Wy moesten peynsen om budtkins te vanghene,
Souden wy moorghen gheraken ter vente.⁷¹

Wyf

Ic consenteirt met blyden atente.⁷²
Veel budtkens te vooren ic ghunder sach.

Hier moet ghemaect zyn een rommelynghe als een duunderslach.

Man

Wat hooric daer?

Wyf

75 Een duunderslach,
Alzoo my dochte, met fellen oreeste.⁷⁵

Man

Godt wil ons besceermen van tempeeste;⁷⁶
Den Heleghen Gheeste wil draeghen ons vaene.⁷⁷

62 *pladys* schol

64 *woester* oester

67 *met accoorde te verlyckene* tot overeenstemming te komen

69 *verlanghene* zich vervelen

71 *vente* verkoop

72 *atente* aandacht

75 *oreeste* lawaai

76 *tempeest* slecht weer

77 *wil moge*

Van een bijzondere betrekking van de H. Geest tot de scheepvaart is weinig bekend. In de Christelijke symboliek van het schip en zijn onderdelen komt de H. Geest weliswaar voor, en wel als mast of stuurman (vg. mijn *Middeleeuwse Kerstliederen* (Utrecht-Brussel 1947) bl. 202), maar ik geloof niet, dat we zover moeten zoeken. In dit verband zal de H. Geest wel genoemd zijn, omdat Hij Patroon is van de *Drie Santinnen*, de rederijderskamer te Brugge, waarvan Everaert lid was

Wyf

De zeede beghunt zo rude te ghaene.⁷⁸
O godt van omme te slaene ons sceipkin behoet!

Man

80 Staet ons by, weerdich helich bloet;⁸⁰
Ic zalhu eeuwich dienen met herten vlogghe.⁸¹

Wyf

O sinte Michiel buten Brugghe,⁸²
Wilt doch beede ons sielen bewaeren!
Ic zye ghunder commen twee felle baeren,
85 Tscynt ofse ons inde zee erven willen.⁸⁵

+

+247 v

Man

Wy moeten ons bereeden, zoo wy sterven willen.
De doot duchtich comt ons bestoken.⁸⁷

Wyf

Haddic doch eerst myn biechte ghesproken,
Ic waerts te gheruster in myn doot.⁸⁹

78 De zee begint ruw te worden

80 *helich bloet* in het jaar 1149 bracht graaf Diederik van de Elzas de reliquie van het H. Bloed uit het H. Land naar Brugge; sinds 1311 vindt daar elk jaar op Maandag na Kruisvinding (3 Mei) van de Basiliek uit de beroemde H. Bloedprocessie plaats

81 *vlugh* hier = toegewijd (?)

82 *sinte Michiel buten Brugghe*, in Sint-Michiels, een gemeente buiten Brugge (vg. De Flou *Woordenb. d. Toponymie* 14, 755 e.v.) genoot S.-Michiel in de naar hem genoemde kerk blijkbaar een bijzondere verering; Muller en Scharpé spreken van 'een abdij, eertijds buiten, thans een wijk binnen Brugge (bl. 617)'. Zij hebben de S.-Michielskerk buiten Brugge (vg. F.L. Ganshof *Over stadsontwikkeling tusschen Loire en Rijn gedurende de Middeleeuwen*, 2e dr. (Antwerpen 1944) bl. 64) verward met de S.-Michielsabdij en de S.-Michielswijk te Antwerpen (zie over deze abdij, ca. 1124 door Norbertus gesticht, in 1830 verwoest, Dom. L.H. Cottineau O.S.B. *Repertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés* I (Macon 1935) col. 122 met uitvoerige literatuuropgaven)

85 *erven* opnemen

87 *duchtich* vreeswekkend

89 *waerts* lees *waers*.

Man

- 90 Elc es een biechtvaer in dusterste noot.⁹⁰
 Dit moetge ghelooven zonder bedriechte.⁹¹
 In noode mach elc hooren biechte,
 Om te beteren der sonden ghebreken.

Wyf

- So laet ons dan ons biechte spreken
 95 Tjehens elc anderen up een cort,
 Want ons noot nu daer toe port,
 Up dat wy cryghen der hellen inducie.⁹⁷

Man

- Knyelt neder, dat hu Godt gheve absolucie.⁹⁸
 Als ghy hu biechte sult hebben ghedaen,
 100 So sallic ooc te biechten ghaen
 Ende tjehens hu myn quaet vermonden.¹⁰¹
 Dus seght eerst tgrosse van uwe sonden,¹⁰²
 Dat hu Godt zyn gracie wil gheven.

Wyf

- Ic gheve my besculdich man: eens hebbic bedreven,
 105 Doen ghy thuis quaemt wel by drancke,
 Ondersteldic hu den wech met eenen bancke,¹⁰⁶
 Daer ghy over vielt twee quaede scenen,¹⁰⁷
 Om dat ic zoude hu dronkescip ontwenen.¹⁰⁸
 Wat ic daer in mesdede, dats my leedt.

Man

- 110 Ende voort?

90 zie over deze 'lekenbiecht' Daniels in Studiën 82, bl. 459 e.v., J.W. Muller op Reinaert 1, r. 1432 e.v., J. van Mierlo S.J. in VVA 1928, 567 vlg., A.M.E. Draak op Walewein r. 3953-4 in haar *Onderzoekingen over de roman van Walewein* (Haarlem 1936) bl. 165-6 en de daar genoemde artikelen *Absolution des péchés* en *Confession* in *Dict. de Théol. Cath.*, resp. 1, p. 184 en 3, p. 877

91 *zonder bedriechte* oprecht

97 *inducie* = *inductie* vrijstelling (?)

98 *absolucie* kwijtschelding

101 *vermonden* openbaren

102 *tgrosse* het voornaamste, de hoofdtekken 104-6 *anacolouth* (?)

106 *onderstellen* versperren

107 *vielt* let op het perfectief aspect!

108 *ontwenafleren*.

Wyf

+Anhooret tbesceet:

- Up de selve tyt, up de selve vaert, +248 r
 Doen ghy dus droncke te bedde waert,
 Binnen dat ghy laecht in slaeps verduusteren,
 Te wylen ghyngheic hu buerse pluusteren, ¹¹⁴
 115 Daer ic een dobbel stuver uut nam.
 Tsanderdaechs maect ic van hy een ghuut gram, ¹¹⁶
 My ghelatende zonder ontbeerren. ¹¹⁷
 Doen ghynct ghy van erheyt vloucken, zweerren, ¹¹⁸
 Maer ic en ruste niet voor ic hu wech jouch.

Man

- 120 Ghy moet hu wachten sulc onghevouch
 Huwen man meer te beradene; ¹²¹
 Et mochte pooghen ons beeden te scadene, ¹²²
 Want by sulcke felheyt, vaet myn ontcnoppen, ¹²³
 Soudic up een huere al tmyne verlooppen, ¹²⁴
 125 Dies ons naecken mochte groot verdriet.

Wyf

Ey, ic sals my wachten.

Man

- Ende voort, verstaet tbediet,
 Onthoudet woort van mynen bevelene:
 Ghy moet hu wachten van meer te stelene
 Tghelt uut myn buerse, vaet myn ghebriefte,
 130 Want tes gherekent simpel diefte ¹³⁰
 Voor Gods ooghen, ghesproken plat. ¹³¹
 Eist daer mede al?

114 *pluusteren* plunderen

116 *ghuut gram* kwade kerel

117 omdat ik zonder ophouden te keer ging; de opmerking van Muller en Scharpé (bl. 617) is overbodig, achter *hem gelaten* (= te keer gaan) behoeft geen bijwoord te volgen

118 *erheyt* kwaadheid

121 *beraden* aandoen

122 Het zou ons beiden schade kunnen berokkenen

123 *vaet myn ontcnoppen*, evenals *verstaet tbediet* (r. 126) en *vaet myn ghebriefte* (r. 129) stoplappen met de betekenis: begrijp me goed, let op wat ik zeg

124 *verlooppen* verliezen

130 't Wordt eenvoudig voor diefstal gerekend

131 *ghesproken plat* rond uitgedrukt

Wyf

Daer es noch wat,
 Twelc my alder meest doet verswaeren.¹³³

Man

Ghy moet hu sonden al openbaeren,
 135 Of anders en doocht hu biechte niet.

+

Wyf

Ey, ey, ey!

+248 v

Man

Wilt ghy scuwen svyants bedriechte, ziet:
 De biechte en mach niet zyn ghespleten.¹³⁷

Wyf

Sulge die sonde moeten weten?
 Noijnt en ghesciede my meerder blaemen.

Man

140 Seghse vry zonder scaemen.
 Ic belove hu in svyants spyt,¹⁴¹
 Nummermeer en doe icx hu verwynt.
 Want seghese niet, ghy blyft verloren
 Ende versteken uut Gods rycke vercoren.
 145 Dus en wilt hu biechte niet wesen spennelic.¹⁴⁵

Wyf

Lieve man, hu es wel kennelic,
 Dat wy thuus hebben drye zuenen,
 Waer of den houdtsten es de ghuenen,
 Die hu ende my alleene behoort.

Man

150 Ende dander?

Wyf

Verstaet myn woort:

133 *doet verswaeren* bezwaart; zie voor *doen* als hulpww. de opmerking bij *Minnevaer* r. 185

137 *ghespleten* onvolledig

141 *in svyants spyt* tot ergernis van de duivel

145 *wesen spennelic* nalaten.

Dander daer naer, in biechten gheseyt,
 Es myn scaepens kynt inder waerheit.¹⁵²
 Ic biddu willet int beste verstaen.

Man

Ende den derden?

Wyf

Behoort mynen capelaen.
 155 Nu weitge van myn biechte et rechte slodt.

Man

Huwen capelaen?¹⁵⁶

+

Wyf

Jaet, zoo helpt my Godt,
 De rechte waerheit hebbic hu ontloken.

+249 r

Man

Hadget niet in biechten ghesproken,
 Hier gheseyt met goeden motyfve,¹⁵⁹
 160 Ic hadge gherooft vanden lyfve.¹⁶⁰
 Maer nu laetict om der biechten wille.¹⁶¹

Wyf

Tes seker waer, wel lieve gille.¹⁶²
 Sout ghy hu tmywaerts met sulker nyt spoen?¹⁶³
 Ghy beloofdet my, ghy en zouds my gheen verwynt doen.
 165 Godt zoudtge plaghen, engeme hyet mesdeit.¹⁶⁵

Man

Trauwen ic kent, ic bem ghevreit.¹⁶⁶
 Ic houdeme ghepayt als ten tyden.¹⁶⁷

152 *myn scaepens* van mijn knecht; zie voor het dubbele genitiefsuffix Kolthoff, par. 33

156 *helpt* indic. pro coniunctivo

159 *met goeden motyfve* naar waarheid

160 *gherooft vanden lyfve* van het leven beroofd

161 *omder* hs. *onder* (emend. Muller en Scharpé)

162 *gille* = *gilde* (hier:) man (?)

163 Zou je zo fel tegen mij willen optreden?

165 *plaghen* hs. *plaghe* (*n* door Muller en Scharpé toegevoegd)
engeme indien je me

166 *ic kent* ik erken het
gevreit tevreden

167 *als ten tyden* voor 't ogenblik; Muller en Scharpé stellen voor te lezen *a. nu t.t.*

Wyf

Nu wilt hu sonden ooc belyden
 Ende seghtme hu quaet, naect ende bloot styf!¹⁶⁹

Man

- 170 Tempeest es over. Ten es gheen noot wyf,
 Dat ic tjeghens hu ontlaste my.
 Wy zyn ooc den lande vaste by.¹⁷²
 So wel zoudic my noch eens verclaeren.¹⁷³
 Voor mynen pasteur.

Wyf

- Hebbic zoo ghevaeren
 175 Nu ghy zyt wetende de secreten myn,
 Dat ic niet en mach weten de secreten dyn?
 Dit mach my wel spytten int overlegghen.¹⁷⁷
 Maer non forche, men mach gheen biechte versegghen¹⁷⁸
 Up spaeus verwatenesse ofte ban.¹⁷⁹
 180 Ic weddic up myn hoede worde, zo ic best can.
 +En hy my onghenouchte wil doen den baers,¹⁸¹
 Ic salhem vry wel doen waenen waers.¹⁸² +[249 v]
 Al weet hy myn biechte, ic en achs een gruus.

Man

- Godt danck, wy zyn ommers by huus,
 185 Daer wy te wuennenne zyn ghewuene.¹⁸⁵

Hier moeten commen drie cnechtkens al hynckel den vaer wellecomme heeten.

Den eersten zeune

Wellecomme vaer!

- 169 *naect ende bloot styf* ronduit, op de man af
 172 *den lande vaste by* dicht bij land
 173 *my...verclaeren* mij zuiveren, biechten
 177 *int overlegghen* als ik er aan denk
 178 *non forche* enfin
 versegghen terugkomen op (?)
 179 op straffe van 's pausen vloek of ban
 181 *En indien*
 baers vent
 182 *doen waenen waers* om de tuin leiden
 185 de toneelaanwijzing staat in het hs. naast r. 188-9; Muller en Scharpé hebben haar op de
 juiste plaats gebracht
al hynckel achtereenvolgens.

Man

Godt loontge zuene;
 Hu aanzien my therte in roere brynt,¹⁸⁷
 Puer van blyscepe.

Den tweesten zeune

Goeden dach vaere!

Man

Wech, ghy hoerekynt!
 By hu zoudic druck raepen licht.¹⁸⁹

Den derden zeune

190 Dach vaer!¹⁹⁰

Man

Hefge, ghy paepenwicht!
 Van hu zo steictme puer de walghe.¹⁹¹

Wyf

Kir, et doet dat men hu byden balghe¹⁹²
 An een ghalghe moet inden wynt cnoopen.
 Waeromme smytget?¹⁹⁴

Man

195 Laetet hoerekynt loopen,
 Sendet binnen spapen bewelven!¹⁹⁵

Wyf

Wel en eist al niet vanden selven?¹⁹⁶
 Elc kynt comt hu uut vrienscepe thouven¹⁹⁷
⁺Ende ghy sceltse en smytse. Godt moetge bedrouven!¹⁹⁸
 Wat hebben hu de kynders mesdaen?

⁺[250 r]

187 *brynt* hs.: *brynght* met doorgeschrapte *ght*

189 *raepen* krijgen

190 *hefge* ga weg!

191 *Van hu steictme... de walghe* ik walg van je

192 *Kir* zie bij r. 36

et doet dat men behoorde

balgh lichaam

194 *smyten* slaan

195 *binnen spapen bewelven* naar het huis van de paap

196 Is 't zo niet?

197 *thouven* groeten

198 *bedrouven* vervloeken

Man

200 Sent uwen cnaepe ende capelaen ²⁰⁰
Elc et zyne, dat hem behoort.

Wyf

Besiet, waer mede dat ghy comt voort. ²⁰²
Tsyn alhu kynders, wel lieve ketyf. ²⁰³

Man

Myn kinders?

Wyf

Jae.

Man

205 Wel lieve wyf,
Payt een ander met sulc een clucht.

Wyf

Ic segghe waer! ²⁰⁶

Man

En hebt gheen ducht,
Dat ic hu gheloove een hynckel luus. ²⁰⁷

Wyf

Tsyn al hu kynders. ²⁰⁸

Man

Dits ommers abuus!
En beleidt ghy niet, by goeden besceede, ²⁰⁹
210 Doen wy waeren up de zeede
In biechten? Hoe cunger tjeghen stuenen? ²¹¹
Seytge niet: man ic hebbe drye zuenen,
Daer doutste of behoort hu ende my,
Dander behoort myn cnaepe. Voort zeyt ghy:

200 *capelaen* hs. *calaen* (emend. Muller en Scharpé)

202 Je weet niet, wat je zegt (eig.: zie [eens], waarmede je voor de dag komt)

203 *ketyf* sukkelaar

206 *waer* de waarheid

207 *een hynckel luus* eig. een enkele luis; wij zouden zeggen: voor een cent

208 *abuus* niet waar

209 *En beleidt ghy niet* heb je 't niet erkend
by goeden besceede terecht

211 *stuenen* zich verzetten.

- 215 Den derden behoort mynen capelaen.
 +Deidt ghy my dit niet in biechten verstaen?
 Dit en cunge loochghenen varre noch naer.²¹⁷

+250 v

Wyf

So ghy seght man, tes seker waer.

Ic kenne, dat ict hu zoo verleet.²¹⁹

- 220 Nochtans zo zynst hu kynders ghereedt,²²⁰
 Verstonge mynder meenynghe advys.²²¹

ManSynt myn kinders?²²²**Wyf**

Jaet.

Man

So maectme dat wys,

Dat ict te rechten ghelooven mach.

WyfDat sallic doen zonder verdrach,²²⁴

- 225 In dien ghy my ghevet audiencie.

Ic weet wel, ghy gheven zult sentencie,²²⁶Dat waerachtich wort myn bediet.²²⁷**Man**

Myn daghen en hoordic vreimder liet.

Seght up, laet hooren hu motyf!

Wyf

- 230 Ghy zyt myn man ende ic hu wyf.

Ic hebbe hu ende ghy my ghetraut.

Dus es ons houdtste zuene, alst naut,²³²

Huwe ende myn duer shuwelicx bant.

- 217 *varre noch naer* volstrekt niet
 219 *verleet* bekende
 220 *ghereedt* beslist
 221 *mynder meenynghe advys* de strekking van mijn verklaring
 222 *maect me dat wys* leg me dat dan eens uit
 224 *verdrach* uitstel
 226 *sentencie gheven* concluderen
 227 *bediet* uitleg
 232 *alst naut* als het er op aankomt (?).

Man

Daer of hebbic goet verstant;

- 235 Wy en zyn van dien in gheenen twiste.
 Tes van dander twee hoerekynders, dat ic gheerne wiste,
 Hoe ghy wilt, datse my bestaen.
 Want ghyse by uwen cnaepe ende capelaen
 Hebt ghehad, naer hu selfs belyden.

Wyf

- 240 Ic salt hu segghen zonder vermyden;
 Wilter naer hooren, wel lieve vrient:
 Noijnt en wassic van te vooren ghedient,²⁴²
 Dan sichtent dat ic hu te manne nam.²⁴³
 Ende noijnt ic met hyemande ter zee en quam,
 245 Dan met hu te gheender hueren,
 Daer ghy ghedaen hebt al tlabueren
 Van roeyen, van stieren ende dier ghelycke.
 Ende waer ic met hu ghae in eeneghen wycke,
 Altoos ghaet ghy vooren ende ic comme achtere.
 250 By desen dienst, zonder scande of lachtere,²⁵⁰
 Syt ghy myn cnaepe, mids welcken dan
 Hu dit kynt behoort, wel lieve man.
 Verstaet te vullen mynder meenynghe woort doch!

Man

Wat au?²⁵⁴

Wyf

Ontbeyt, hoort noch!

- 255 Sichtent dat ic by hu hebbe gheslaepen
 En wassic te biechte voor costers noch paepen,
 Dan tjeghens myn prochghyepape ende hu.
 Dus hebt ghy gheweist, ter tyt van nu,
 Myn capelaen. Aldus by desen
 260 So moet dit ooc hu kyndt wesen.
 Nu weit ghy mynder meenynghe conclusus.²⁶¹

242 *wassic ...ghedient* had ik geslachtelijke omgang

243 *sichtent* sedert

250 *lachtere* smaad

254 *ontbeyt* wacht

261 *conclusus* portée.

Man

So doende zoudic commen thuus; ²⁶²

By dien zoudic worden ghevreidt. ²⁶³

Wyf

Tonrechte ghy de kinders mesdeidt,

265 +Die hu uut blysepe quaemen tjeghen.

+251 v

Man

Ic waende, dat ghy hu hadt mesdregghen; ²⁶⁶

By dien wierdic tot gramscepe gheport.

Waer in dat ic hu hebbe ghedaen te cort,

Dat willic betren naer myn begheerren.

Wyf

270 Alsicker om peynse, tmach my wel deerren,

Dat ghy my betrauwen zout sulc een cleynicheyt. ²⁷¹

Soudic doen sulc een onreynicheyt?

My zoude ghescien der scanden anclevenesse.

Man

Wyfveken zyt te vreden, ic bidge verghevenesse,

275 Ghy en sult my niet meer in sulc gheclach vynden.

Wyf

Daer by moetense een ommeslach vynden, ²⁷⁶

Vrauwen die becommert zyn met sulc ghebrec, ²⁷⁷

Of zy zouden up der quaeder bec

Haestelic ryden zonder veel delays. ²⁷⁸⁻⁹

280 Een lueghen gheloghen om thebbene pays

Es beter dan metter waerheyt te houdene ghekyf.

Man

Wye dat ghy zyt, man ofte wyf,

262 *commen thuus* tot bezinning komen, begrijpen

263 *ghevreidt* tevreden gesteld, voldaan

266 *hu* door Muller en Scharpé ingelast

271 *betrauwen* toeschrijven

cleynicheyt oneerbaarheid

276 *ommeslach* uitvlucht

277 *becommert* behept

278-9 *up der quaeder bec... ryden* over de tong gaan
delay uitstel

Esser tusschen hulieden hyet secreits ghebuert,
 Syt te vreden ende niet en puert ²⁸⁴
 285 In elc anders mesdaet groot noch cleene.
 Leift met payse tsaemen ghemeene
 Ende dect elc anders eere, daer ghy muecht.

Wyf

So salhu ghescieden voorspoet ende duecht
 Ende de eeuweghe vruecht naer dit leven,
 290 De welcke vruecht hulieden wil gheven
 Den Heleghen Gheest, in wiens vruecht playsantelic
 De Drye Santinnen tryonpheren tryonphantelic.

A m e n .

284 *puert* wroet.

Personen

ONSE LIEVEN HEERS MINNEVAER
LUBBKEN SIJN WIJF, SLECHT GECLEET
GOED ONDERWIJS, ALS EEN DOCTOR
DIE COSTER, MET EEN BOS SLOTELEN
DIE PAUS, PAUSELICK GECLEET

Een cluyt van Onse Lieven Heers Minnevaer⁺ door Louris Jansz.

Minnevaer

Noyt meer geplaecht, dat mijn soo ginck hinderen,

Dan dit tegenwoordige, wel waert om weten: ¹⁻²

Ic heb seven die gesonste kinderen ³

Die men mach vinden, en oick wel mogen eeten. ⁴

5 's Morgens, eer 't dach is, es die maech al gespleeten ⁵

En soo onstelt, daer sou een waghen in hollen; ⁶

Een broot twee of drie is soo haest versleeten. ⁷

Elxs behoefde wel sdaeghs twee of drie roggebollen, ⁸

Sout men haer buyck tot boven toe vollen.

10 Haer maech moet geen gront hebben, ick wedde't daer liecht. ¹⁰

Ick gaese met logens wel somtijts vollen,

Maer sy mercken wel haest dat men haer bedriecht. ¹²

Grandt faim is die man, die haer dus wiecht ¹³

+ *Minnevaer* pleegvader, t.w. voor O.L. Heer

1-2 *Noyt meer geplaecht* een typische rederijkersconstructie. Het subj. *ik* en het koppelww. *ben* is niet uitgedrukt; versta: ik ben nooit meer geplaagd - wat mij zo hinderde - dan door dit tegenwoordige, d.w.z. dan door de narigheid, waarin ik nu leef, die wel (de moeite) waard is te weten

Voor *mijn* = mij, zie Van Halteren, par. 10, bl. 13

3 *seven die gesonste kinderen* zie voor deze constructie Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 103

4 *die* in de eerste zin is object, het veronderstelde *die* in de tweede subject; *mogen* kunnen

5 *es die maech al gespleeten* staat de maag al wijd open. Komische toepassing van het ww. *splijten* is in rederijkerskringen zeer geliefd

6 *onstelt* doorgaans = in de war, hier = in abnormale toestand, t.w. hol of 'gespleten'

7 *soo haest versleeten* dadelijk verdwenen

8 *Elxs* elk; zie voor deze oorspronkelijke genitiefvorm als nominatief gebruikt Van Helten *Mnl. Spraakk.* par. 371e, bl. 472-3 en Van Halteren bl. 78-9

roggebollen roggebroden

10 *ick wedde 't daer liecht* ik wed dat 't daar hapert, dat het daaraan ligt

12 *haest* spoedig

13 *Grandt faim* grote honger; het (in slaap) wiegen door de Honger lijkt een vreemde beeldspraak. Moeten we denken aan een komisch contrast of het wiegen opvatten als opvoeden, grootbrengen?

- 15 En hout die maech open, dat se selden sluyt;
 Die montcost selden t'onpas voor haer vliecht,
 Sy gaepen als vogelkens, die leggen in de muyt ¹⁶
 En wachten nae 't aes woest ende ruyt. ¹⁷
 Ick en weet wat maecken met deze test! ¹⁸
 Dikmaels loop ick 's morgens ter doeren uyt,
 20 Eerse beginnen te singen haer oude request. ²⁰
 Ick wou in ons huis eens quaem die pest,
 En naem er een deel met haer op die staert; ²²
 Maer sy mosten niet lang leggen, off 't waer een nest, ²³
 Want lange siecten ben ick off vervaert. ²⁴
 25 Is dat ongelijck, goe luy, neemt toch regaert: ²⁵
 Weynich winnings en dan kinderen die veel moogen,
 Compt dat wel overeen? Certeyn, 't is al hart! ²⁷
 Nu wat baetet getart, ick moeder mijn toe voegen. ²⁸
 Holla, daer comter een gaen, nae ick can beoogen; ²⁹
 30 Daer willic mijn nae poghen en hooren sijn ontfoven. ³⁰

16 *muyt* kooi

17 *woest ende ruyt* wild en onstuimig

18 eig.: ik weet niet, wat ik met deze pot beginnen moet (?), dus: ik weet geen raad, geen oplossing voor het geval (?), of *test* < *tekst* (vg. r. 156: *sles* < *slech[t]s*) (?)

20 *request* verzoekschrift, hier = vraag naar eten; vg. het liedje van verlangen zingen

22 en dat hij (t.w.de pest) er een aantal meenam, vg. Gron. *kleine kinderen mit op de steert hebben* (Molema 400b)

23 Zij moesten niet lang ziek liggen, of het zou een last zijn

24 voor langdurige ziekten ben ik bevreesd

25 Is dat onbehoorlijk lieve mensen, luistert eens goed

27 *certeyn* zeker

28 *wat baetet getart* wat baat het mij kwaad te maken (het participium heeft de betekenis van een infinitief, vg. Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 272)

29 *Daer comter een gaen* zie voor de constructie (comen + inf.) Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 262

nae ick can beoogen als ik goed zie

30 Daar wil ik mij toe wenden

GOED ONDERWIJS, een vaste figuur op het rederijkerstoneel. Hij is de representant van het redelijk inzicht of van het reformatorische standpunt (in de hervormingsgezinde stukken); hij dient doorgaans als spreektrumpet voor de dichter, teneinde eigen denkbeelden te kunnen lanceren. Ook de voorstelling als geleerde of leraar (*doctor*) is stereotiep

Goed onderwijs

- Hoorden ik daer niet claegen met groot berowen,³¹
 Sonder ophowen? Dit moet sijn ondertast.³²
 Hy moet benout sijn in deese landowen,³³
 Off eenich huishowen hout hem dus belast.³⁴
 35 Mijn dunct hy hier staet, dit's wel gepast.³⁵
 Wel vrient, onverrast, segt eens metterdaet,³⁶
 Waert ghy niet die soo claechde? Segt, sijdy belast
 Met eenich verdriet? My dat toch verslaet!³⁸

Minnevaer

- Jae ick vrient en oick heel desolaet,³⁹
 40 Benaest desperaet; wat wil ick veel spranten?⁴⁰
 Hoe ick het aenleg, mijn pooten, mijn planten
 Es niet dan tranten, als een onnutte scalf.⁴²
 Set ick nu een koe, 't is morgen een calff;
 Van 't heel compt nau een halff, wat ickker om doe.
 45 Dit maect mijn perplex, desolaet en moe⁴⁵
 En hout mijn spae ende vroe even staech beducht.⁴⁶

Goed onderwijs

- Hoort, mijn vrient, dus niet en versucht,
 Slaet het hoofd in de lucht, God sal 't versien,⁴⁸
 Als Hy dagelicxs doet aen veel ander lien
 50 Die Hy die hant gaet bien, die oick sijn benout.
 Dus sijt niet verslaegen, Sijn woorden betrouwt,
 Want die dit onthout, en mogen niet scrykken.⁵²

31 *berowen* verdriet.

32 *ondertast* onderzocht

33 hij moet hier (*in dese landowen* d. i. in deze streken, hier op deze plaats of in dit land) in nood verkeren

34 of gezinszorgen drukken hem

35 *dit's wel gepast* dit treft goed

36 *onverrast* schrik niet; een dergelijk gebruik van het part. praet., inz. *on-* is bij de rederijkers zeer geliefd

38 *my dat toch verslaet* vertel mij dat toch

39 *desolaet* diep bedroefd

40 *benaest desperaet* bijna wanhopig

spranten moeite doen, zich inspannen

42 *tranten* beuzelen

scalf schelf (?), zie voor de toepassing van *schelf* op personen WNT 14, 387

45 *perplex* verbijsterd

p. d. en moe anticlimax

46 *spae* laet

even staech voortdurend

48 Hef het hoofd omhoog, God zal er in voorzien

52 *mogen* meervoud naar het veronderstelde subject: al wie, zij allen *scrykken* ontstellen.

Minnevaer

- Jae, mijn vrient, waerdy mee benout els ickken,
 Ghy sout welhaest swicken, dat seg ick goet ront.⁵⁴
 55 Ick heb seven kinderen, al cloeck en gesont,
 Bysonder in die mont, die wel een koe souden spillen.⁵⁶
 Sy souden soo haest een hammeken schillen,⁵⁷
 Ten been toe villen, stont maer in 't tresoor.⁵⁸
 Deesen diergelycken, neemttet vry voor,⁵⁹
 60 Howen mijn in 't getroor tegens stroom tegens eb.⁶⁰

Goed onderwijs

Certeyn, 't is veel!

Minnevaer

- Jae heer, 't jonckste leyt in die wiech, noch twee in de creb,
 En d'ander vier heb ick hier by der hant
 En sijn om te wercken noch niet suffisant,⁶⁴
 65 Maer hebben goet verstant van eten, van drincken,
 Daer se even staech om peynsen, om dincken.
 Dit roepen, dit clincken maect mijn malcontent.⁶⁷

Goed onderwijs

- Hoort mijn vrient, spreect niet soo verblent:
 Wat Godt eenen toesent, dat moet hy prysen.⁶⁹
 70 Can Hy 't gevogelt des Hemels voen ende spysen,⁷⁰
 Die, soose bewysen, niet en sayen noch en mayen,
 Sout Hy u dan vergeeten, u kinderkens niet payen,⁷²
 Als sy sijn belayen tot eenigen ty?⁷³
 Hy sal se voorthelpen, gelooft dat vry,
 75 Van als sonder chy, soo ghy sult bevinnen,⁷⁵

- 54 *swycken* bezwijken
goet ront openhartig
 56 *spillen* opmaken
 57 *schillen* van het vlees ontdoen
 58 *stont maer in 't tresoor* indien het maar in de kast stond
 59 *neemptet vry voor*, houd het er gerust voor, geloof het maar
 60 *getroor* getreur
 64 *suffisant* geschikt
 67 *Dit roepen, dit clincken* t.w. om voedsel, vg. r. 20
 69 Van Vloten heeft *toesont*
 70 vg. Matth. 6, 26
 72 *payen* tevredenstellen
 73 Als ze te eniger tijd in moeilijkheden verkeren
 75 In alles, zonder twijfel, zoals ge zult ondervinden (*sonder chy*, -cij ook in *Esbatement van een Crijzman* r. 362, uitg. Meijling, bl. 69.)

't Sy van montcost, van cleeren, van wollen, van linnen;
Want Hy u gaet beminnen, dus sijt getroost.

Cleet Hy die bloemkens op 't velt, West ende Oest,⁷⁸

Met sulcken propoost, in alle quartieren,⁷⁹

80 Dat men Salomon noyt, in al sijn regieren,

Soo sach verchieren, alsoo men wel weeten,⁸¹

Als een van dees bloemkens, sout Hy u dan vergeeten?

Laet dat sijn versmeeten, Hy sal u ontbarmen.⁸³

Minnevaer

Jae fijn man, hoorde ghy somtijts haer tarmen,⁸⁴

85 Haer suchten, haer carmen, soodrae sy sijn wacker,
Tot verdriet van mijn en tot voordeel van den backer,

Ghy sout wel vlacker vallen! Quansuys,⁸⁷

Als sy beginnen te roepen, loop ick uit den huys,

Omdat er munt noch cruys is om broot te coopen⁸⁹

90 En sonder montcost can ick haer niet bedroopen;⁹⁰

Dit hout mijn benoopen, hoe sou ick het herden?⁹¹

Goed onderwijs

Betrout den Heer, laeter Hem mee bewerden.⁹²

Hy sal niet verterden u bystant te doen,⁹³

Maer u kinderkens besorgen en in als wel voen;⁹⁴

95 Dus hebt goet vermoen en en weest niet scuw,⁹⁵

Want sy hooren Hem toe, veel meer dan u.

Dit verclaer ick hier nu met goede reen.

78 e.v., vg. Matth. 6, 28-9

79 *met sulcken propoost* op zodanige wijze *in alle quartieren* in alle delen, overal (zie voor deze e.a. synonieme uitdrukkingen Erné bl. 64

81 *men...weeten* meerv. naar 't begrip van collectiviteit in 't onb. vnw. *men* (vg. Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 206)

83 *Laet dat sijn versmeeten* werp dat van U

84 *fijn man* beste man *tarmen* hier blijkbaar synoniem met zuchten en kermen

87 *Ghy sout wel vlacker vallen* ge zoudt wel billijker zijn (?)
quansuis bij voorbeeld

89 *mint noch cruys* in 't geheel geen geld (ter wille van het (binnen)rijm is de volgorde *cr. noch m.* omgekeerd)

90 *bedroopen* bevredigen

91 *benoopen* beklemd

92 *laeter Hem mee bewerden* laat er Hem mee begaan

93 *verterden dralen* (?)

94 *besorgen* zorgen voor
als alles

95 *vermoen* verwachting
scuw bevreesd.

Minnevaer

- Behooren ze Hem toe? Dats een vreemt beleen!⁹⁸
 Myn hert certeen begint wonder te peysen;
 100 En immers heet ick vaer, waer ick gae reysen;
 En moet er voor deysen, waer ick loop of vlet.¹⁰¹
 Maer mijn vrient, ick bidde, beduidt mijn wat bet
 U meening en opset, sonder eenich achterhowen.¹⁰³

Goed onderwijs

- Dat sal ick doen, wilt er vry op betrowen,
 105 Want van jongen en owen, ver en beneeven,
 Es Hy die rechte vader, boven al verheeven;
 Hy heeft het leven, Hy formeert die mensch¹⁰⁷
 In 's moeders lichaem, nae Sijn eygen wensch;
 Oick van alle creatueren, hoe die moghen sijn,
 110 Es Hy die Schepper, die elckeen oprecht en fijn,
 Geeft weesen en schijn, oick niet uytgesondert.¹¹¹

Minnevaer

- Dit's vreemt en selsaem; mijn verwondert
 Van sulcke reden, die ick hier sie blijcken.¹¹³
 Maer waerby sal men mijn dan gelijcken?
 115 Verclaert dees practijcken, want sy vallen mijn swaer:¹¹⁵
 Es Hy vader van haer, wat sy ick dan? Minnevaer?
 Wilt met woorden claer u meenng uytspreecken.

Goed onderwijs

- Dat en hebby niet qualyck geleecken.
 Tot sulcken teecken sijn se u verleent,¹¹⁹
 120 Om haer op te brengen, certeyn ick meen 't,¹²⁰
 Opdat se vereent souden blijven te gader¹²¹

98 *vreemt beleen* wonderlijke uitspraak

101 *deysen* terugdeinzen (t.w. voor het *vreemt beleen* v. r. 98) *vlet* = *vliet* vlucht (?)

103 *opset* bedoeling

107 *heeft lees geeft* (?)

111 *schijn* gestalte

niet niets

113 *blijcken* voor de dag zien komen

115 *practijcken* hier = opvattingen

119 *Tot sulcken teecken* daartoe

120 *opbrengen* opvoeden

121 *vereent* verenigd.

Met den Heer hier boven, ons aller Vader.
 Nu verstaedy wel naeder, meen ick, dees raet:
 Ghy sult se onderwysen, beschermen voor quaet,
 125 Ter sielen baet haer soo gaen instrueeren,¹²⁵
 Dat se mogen opwassen in de vrees des Heeren.
 Dit moet ghy haer leeren, in steden, in dorpen,
 En wat haer van noot is, sal Hy u dan toeworpen;
 Dat heeft Hy beloofd, dus verblijft u daerin.

Minnevaer

130 O, dat's wel nae mijn sin;
 Dit valt nu gewin voor mijn in dit stuck.¹³¹
 Ben ick maer minnevaer, o, dat is geluck!
 Nu sal alle druck wel haest verschoeyen.¹³³
 Hoe sal Lubbeke, mijn wijffke, haer nu vervroeyen¹³⁴
 135 En haer herteken ontdoyen, als sy hoort dit besceyt!
 Heer, ick danck u van 't antwoordt, ghy hebt wel geseyt;
 Nu sal druck ende layt voert werden vergeeten.

Goed onderwijs

Past dat u devoor wel wert gequeeten,¹³⁸
 Soo wert u niet geweeten, es dat se haer ontgaen;¹³⁹
 140 Want soolanck sy noch jonck sijn ende onberaen,
 Moet ghy daervoor staen, om in alle deuchden
 Haer t' onderwysen; want die jonge jeuchden¹⁴²
 Behoven toesicht, off sy souden versmooren,¹⁴³
 Dat niet sou behooren, soo ghy selfs wel versint.

Minnevaer

145 Ick sal cloeck letten op al haer bewint,¹⁴⁵
 Ver en ontrint, oick wat se bedryven,¹⁴⁶

- 125 *Ter sielen baet* tot heil van hun ziel
instrueeren onderrichten
 131 *valt* wordt
 133 *verschoeyen* verdwijnen
 134 *haer vervroeyen* zich verheugen
 138 *Past*
 zorg *devoor* plicht
 139 *wert* wordt het
es dat se haer ontgaen indien ze zondigen
 142 *jonge jeuchden* jonge mensen
 143 *versmooren* ondergaan
selfs zelf versint begrijpt
 145 *bewint* doen en laten
 146 *ver en ontrint* ver en dichtbij (stoplap)
oick wat se wat ze ook.

- Soo mogen se als luyden met eere beklyven,
 In vroomheit verstyven, sonder eenich gequel. ¹⁴⁸
 Nu ick maer minnevaer ben, nu gaetet wel;
 150 Alle pijnlyck gequel sal nu haest verworgen. ¹⁵⁰

Goed onderwijs

- Doet vry u best, laet den Heere voort sorgen.
 Voor Hem is niet verborgen, dus wilt niet bedroeven.
 Hy weet wat de Synen overal behoeven,
 't Welk Hy sonder toeven u wel sal verleenen.
 155 Hy sal 't sijn niet vergeeten noch geensins vercleenen, ¹⁵⁵
 Let ghy sles altsamen op u goede officy. ¹⁵⁶
 Nu mijn vrient, op alle voorgaende condicy
 Sonder meer suspicy, soo wil ick vertrecken. ¹⁵⁸
 Onthout mijn vermaening, wilt u daertoe strecken ¹⁵⁹
 160 Sonder eenich bevlecken, als een goet patroon; ¹⁶⁰
 Hebby my meer van doen, ghy weet waer ick woon. ¹⁶¹

Minnevaer

- Dat's geluck voor mijn, nu staen die saeken schoon,
 Nu sal sonder hem ons druck haest minderen; ¹⁶³
 Nu weet ick raet met de seven kinderen
 165 En wie se moet voen en besorgen van als. ¹⁶⁵
 Off ick salse Hem thuis senden op den hals ¹⁶⁶
 Met weynich geschals; dan, sonder meer tieren, ¹⁶⁷
 Ick wil gaen tot Hem met goede manieren ¹⁶⁸

- 148 *verstyven* sterk worden
 150 *haest* snel
verworgen ophouden
 155 *vercleenen* geringschatten
 156 *sles* slechts
officy ambt (t.w. als opvoeder)
 158 *suspicy* argwaan (*sonder meer suspicy* zonder verder argwaan te koesteren)
 159 *wilt u daertoe strecken* span u daarvoor in, doe daarvoor Uw best
 160 *bevlecken*
 mankeren *patroon* beschermer
 161 *van doen* nodig
 163 *hem* lees: *hoon*
 165 vg. r. 94
 166 *Off* ter inleiding van een tweeledige vraagzin, die niet voltooid wordt, omdat de schrijver reeds terstond het tweede alternatief kiest (*dan* d.i. maar neen...); eenvoudiger zou de zin worden, indien we *off* schrapten!
op den hals tot zijn last
 167 *met weynich geschals* zonder drukte te maken
dan maar (neen)
 168 Ik zal op een behoorlijke manier (in tegenstelling tot het 'op den hals zenden') tot Hem gaan.

- En Hem obedieren; soo mach ick met soeticheyt ¹⁶⁹
 170 't Minnegelt krijgen en dat ick heb verleyt. ¹⁷⁰
 Maer ier 't langer verbeit, es mijn motyff, ¹⁷¹
 Dat icket eerst wil seggen Lubbeken, mijn wijff,
 Die door dit bedrijf haer soo sal verblyen,
 Dat se vergeeten sal al 't voorgaende lyen,
 175 Met meer fantasyen, die haer howen verstoord. ¹⁷⁵
 Holla, hier comtse, dunct mijn, rechtevoort. ¹⁷⁶
 Dit's recht soo't behoort, om mijn te bevreen. ¹⁷⁷
 Wel Lubbeken wijff, waer wildy nu heen?
 Hebdy iewers te treen, wilt mijn dat vertaelen. ¹⁷⁹

Lubbeken

- 180 Ick sou deese can met dunnebier haelen, ¹⁸⁰
 Om sonder faelen roggebrootspap off te coocken
 Om ons kinderkens in haer maech te stoocken; ¹⁸²
 Die wert niet geloooken, off sy moet sijn vol. ¹⁸³
 Waer gaen wy heen, lieve man? Ick wert schier dol ¹⁸⁴
 185 Om dit geval, dat ons dus doet drucken. ¹⁸⁵

Minnevaer

- Wijfken weest te vreen, 't sal nu wel lucken;
 Blyder stucken hoorde ghy noyt ontfowen:
 Een ander sal nu onse kinderen howen
 Ter goeder trowen, dus wilt niet meer beven;
 190 En noch daerboven sal hy ons minnegelt geven
 Van de tijt voorschreven, dat wy se hebben gehat, ¹⁹¹

- 169 *obedieren* onderdanig zijn, gehoorzamen
soeticheyt zachtheid
 170 *verleyt* voorgeschoten (t.w. de kosten, die reeds zijn gemaakt voor het onderhoud van zijn kinderen)
 171 *ier 't langer verbeit* zonder langer te wachten
motyff voornemen
 175 *fantasyen* muizenissen
 176 *hier comtse...rechtevoort* hier komt ze... juist aan
 177 *bevreen* uit *bevreden* bevredigen
 179 *Hebdy iewers te treen* moet je ergens heen
vertaelen meedelen (voor de omschrijving van de imperatief door *willen* zie Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 350)
 180 *dunnebier* slecht bier
 182 *stoocken* stoppen
 183 *geloooken* gesloten
 184 *Waer gaen wy heen* wat moet het worden
 185 *doet drucken* drukt (zie voor *doen* als hulpww. Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 253)
 191 *voorschreven* boven vermeld (clichéwoord, dat hier niet past, aangezien die tijd nog niet is genoemd).

En wat wy verleyt hebben van dit off van dat,¹⁹²
Sal Hy betaelen rat oick die volle som.

Lubbeken

Maer hoe soo toch man? Segt eens't waerom!
195 Ick ben al wat dom om dat te begrypen.¹⁹⁵
Sijn 't niet onse kinderen, hoewel se dus pypen?¹⁹⁶
Wilt u sinnen wat slypen, 't druckt mijn te groff.¹⁹⁷

Minnevaer

Neen wijff, ick bender maer minnevaer off,
Godt heb loff, nu sal eens werden ontdoyt¹⁹⁹
200 Ons voorgaende armoet, die ons hiel beroyt;²⁰⁰
Weest toch verfroyt, dat 's al mijn begeer.²⁰¹

Lubbeken

Wie isser dan vaer aff?

Minnevaer

Maer, Onse lieve Heer,²⁰²
Soo ghy wel breer sult sien betraepen.²⁰³

Lubbeken

Ick heb by Onsen lieven Heer niet geslaepen
205 Om kinderkens te raepen, door eenich onthiet!²⁰⁵

Minnevaer

Maer wijff, 't mach in u droom wel sijn geschiet,²⁰⁶

192 *wy v. Vloten heeft sy*

195 *al wat wel wat*

196 *pypen* vg. het zingen, carmen, zuchten, tarmen, tieren, enz. van de kinderen om voedsel

197 *slypen* scherp

groff zwaar

199 *werden ontdoyt* verdwijnen

200 *hiel* hield (apocope van de *d* naar analogie van de d-loze imperfecta in de klasse der reduplicerende verba)

201 *verfroyt* verheugd (vg. r. 134)

202 *Maer* wel

203 Zoals je wel duidelijker zult zien ontdekken (?)

205 *raepen* krijgen

onthiet bevel

206 e.v., toespeling op het in tal van mythen verbreide motief der geslachtsgemeenschap van stervelingen (gewoonlijk vrouwen) met bovenaardse, goddelijke wezens (zie daarover o.a. M. Rudwin *The devil in legend and literature* (London 1931), ch. XVIII: *The loves of the demons* (222 vlg.). De Reformatie heeft niet aanstonds met deze voorstelling gebroken, Luther bijv. geloofde nog aan de *in- en succubi*, vg. R. Lansemann *Die Heiligentage... in der Reformationszeit* (Göttingen 1938) S. 157.

Al en weet ghy daeraff niet, dat en is geen wonder.
 In den droom geschiet al te met wel sulcken plonder ²⁰⁸
 Van boven tot onder. Dus en hout u niet vreemt; ²⁰⁹
 210 Hier door en wert u eer niet verleemt, ²¹⁰
 Maer soo men 't voorneempt, soo is 't ons propys. ²¹¹

Lubbeken

Wie heeft u dit geseyt?

Minnevaer

Maer, Goet Onderwijs,
 Een man propys, bequaem en staetich, ²¹³
 Lofwaardich in als, oock heel prelatich, ²¹⁴
 215 Van sinne besatich, sonder eenich vercleenen. ²¹⁵

Lubbeken

Och man, dat wil ons de Heere verleenen!
 Soo mocht suchten en steenen eens verdwynen.
 Wat hebben wy meenige swaere termynen ²¹⁸
 Met lastige pynen moeten besueren
 220 En dat om ons kinderen, die t' alder uren
 Ons deden trueren schier even staech,
 Om dat se soo hongericch waeren van maech.
 Geen meerder plaech kan ick vertellen.
 Och, als ick noch denck om 't huylen, om 't bellen, ²²⁴
 225 Dan gaet mijn quellen noch bovenmaten; ²²⁵
 Maer nu hoop ick sal sulcx wat besaeten, ²²⁶
 Naer ick hoor aen u praeten. Maer mach m'er op passen? ²²⁷

Minnevaer

Jae ghy, vrylick, sonder eenich beclassen. ²²⁸

- 208 *al te met* soms *plonder* eerroof.
 209 *Van boven tot onder* overal
en hout u niet vreemt laat het U niet bevreemden
 210 *verleemt* verminkt, aangetast
 211 *voorneempt* voorstelt (?)
propys gunstig, voordelig
 213 *propys* vriendelijk
bequaem zedig
 214 *prelatich* voornaam
 215 *besatich* bezadigd
 218 *termynen* tijden
 224 *bellen* janken
 225 *quellen* leed
 226 *besaeten* bedaren
 227 *er op passen* er op rekenen
 228 *sonder* v. VI. heeft
souden beclassen reserve (?), eig. bezoedelen, bezwaren.

- Hy is die vader van onse geslacht
 230 En ick maer minnevaer, diese heb opgebracht.
 Dus moeder sijn op geacht, in 't minst en in 't meest,²³¹
 Hoe lange tijt dat se by ons hebben geweest,
 Oick wat se behoefft hebben van cleeren aen 't lijf.

Lubbeken

- Dat verstae ick wel, al ben ick maer een wijff.
 235 Maer voor alle gerijff sal ick dees cruyck²³⁵
 Eerst gaen brengen thuis, eer ick verder duyck²³⁶
 En beveelen mijn buerkens dat se haer reddden²³⁷
 Om mijn kinderen helpen te bedde;
 Dan wil ick wel wedden hier haest weer te sijn.

Minnevaer

- 240 Doet dan sulcx, ick sal in desen schijn²⁴⁰
 U verwachten fijn; maer spoet u drae
 Weerom te coomen, eer 't valt te spae,
 Soo en boert er geen scae in eenygen keer.²⁴³

Lubbeken

(weercomende)

- Man, hier ben ick alree weer
 245 En heb al wat breer op die saecke gedocht:
 Hoe dat wy se van kintsbeen op hebben gebrocht
 En daerom gewrocht, soo ghy wel weet,
 Nacht ende dach onse tijt daeraen besteet
 En met meenygen sweet haer gewonnen die cost.
 250 Maer man, nu wy hier off sullen sijn verlost,
 Waer 't niet best begost, dat men op ginck teekenen²⁵¹
 Elcx sijn jaeren, ende dan oick reekenen,
 Wat se aen haer lijff noch hebben behoeft,
 Als van wolle, van linnen, dat niet dient verdooft,²⁵⁴

231 *in 't minst en in 't meest* nauwkeurig

235 *gerijff* gemak

236 *duyck* me er in verdiep (vg. *duiken* in bij Van Dis, gloss. i.v.)

237 *beveelen* opdragen

240 *schijn* toestand (?)

243 *boert* gebeurt, ontstaat *in eenygen keer* in een of ander opzicht

251 *begost* begonnen (vg. Franck, 2. Aufl., par. 155; voor de part. constructie met infinitiefbet., zie Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 272)

254 *verdooft* vergeten, verzwegen (?).

255 Off 't spel waer gestroofft, nae mijn verstant. ²⁵⁵

Minnevaer

Ick sie te vreen, ick neemt tabletye in die hant, ²⁵⁶

Om te scrijven aen die want elc sijn deel. ²⁵⁷

Soe veel kinderen, peyns ick, behoeven al wat veel;

Met een cleyn morseel sijn se niet te versaen. ²⁵⁹

Lubbeken

260 Nu laet ons dan vorderen, sonder lang beraen, ²⁶⁰

Op haer jaren acht slaen, eer men breeder cout.

Eersten Jan Slopschoe, ons soon, es nu tien jaer out, ²⁶²

Nae mijn beste onthout, soo icket gae weegen, ²⁶³

En Lijsje Schoerpels wert nu alledaegs negen, ²⁶⁴

265 Schrijftet ter degen, verstaedy 't wel, man?

En Goosen Cackhiel, die volcht daeran;

Wy woonden in die Swane, doe hy ons quam naer, ²⁶⁷

En Loentgen Goecoop is nu haest seven jaer.

Daernae lach ick van een paer gelijck in de craem,

270 Van Mayken Vuylpoort, een dochter seer bequaem, ²⁷⁰

D'ander was haer naem Lijnken Tuytpot; ²⁷¹

Dees werden nu te saemen, al sijn se wat uytshot,

Vier jaren alle daechs, zoo icket verstaet.

En Claes Heulst, tseste kint, creech ick daernae,

255 *gestroofft* bedorven (?), verwant met mnl. *strofferen*, toetakelen, vernielen (?)

256 *sie* ben (voor de conjunctief als indicatief, zie Lubach bl. 64)

tabletye schrijftafeltje

257 *aen die want* tegen de muur

259 *morseel* deel

260 *vorderen* opschieten

262 *Eersten* ten eerste (adverb. datief)

slopschoe slobberschoen (van *slobben*, slobberen, slordig zitten, bijv. doordat ze te groot zijn)

es nu die is nu (evenals in r. 295 is 't subj. niet uitgedrukt; of moeten we aan een -achtige constructie denken?)

263 *onthout* weten, geheugen

weegen schatten, berekenen

264 *Schoerpels* scheurpels, die haar pels (= mantel) scheurt

allegaegs een dezer dagen

267 *Swane* zie voor de Zwaan als uithangbord (inz. voor herbergen) J. v. Lennep en J. ter Gouw *De Uithangteekens* 2 (Amsterdam 1868) bl. 347 e.v. *ons quam naer* bij ons kwam, geboren werd

270 *bequaem* aardig (ironisch opgevat)

271 *D'ander was haer naem* de andere heette (het imperfectum wordt verklaard door de bijgedachte: werd genoemd, t.w. bij de doop).

- 275 Die sal nu weldrae drie jaren mogen tellen.
 En dan Elsgen Snaeterbeck, zeer vreemt van rellen,²⁷⁶
 Wert een maendach een jaer, nae mijn beste weten,
 En leyt alle daech in de wiech noch hertich bescheeten.²⁷⁸
 Daer sijn onvergeeten onze geslachten all';²⁷⁹
- 280 Hoeveel jaren maecken se tsaemen in 't getal?
 Doet daer off 't verhal, sonder yet te versteeken.

Minnevaer

- Maer wijff, acht en dertich jaer en seven weeken,
 Soo is hier gebleecken by dit register.
 Wat dunckt u goe luy, soutmen 't niet werden byster,²⁸⁴
- 285 Soo lang minnevaer te sijn sonder geld te ontvangen?
 Maer nu, hoop ick, sal die saeck anders belangen.²⁸⁶
 Segt sonder verstrangen eens met gemoe,
 Hoe veel legdy ons jaerlicx van dees kinderen toe?
 Ick neemt in 't goe, maect ghy die schulden.²⁸⁹

Lubbeken

- 290 Maer man, van elcke kint 's jaers twintich gulden,²⁹⁰
 Dat moeten se dulden, nae ick sie aen de loop;²⁹¹
 Want wat men ter hant trect, 't is al duercoop.
 Ick hoor 't wel aan die roop, is 't boter, is 't caes,²⁹³
 Speck, vleys, off vis, met meer suIck aes,²⁹⁴
- 295 Es nu, eylaas naw om ghelt te krijgen,
 Met meer ander dingen, die ick wil swijgen.
 Dit doet ons hijgen, die 't verstant wil vatten.²⁹⁷
 Maer man, als men elcke kind niet hooger scatten,
 Hoe veel beloopt dan datte, over al in 't gemeen?²⁹⁹

276 *rellen* brabbelen

278 *hertich* flink

279 Daar zijn al onze kinderen opgesomd

284 *'t niet werden byster* er niet dol van worden

286 *belangen* lopen (?)

sonder verstrangen zonder benauwd, bang te zijn
met gemoe in gemoede

289 *Ick neemt in 't goe* ik neem het niet kwalijk

290 voor de vorm *elcke*, zie Van Halteren par. 96

291 *se dulden* lees

we dulden (?)

loop toestand, gang van zaken (?)

293 *roop* straatroep

294 *aes* voedsel

297 *die 't verstant wil vatten* (zo) als men zal begrijpen

299 *over al in 't gemeen* in totaal, globaal berekend.

Minnevaer

- 300 Omtrent achthondert gulden suver en reën;
Die som is niet cleen, als men se soo drijven. ³⁰¹

Lubbeken

- Nu moet ghy d'ander oncosten daer oick scrijven
Nae ouder motyven, om soo te vervollen ³⁰³
Die geheele som, ick meen linnen en wollen,
305 Cousen, schoenen ende 't maecken van de cleeren,
Met meer ander dinghen, die men niet mach ontbeeren;
Hoe gaedy die taxeeren, doet eens u exploit. ³⁰⁷

Minnevaer

- Maer van elck kint 's jaers een gouwen pont groot, ³⁰⁸
Dat dunct mijn niet snoot, maer tamelick loon. ³⁰⁹

Lubbeken

- 310 Mijn dunct niet, dat ons min sal werden geboon,
Want die patroon, naer dat ick hoor seggen,
Sal ons eer meer dan min toeleggen;
Aen alle eggen voldoet hy elc sijn begeer. ³¹³

Minnevaer

- 't Es sullicke deegelijcke man, Onse lieve Heer,
315 Ick heb noch al breer van Hem hooren vertaelen ³¹⁵
Men vint Sijns gelijk niet om wel te betaelen;
Certejn sy dwalen, die Hem niet en gelooven!

Lubbeken

- Wel man, wat dunct u, off wy sonder vertoven ³¹⁸
Die reys annaemen, waert niet over tijt
320 Om Ons lieff Heer te soecken, eer 't langer aen lijf? ³²⁰

301 *som*, v. VI. heeft *son drijven* berekent (zie voor 't meerv. bij r. 81)

303 *nae ouder motyven* volgens oud gebruik
te vervollen vol te maken

307 *exploot* verklaring, uiteenzetting

308 *pont groot* zes gulden

309 *snoot* gering
tamelick behoorlijk

313 *Aen alle eggen* aan alle hoeken, overal

315 *vertaelen* zie r. 179

318 *off* wy als wij eens

320 *langer aen lijf* later wordt.

Die dach slijt doer dit lange temen.³²¹
 Maer man, vergeet die reeckening niet mee te nem en,
 Daer 't in geschreven staet, wat Hy ons is schuldich
 Van hougelt, van cleeren, van als mennichfuldich,³²⁴
 325 Opdat wy verduldich van als t' enemael
 Mogen werden betaelt, sonder strick off fael;³²⁶
 Dat is 't principael, daer wy nae hoopen.

Minnevaer

Ick ben's te vreen, laet ons dan derwaert loopen
 Sonder veel ropen, eer 't langer vertrect.³²⁹
 330 Wy sullen haest sijn, daer sijn wooninge strect.³³⁰
 Vruecht sal werden ontdeect, als Hy ons verthoont.³³¹

Lubbeken

Man, weet ghy wel, waer Ons lieven Heer woont,
 Daer 't hert seer op stoont oick cloeck ende sterck?³³³

Minnevaer

Jae ick wijff, Hy woont in die prochhykerck;
 335 Neempt daer vry op merck, 't is geen abuys;³³⁵
 Daer is Sijn wooning, daer hout Hy Sijn huys,
 Noyt frayer cluys, dat beter is gestoffeert.

Lubbeken

Soe hebby die wech wel meer gepasseert,
 Nae ghy proponeert, ick hoor 't aen u woorden.³³⁹
 340 Maer wat slaen wy in, Suyen of Noorden,
 Off doer ander oorden? Maect mijn dat vroet.

Minnevaer

Neen wijff, dit is 't pat, dat men inslaen moet;
 Volcht desen voet, ick sal u wel leen.³⁴³

- 321 *slijt* vergaat
temen zeuren
 324 *hougelt* verpleeggeld
 326 *sonder strick off fael* eerlijk
principael voornaamste
 329 *vertrect* duurt
 330 *strect* zich bevindt
 331 *werden ontdeect* zich openbaren
ons verthoont verschijnt
 333 *stoont* steunt
 335 *Neempt daer vry op merck* let daar maar op
 339 *Nae ghy proponeert* naar je verhaal te oordelen
 343 *leen* leiden.

- En brengen ter plaetse, waer wy onse reen
 345 Dan sullen verbreen, sonder yet te verstoppen.
 Maer wijff, eerst sullen wy aen gaen cloppen,
 Om soo in te coomen, off wy bleven in muyten.³⁴⁷

Lubbeken

Wie woent hier dan?

Minnevaer

- Die coster van de kerck, hy comt stracxs hier buyten³⁴⁹
 350 En salse ontsluyten sonder langer uytstel.

Lubbeken

How, coster, how! Hoordy ons wel?
 Wy luyen vast die schel, om binnen te coomen;³⁵²
 Helpt ons toch voort, laet ons langer niet droomen,
 Daer is wat voorgenomen, dat moeten wy brieven.

De coster

compt uyt

- 355 Wel vrienden, wat is u believeen?
 Mach ick u gerieven, t' uwen besten altoos?
 Ick ben coster van de kerck, dat is mijn loos,³⁵⁷
 Hebdy eenyge voys, die ghy wilt verclaeren,³⁵⁸
 Segtet vryhartich, ick sal 't wel bewaeren
 360 En secretelick spaeren, sonder mijn te verhappen.³⁶⁰
 Denct niet dat ick uyter school sal clappen,
 Off yetwat snappen dat haest vervliecht.
 Wat ghy tegens mijn segt, dat is in biecht;
 Dus u selfs niet bedriecht, waer gaedy nae steecken?³⁶⁴

Lubbeken

- 365 Wy souden garen Onsen lieven Heer spreecken

347 *off wy bleven in muyten* anders bleven we in de narigheid
 349 *stracxs* terstond
 352 *vast* met kracht
 357 *loos* = *leus* specialiteit
 358 *voys* mening, voorstel
 360 *secretelick sparen* geheimhouden
verhappen vergalopperen
 364 *waer gaedy nae steecken* wat heb je op het oog, wat is je bedoeling.

En claegen Hem ons gebreecken, die Hy mach boeten.³⁶⁶
 Dus is 't nootlick, dat wy Hem spreecken moeten³⁶⁷
 En vallen Hem te voeten met goeder aendacht.
 Ons troest staet aen Hem, Hy heeft voerwaer die macht,
 370 Dat ons lyen wert versacht nae ende by.

Coster

U reden, mijn vrienden, die scijnen voor my
 Bynaest een fantasy, soo luyen se in mijn ooren;³⁷²
 't Sijn vreemde dingen, die ghy mijn hier doet hooren.
 Maer wat hebby vooren? Spreec eens met reden:
 375 Waer wildy sijn, waer sal ick u leeden?
 Wilt u meening verbreedden met claeren woorden,³⁷⁶
 Soo mach ick u brengen ter selver oorden,
 Daer ghy oyt nae spoorden, soo ick wel raem.³⁷⁸
 Maer segt my vooral eerst uwen naem.
 380 Ghy schijnt beyde eersaem, dunct my voorwaer.
 Wie sijdy vrienden?

Minnevaer

Ick ben Onsen lieven Heers minnevaer,
 Die seven kinderen te gaer van Hem heb ter min,
 En dit is Lubbeken, mijn wijff. Wij hebben noyt gewin
 385 Van Hem gehad, om ons te bedroopen.
 Dit is 't geen ons dus seer hout benoopen³⁸⁵⁻⁶
 En hebben anders niet te hoopen, soo men wel weet.

Lubbeken

Wy hebben se eerlijck gevoet, becost en becleet³⁸⁸
 Metten arbeyt en 't sweet van onse handen;
 390 En wy mogen 't langer aldus niet belanden,³⁹⁰
 Maer souden moeten verstranden op ander enden³⁹¹

- 366 *mach boeten* kan genezen
 367 *nootlick* noodzakelijk
 372 *fantasy* droombeeld
 376 *verbreeden* duidelijk maken
 378 *spoorden* streefde, wilde komen
raem denk
 385-6 *bedroopen-benoopen* zie r. 90-1
 388 *becost* de kosten (voor hen) gedragen
 390 *belanden* volhouden.
 391 *verstranden op ander enden* eig.: in een andere streek moeten stranden, hier: tot een andere oplossing gedreven worden.

En hem die kinderen dan thuis gaen senden.
Denct, wat ellenden souden Hem dan bevallen!³⁹³
Dus bidden wy vriendelick, sonder eenich verstellen,³⁹⁴
395 Brenct ons by Hem om te hooren ons besluyt.

Coster

Jae goede vrienden, Onse lieve Heer is nu uyt
Om een saeck seer ruyt, wel om beclagen.³⁹⁷

Minnevaer

Hoe soo toch vrient?

Coster

400 Die Geusen hebben hem van hier gaen jagen,
Godt sal se noch plagen, sijt dat gewis!
Ick weet oick niet te wijsen, waer Hy nu is,
Door dit gesplis derft Hy nu Sijn huis.⁴⁰²
Is 't niet oneerlycken, jae een groot abuis,⁴⁰³
Voor mijn wel een cruys, om te dragen hart.

Minnevaer

405 Och wijff, nu blijft al ons spel verwart,⁴⁰⁵
Voor ons wel een smart in die binnenste gront.

Lubbeken

Och man, noyt dus bedroeft, noyt dus verwont!
Nu leyt ons verbont mettet spit in d'as!⁴⁰⁸
Doen wy trocken op reys, op 't selfde pas,⁴⁰⁹
410 Meenden wy vaerdich en ras t'ontfangen ons gelt;
Maer nu, dunct my, es 't op een rooster getelt.⁴¹¹
Dit ongeval mijn quelt meer dan ick can dreegen.

Coster

Hoort mijn vrienden, sijt niet versleegen:

- 393 *bevallen* overvallen
394 *verstellen* uitstel
397 *ruyt* ruw
wel om beclagen die wel beklaagd mag worden
402 *gesplis* verdeeldheid
403 *oneerlycken* onbehoorlijk
abuis ongerijmdheid
405 *verwart* bedorven
408 Nu is de zaak verknoeid
409 *pas* ogenblik
411 *op een rooster getelt* moeilijk te krijgen.

- Ander middelen en weegen sal ick u toenen,
 415 Daer men u gebreck welhaest sal verscoenen;⁴¹⁵
 Daer moechdy op stoenen als d'onvervaerden.⁴¹⁶

Minnevaer

Waer suldy ons dan wijsen?

Coster

- Maer tot Sijn Stadhouder, een man vol waerden,
 Die hier opter aerden seer wel is bekent.
 420 Hy voert uit Sijnen naem al 't regyment;
 Wat Hy doet present, es sonder eenich waen
 Als oft Onsen lieven Heer selfs had gedaen;
 Hier suldy toe gaen, ghy beyden te gader.

Lubbeken

Hoe es sijn naem?

Coster

- 425 Hy wert genoempt d'Alderheylichste Vader,
 Een drucxs ontlader in elcken wijck.⁴²⁶
 Hy is heerlick en machtich, boven maten rijck;
 Die leven in versijck, verlost hy uyten thoom.⁴²⁸

Lubbeken

Waer woont dees goede Heer?

Coster

- 430 Maer binnen die heerlijcke stadt van Room.
 't Is hem al wellecoom, soo burgers soo eelen.
 Sijn gracy gaet hy elcxs mildelick meedelen⁴³²
 Sonder eenich vervelen, als een hemelsche toon.⁴³³

415 *u gebreck...sal verscoenen uw grieven... zal wegnemen*

416 *stoenen = steunen* vertrouwen

als d'onvervaerden gerust (zie voor de constructie Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 116)

426 *in elcken wijck* overal

428 *in versijck* in zorgen
thoom benauwdheid

432 *elcks eIck* (vg. r. 8)

433 *vervelen* tegenzin.

Minnevaer

Hoordy wel wijff, die reden sijn schoon;

435 Nu krijghen wy noch loon voor ons moeyten verhaelt. ⁴³⁵

Coster

Sorcht niet vrienden, ghy sult werden betaelt

Van als ongefael, ten uystersten toe.

Hy is rijck en machtich, vroom van gemoe,

En sal, so ick bevroe, u wel contenteeren ⁴³⁹

440 Van als dat u compt, sonder yet te resteeren, ⁴⁴⁰

Nae u selfs begeeren, van als dat ghy eyscht;

Niet anders en peyst, wildy sijn voldaan.

Lubbeken

Dat's wel verstaen; daer willen wy gaen, eer 't langer vertrect.

Man, nu krijgen wy 't geen dat ons gebrect;

445 't Hert tot vruechden strect, sonder yet te wancken. ⁴⁴⁵

Fijnman, wy willen u hoochelyck bedancken

Van de goede rancken ende blyde mare, ⁴⁴⁷

Die ghy hebt verhaelt.

Coster

Onse lieve Heer wil u beyde bewaeren

450 Voor alle beswaeren, dat veel luyden ontmoeten.

Ghy sult er haest sijn, treet stijff over u voeten,

Vreest geen boeten, soo voor is vertelt, ⁴⁵²

Maer denct: daer sijnde, soo krijghen wy ons gelt. ⁴⁵³

Die coster binnen.

Lubbeken

Man, hoe wel is 't nu gestelt!

455 Laet ons treen over 't veldt, vaerdich en drae,

Soo krijgen wy voorset van onse scae ⁴⁵⁶

435 *verhaelt* vergoed

439 *contenteeren* voldoen

440 *compt* toekomst *yet* iets

resteeren achter te houden *vertrect* zie r. 329

445 *yet te wancken* enigszins te weifelen

447 *rancken list*, listige raad (anders gewoonlijk ongunstig)

452 *treet stijff over u voeten* stapt flink door

453 *boeten* nadeel, verlies

456 *voorset* herstel.

Sonder langer berae, op deesen termijn,⁴⁵⁷
 Ick hoop, wy sullen binnen sonneschijn
 Der noch wel sijn, soo cort nu de reys.⁴⁵⁹

Minnevaer

460 Ick wert al wat moe, dat ick dus deys,⁴⁶⁰
 Maer als ick dan peys om 't moeye gewin,
 Dat wy sullen ontfangen, dat sterct weer den sin;⁴⁶²
 Daer verbly ick mijn in, vroom en vaillant.⁴⁶³

Lubbeken

Man, wat staet daer voor die hant
 465 Gescreven aen die want? Verclaert eens dat!

Minnevaer

Wijff, hier staet gescreven: 'Dit's Roma, die stadt';
 Nu hebben wy wel rat ons dingen beleen.⁴⁶⁷

Lubbeken

Biloo, dat's wel angetreen!⁴⁶⁸
 Die wech certeen heeft ons niet verdooten.
 470 Maer nu, om te vorderen onze exploiten,⁴⁷⁰
 Soo wy hebben gesloten, moeten sijn volbracht.
 Door wien sal d'anslach werden besocht,⁴⁷²
 Om een goe tocht te krijgen daervoor?⁴⁷³

Minnevaer

Laet ons eerst cloppen aen die door,
 475 Soo crygen wy gehoor, om te comen by hem.

Lubbeken

Holla, how, hoort niemant onse stem?

457 *termijn* ogenblik

459 *soo cort nu de reys* zo schiet de reis al op

460 *deys* achterblijf

462 het tweede *dat* is een hervattend pronomen

463 *vroom en vaillant* flink en dapper (stoplap)

467 *ons dingen beleen* onze zaak geregeld

468 *Biloo* waarlijk *dat's wel angetreen* dat is flink gelopen

470 *vorderen* (intrans.>) verder te komen; of (trans.>) bevorderen, met *explooten* (ondernemingen)
 als object, dat tevens subject is van *moeten sijn volbracht* (?)

472 *besocht* beproefd

473 *tocht* verloop, resultaat.

Doet op sonder clem off langer beraen; ⁴⁷⁷
 Wy hebben een bootscap, die moet sijn gedaen
 Van stonden aen, sonder eenich gekijff.

De portier

compt uyt

480 Wel, wie is daer? Hoe clopdy soo stijff? ⁴⁸⁰
 Segt nu u motijff, wat is u believeen?
 Hebdy yet voorhanden oft brengdy brieven?
 Men sal u gerieven en dat ongehoont. ⁴⁸³

Minnevaer

Is die Heer niet in, die hier woont? ⁴⁸⁴
 485 't Sal u wel werden geloont; segt toch die waerheit.

Portier

Wat meendy vrient, spreect met eerbaerheit: ⁴⁸⁶
 Esser eenige swaerheit, men salse stelpen,
 U meening volcoemen, om u soo te helpen. ⁴⁸⁸
 Wie gaedy soecken? Wat is u begeer?

Lubbeken

490 Maer, dese Stadhouder van Onsen lieven Heer,
 Daer wy dus veer om coomen gereyst.
 't Sijn nootelicke dingen, daer vry op peyst, ⁴⁹²
 Die wy ongeveynst hem moeten openbaeren. ⁴⁹³

Portier

Mach ick die bootscap voor u niet bewaeren
 495 En hem verclaeren u mening en intency, ⁴⁹⁵
 Opdat geen audiency u sal gebreeken?

Minnevaer

Neen fijnman, wy moeten hem selfs spreeken,
 Om soo onse treecken beter te beduyden. ⁴⁹⁸

- 477 *clem* hinder
 480 *stijff* luid
 483 *ongehoont* loyaal
 484 *in* binnen, thuis
 486 *eerbaerheit* oprechtheid
 488 *U meening volcoemen* aan Uw wens voldoen
 492 *nootelick* zie r. 367 *daer vry op peyst* bedenk dat wel!
 493 *ongeveynst* lees *ongeveyst*
 495 *intency* bedoeling
 498 *treecken* plannen
beduyden duidelijk maken.

- Wy coomen gereyst van Noorden ten Suyden,⁴⁹⁹
 500 Om hem uyten ruyden die te vertaelen.⁵⁰⁰

Portier

Wel, vertoeft wat, ick sal hem gaen haelen,
 Sonder eenich faelen, en brengen hem naeder.

Hier is die Stadthouder, d'alderheylichste Vader,
 En drucxs ontlader uyt allen hoecken.

De paeus

- 505 Wat is u believeen? Wat gaedy soecken?
 Wilt u nu vercloecken, voor mijn niet en scroomt.
 Wat is d'oorsaeck, dat ghy herwaerts coompt,
 Aldus gestroempt? Vreest van mijn niet een cruys.⁵⁰⁸
 Segt, wat's u begeeren?

Lubbeken

- 510 Wy sochten Onsen lieven Heer, maer Hy was niet thuys,
 Noch oick in Sijn cluys, daer Hy plach te wonen.
 Doe rieden ons eenygen, die u wel conen,⁵¹²
 Dat wy op u mochten stonen; die ons oick seyden,
 Dat ghy al Sijn dingen bescicten en beleyden;⁵¹⁴
 515 't Welck ons wel greyden, sonder meer geweens.⁵¹⁵
 Dus quamen wy hier.

Paeus

- Oft ghy Hem spreect oft mijn, dat's eveleens;⁵¹⁷
 Ick ben Sijn Stadhouder hier opter aerden,
 Hooch geacht, geeert, en van grooter waerden;
 520 Wat men oyt van Hem begeert, mach ick geven.

Minnevaer

Wijff, wat een goe wint heeft ons hier gedreven!

499 *ten emend. v. Van VI. (hs.: van)*

500 *uyten ruyden* in grove trekken
vertaelen zie r. 179

508 *gestroempt* gestrompeld
niet een cruys niets

512 *conen* kennen

514 zie voor de vormen *bescicten* en *beleyden* Lubach par. 76

515 *greyden* beviel

517 *eveleens* hetzelfde.

Nu laet ons aengeeven onse relaes,⁵²²
 Ende dat hem ondecken sonder meer geblaes,⁵²³
 Off 't waer vysevaes oick al onse besteck.⁵²⁴

Lubbeken

525 Heer Stadthouder, ons brieven howen van gebreck;⁵²⁵
 Dit's d'oorzaeck uit ons vleck dat wy dees passage⁵²⁶
 Hebben aengenomen, op hoop van u te krijgen gage,⁵²⁷
 Want groote lastage quelt ons beyegaer.⁵²⁸

Paeus

Wat volck sijdy toch?

Minnevaer

530 Ick ben Onsen lieven Heers minnevaer,
 Die wel twee oft drie paer van Sijn kinderen howe,
 En veel jaeren gehat heb ter goeder trouwe,
 En noyt minneghelt gehadt, vroeck nochte spae.

Lubbeken

En wy en moghen tegens gheen scae,
 535 Dus bidden wy met genae, oft ghy wilt verschieten
 Dees penningen voor Hem sonder eenich verdrieten;
 Ghy moechtse weer genyeten, als daer ghelt verschijnt.

Paeus

Dat en is certeyn niet al te wel belijnt.⁵³⁸
 Waerom hebdy niet gepijnt, en dat in tijts,⁵³⁹
 540 Hem selfs aen te spreecken, met weynich respijts,⁵⁴⁰
 Soo haddy gecregen van als uwen deel.
 Maer die som, die u compt, belopt die veel?
 Besiet eens u ceel; hoeveel hebdy geteekent?⁵⁴³

- 522 *aengeeven onse relaes* ons verhaal maar doen
 523 *geblaes* omhaal van woorden
 524 *vysevaes* ijdel
besteck plan
 525 *howen van* melden
 526 *uyt ons vleck dat wy* (prolepsis), verst.: *dat uyt ons vleck*
 527 *gage* loon
 528 *lastage* geldelijke lasten
 538 *belijnt* eig. begrensd, bepaald; hier bedacht
 539 *gepijnt* moeite gedaan
 540 *aen te spreecken*. t.w. in rechten
respijts uitstel (van executie)
 543 *ceel* declaratie
geteekent opgetekend

Minnevaer

Maer, ruym thien hondert gulden, soo ist gereckent.

- 545 Dat compt ons deuchdelick van 't howen van Sijn kinderen ⁵⁴⁵
 Ic hoop, ghy sult die som niet verminderen,
 Maer ons sonder hinderen daerin vernoegen.

Paeus

Ick kan tot dese saeck mijn quaelick voegen.

- 't Sijn vreemde toegen, soo ick bevin. ⁵⁴⁹
 550 Sou Onsen lieven Heer kinderen hebben ter min?
 Dit is een vreemde sin en wel selsaem, certeen! ⁵⁵¹
 En sou Hy die moeten onderhowen en cleen?
 Ghy doolt, soo ick meen, in dit bescheyt. ⁵⁵³
 Maer wie is die geen, die u dit heeft geseyt?
 555 't Is quaelyck beleyt, let wel op 't avys! ⁵⁵⁵

Lubbeken

Die man, die hiet Goet Onderwijs,

- Bequaem en propijs, die ons suchten en carmen ⁵⁵⁷
 Ter herten nam met groot ontbarmen.
 Dees minnelicke tarmen, die sprack hy doe: ⁵⁵⁹
 560 'U kinderen', seyt hy, 'hooren Onsen lieven Heer toe;
 Die salse spae en vroe besorgen van stoff, ⁵⁶¹
 Want ghy benter niet dan minnevaer off;
 Sijn heerlycke Hoff sal u saeck wel beleen.' ⁵⁶³

Paeus

Nu verstae ick eerst te recht uwe reen.

- 565 Ick sal u berechten, certeen, nae u verstant:
 U som is groot en hier is in 't landt
 Geen ghelt voor de handt; dat mijn doet beswaeren. ⁵⁶⁷
 Maer begeerdy te hebben eenyge roomsche waren,

- 545 *howen* verplegen
 549 *toegen* vertoningen
 551 *sin* opvatting
 553 *bescheyt* oordeel
 555 *'t Is quaelyck beleyt* de zaak is verkeerd behandeld
 557 *Bequaem en propijs* zie r. 213
 559 *tarmen* woorden
 561 *besorgen van stoff* van het nodige voorzien
 563 *beleen* in behandeling nemen
 567 *doet beswaeren* bezwaart (zie r. 185)

Die sullen wy niet spaeren, maer goethertich u jonnen.⁵⁶⁹

Minnevaer

570 Wat waren souden 't sijn?

Paeus

Maer, veelderley diensten met schoone pardonnen;⁵⁷¹

By lasten, by tonnen hebben wy die veyl,

Elck een seer nootelick, want sy sijn die peyl⁵⁷³

Van 's menschen heyl. Waer't dat dees vervielen,

575 Soo waer 't elendich gestelt met die scamele sielen,

Dier nu nae cryelen, als leeuwen die brullen.⁵⁷⁶

Lubbeken

Heer, machm'er wel kinderenbuycken mee vullen,

Die seer garen smullen, als de onsen wel doen

En altijt roepen om eeten, avont en noen?

580 Geen ander sermoen en conense singhen.⁵⁸⁰

Paeus

Neen't mijn vrienden, 't sijn geestelycke dinghen,

Die bysonderlinge die siele spijzen.

Begeerdy daer aff, men sal se u toe wijsen,

In mindering van u som, soo voor is vertelt.

Minnevaer

585 Neen mijnheer, wy hebben liever ghelt

In onse geweld; soo mochten wy coopen,⁵⁸⁶

't Geen datter behoeft om haer te bedropen.⁵⁸⁷

Dit is al ons roopen, daerom comen wy hier.⁵⁸⁸

Paeus

En daer en is geen ghelt in dit quartier.

569 *jonnen* gunnen

571 *pardonnen* aflaten

573 *peyl* pilaar, zuil

576 *cryelen* streven, verlangen

580 *sermoen* eig.: preek, hier: lied

586 *In onse geweld* tot onze beschikking

587 *bedropen* zie r. 90

588 *al* v. VI. heeft *als*.

- 590 Oick es tegens ons manier al u begeeren:
 Wy sijn wel ontfangers, maer niet om uyt te keeren;
 Al die met ons accordeeren, sijn oick van dien aert.

Lubbeken

- Soo is onse reys wel qualyck bewaert; ⁵⁹³
 Noyt meer beswaert dan over dit bedrijff!
 595 Nu draeyt die schijff tot ons ongenuecht!

Minnevaer

Och, noyt soe elendich!

Paeus

- Scickt u te vreen, soo ghy best muecht.
 Nae die tijt u veucht, dat rade ick u voor best,
 Daer gelt t'ontfangen es tegens ons jest; ⁵⁹⁹
 600 Hier niet tegens hest, off ghy sout u versuymen, ⁶⁰⁰
 Want wy breecken niet garen die roomsche costumen. ⁶⁰¹

De Paeus binnen.

Lubbeken

- Dat sijn voor ons wel harde pruymen.
 Sullen wy dus ruymen sonder eenygen troost,
 Sonder ghelt t'ontfanghen? Dat's qualyck gegloost! ⁶⁰⁴
 605 Noyt soo verboost! Wy mogen stracxs gaen ⁶⁰⁵
 Tot die ons dit spulleken hebben geraen;
 Hoe hebben se ons belaeen met haer motyven! ⁶⁰⁷
 Ick belooff, ick sal haer wel hartich bekijven ⁶⁰⁸
 Om dit ontryven, dat wy bey moeten dooghen. ⁶⁰⁹

- 593 *qualyck bewaert* ongelukkig verlopen
 599 *ontfangen* bedorven lezing
jest??
 600 *Hier niet tegens hest* (= hist, hitst), verzet U hier niet tegen
u versuymen zondigen
 601 *costumen* gebruiken,
 604 *qualyck gegloost* een akelige gedachte
 605 *verboost* verontwaardigd
 607 *motyven* praatjes
 608 *hartich* zie r. 278
 609 *ontryven* nadeel, schade
dooghen lijden

Minnevaer

- 610 Jae wijff, wy moghen gaen claegen bey onse ooghen.
Wy sijn bedroogen en hebben onse hulp al.⁶¹¹
Eick mach hem bet wachten voor sulcken misval,
Soo raect hy niet ter pal, als wy die nu dolen.⁶¹³
Hiermede adieu, blijft den Heere bevolen!

611 *en hebben onse hulp al* versta (ironisch) te pakken, binnen (?)

613 *ter pal*, aan de grond.

Personen

D'EEN }
D'ANDER } TWEE SOLDATEN
BOER
BOERRINNE
WERDINNE

**Een cluchte van d'een ende d'ander twee soldaten, eenen ouden boer
met een jonge boerrin zijn wijff ende een aerdige weerdin
door Gerrit Hendrickz. van Breughel**

+

+B 8v

DeenSoo moestmense loeren,¹**Dander**Soo moestmense betrapen¹**Deen**Der slimme boeren,²**Dander**

Die daer houden veel schapen,

DeenEn wy haer ontvoeren met grooter rumoeren,³
In alle plecken.**Dander**

Hoe haest zynse ghereet,

Deen5 Alsmen haer wat wil opdecken⁵
En sonder gecken de ribben smeeren.1 *moest* moet (vg. ook r. 73, 259)*loeren* beetnemen1 *betrapen* vangen, te pakken nemen2 *der* indien inderdaad een genitief bedoeld is, zal men haar in verband moeten brengen met groep V van Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 167, bl. 109 (macht krijgen over) *slim* gemeen3 *En die* (?)*haer* dat. plur. (vg. Franck, 2e Aufl., par. 213, S. 180)*grooter* dat. sing. van het vrouw, gebruikte*rumoer* (of comparativus pro positivo (vg. Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 155?))5 *opdecken* toedienen, t.w. slagen.

Dander

Sy moeten ons gheven,

Deen

Wat wy begheeren,

Dander

Onghelyck of even. Hier toe wordense gedreven ⁸
Van ons bysonder.

Deen

Daer wijt al haelen,

Dander

10 ⁺Is een groot wonder.

⁺C 1r

Deen

Sy moetent betalen

Dander

Met gouden realen, ofte stucken van vieren. ¹¹

Deen

Daer niet en is,

Dander

Cryghen wy't met tieren.

Deen

Wy vanghen niet mis.

Dander

T'zijn de oude manieren:
Dese arme dieren wy niet en ontsien.

Deen

15 Die ons quyt willen zyn, moeten geldeken bien,
Alsmen flus sach geschien by den lesten buyt. ¹⁶

8 *onghelyck of even* hoe of wat dan ook

11 *reael* munt ter waarde van 20 stoters (een stoter = 2 1/2; stuiver)
stucken van vieren munt ter waarde van vier schellingen (?)

16 *flus* zo juist, daareven.

Dander

Wel tsa, laet ons die deelen tot eenen duyt,
So moghen wy weer uyt sien na ons profyt.

Deen

Daer is de gherechte helft tot een halve myt;¹⁹
20 Mits ghy een snoeshaen zyt, sal ic recht deelen.²⁰

Dander

Gaen wy nae de taveerne,

Deen

Sonder te crackeelen;

Dander

By een scone deerne²²

Deen

Drincken halve en heelen.

+

+C 1v

Dander

Wy moghent soo gheerne

Deen

Lappen door de keelen.

T'mach ons niet verveelen; t'gelt moet wanderen.²⁴

Dander

25 Hoe wel zijn wy gheraect

Deen

Beyde by malcanderen;

D'een als den anderen is al even goet.

Dander

Dat d'een schier denct, den anderen wel doet.

Laet ons met spoet om proffijte schoyen.²⁸

19 *myt* munt van ongelijke, maar zeer kleine waarde, t.w. een gedeelte van een penning

20 *snoes-haen* opschepper
recht verbeterd uit *reecht*

22 *halve en heelen* t.w. kannen, stopen of vanen

24 *verveelen* verdrieten
wanderen rollen

28 *schoyen* er op uit trekken.

Deen

- 30 Dan moghen wy weer met rusten poyen,²⁹
T'herreberchjen wtroyen, alsomen best can.³⁰

Dander

Weet ghy erghens noch advantage dan,³¹
Laet ons eele man daer na toe gaen treden.

Deen

Hier wat voort, ten is niet langhe gheleden,³³
Creghen wy eenen boer, die schijven heeft.

Dander

- 35 Daermen boter om coopt?³⁵

Deen

Jae.

Dander

Ick wedde, dat hy die noode gheeft.

Deen

Men moet wat onbeleeft met hem handelen daer.

Dander

⁺Al zwoer hy wit en zwart, ic geloofden geen haer;
Hy moeste daer naer ons de handen vullen.

⁺C 2r

Deen

- 40 Ic rade, dat wy daer henen gaen sullen;⁴⁰
Daerna wy smullen en spelen moy weer.

Dander

Clopt ghy eens aen, ick staen wat van veer;⁴²
Maer tijts genoeg seer sal ick u by comen.⁴³

29 *poyen* drinken

30 *wtroyen* samenst. v. *rooien* (v) in WNT, dus: plunderen (?)

31 *advantage* voordeel

33 *voort* verderop

35 vg. Cats 1, 288a: 'De ronde schyven, Waer voor men boter koopt' en Tuinman 1, 72: 'Voor geld koopt men de boter', dus: is het goed, courant, of voldoende geld?

40 *rade* raad aan, stel voor

42 *staen* zie voor deze vorm Lubach par. 108

43 *seer* lees *weer* (?), of = stellig, *t.g.s.* = zeker bijtijds.

Deen

die clopt, ende roept:

Hou, sick, hou! ⁴⁴

Den boer

van binnen:

Wiens cloppen wort daer vernomen?

Deen

45 Doet open, tis al vrient.

Boer

Al vrient, ick en mach gheen deur ontsluyten,
Off seght, wie ghy zijt!

Deen

Ick ben al vrient.

Boer

Wildyt niet segghen, soo blijft daer buyten, ⁴⁸
Vuylste der guyten, maect ghy hier rumoer. ⁴⁹

Deen

50 Doet op, segh ick, ghy vertwyffelden boer, ⁵⁰
Oft inden vloer sal ick u duere loopen ⁵¹
En dan suldy het noch met slagen becoopen;
Daerom doet open ghewillich uwe deur.

Boer

Wat seghdy signeur?

Dander

55 Flux comt hier veur, daer blijven van u veeren. ⁵⁵

Boer

+Wat is u begheeren?

+C 2v

44 *sick* zeg ik

48 *blijft daer buyten* bij *Wildyt niet segghen* en *maect ghy hier rumoer* (?), of te lezen:
Als vuylste der guyten, enz. (vg. voor het achterwege blijven van *als* in soortgelijke gevallen
Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 12)

49 *guyt* booswicht

50 *vertwyffelden* gewetenloze, Godvergeten

51 Of ik zal Uw deur intrappen

55 *daer blyven van u veeren* lees: *of anders* blijven er van U veren (?), versta: U zult veren
moeten laten (vg. ons 'een veer laten' en Sartorius 'Ghy sulter van u veeren moeten laten'
(?) of: er blijven (slechts) veren van U over (?).

Deen

Dat ghy moet opdocken

Dander

Een somme ghelts.⁵⁷

Deen

Wy niet en iocken,
Of met sulcke stocken salmen u ribben meten.

Dander

60 Tsa, langt ghelt, off ghy wort ghesmeten,⁵⁹
Goet werc ghequeten aen een gierigen trawant.

Boer

Och, ic heb gheen ghelt!

Deen

Ras, ras, flux ghevet my inde hant,
Of ic slaen u quant, dat uwe penssen craken.

Boer

Ic en hebbe niet inde werelt.

Dander

65 Soo wilt finantie maken.⁶⁵
Om voor alle saken te houden tsaem vrede.

Boer

Ick ben een schamel out man.

Deen

Soo moet ghy mede
En slaghen in stede van eten ghenieten.

Boer

Aensiet mijnen ouderdom.

Dander

70 Rasch, wilt dan het ghelt wtschieten,
So naect u geen verdrieten, men sal u verschoonen.

57 *en verb. uit een*

59 *langt geef*

65 *finantie maken* geld opnemen, schulden maken.

Boer

+Hoe veel wilt ghy hebben? ⁷²

+C 3

Deen

Maer twintich croonen

Moest ghy ons. toonen, minder niet een blanck. ⁷³

Boer

Twintich croonen?

Dander

Jae.

Boer

75 Ic en hebbe sekens gheen ghelt.

Deen

Dat is weer uwen ouden sanck;
Creupel en manc wort ghy noch gheslaghen.

Boer

Och, Heere Godt, wie sal ic het claghen,
Dat my alle daghen sulc overlast gheschiet!

Dander

80 Voort, voort, sulcken langhe prologhe niet; ⁸⁰
Maect datter is yet, off het cost u leven.

Boer

Hout op, hout oppe, men sallet u gheven;
Hebt compassie even, off wat medelijden. ⁸³

Deen

85 Barmherticheyt die stellen wy heel bezijden
Tot allen tijden, want ghelt moeder wesen.

Boer

Maer sal ic gheven, datter niet en is?

72 Zie voor de uiteenlopende waarden van een kroon WNT VIII, 1, 348-9

73 *blanck* munt ter waarde van driekwart stuiver of zes duiten

80 *prologhe* inleiding

83 *compassie* mededogen.

Dander

Het moeder doch zijn, ic segghet mits desen,
Oft wy sullen u lesen een andere lesse nu.

Deen

+Gheckt ghy met ons, oft ghecken wy met u?
90 Wy slaen wel ontwee al u ghesonde rebben.

+C 3v

Boer

Wat wildy van my armen duyvel hebben?
Niet een halve webben heb ic in mijnder macht;⁹²
Hoe condy dat in u herte bevroyen?⁹³

Dander

Wy nemen dan mede

Deen

Schapen en koeyen,

Dander

95 Peert en slede,⁹⁵

Deen

Gansen, die broeyen,

Dander

En steken op der stede u huys inden brant.

De boerinne

comt gheloopen

Hout op mannen, hout doch op de hant,
Het sal u becant van my worden ghetelt;⁹⁸
Hoe vele wildy hebben?

Deen

Juyst twintich croonen.

Boerinne

100 Daer zijnse, my doch niet meer en quel.

92 *webben* hier = spinrag, dus: niets (?)

93 *bevroyen* menen

95 DANDER, verb. uit BOER

98 *becant* zonder twijfel.

Dander

Zijnse niet te licht, ist al wichtich ghelt? ¹⁰¹

Deen

In dees coomenschap selt wel moghen passeren. ¹⁰²

Dander

Ghy sout wel maken mijn hoofd aent zweren ¹⁰³

Door het travailleren, dat ghy my doet. ¹⁰⁴

105 +Adieu moeyer! ¹⁰⁵

+C 4r

Deen

God gheve u meerderen rampspoet!

Wy willen over voet nu lustich gaen bancken. ¹⁰⁶

Dander

En vullen ons buycxken met goede drancken,

Den pot van twee blancken, wy mogender tegen. ¹⁰⁸

Deen

Wy comen aende taverne en blijven niet verlegen.

110 Waerdinne, te degen tapt om gelt wt minnen.

Wardinne

Wel gasten ick sal, comt stoutelijck binnen;

Ick sal beginnen te tappen met playsier.

Wat lust u mannen, belieft u wijn oft bier?

Ick hebbes hier, van als dat ghy begheert. ¹¹⁴

Dander

115 Tapt Rotterdammer, ¹¹⁵

Deen

Maer van gheen steert. ¹¹⁵

101 *wichtich* het volle gewicht hebbende (dus niet afgesleten of gesnoeid)

102 Voor dit geval (d.w.z. nu het afgeperst geld betreft) kan het er wel bij door

103 *zweren* pijn doen

104 *het travailleren* de inspanning, moeite

105 *moeyer* moeder

106 *over voet* terstond, *bancken* fuiven

108 *blancken* zie r. 73

114 *hebbes* zie voor de gen. (hier nader verklaard door *van als* (= alles), *dat ghy begheert*), Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 170

115 *Rotterdammer*, zie over dit eertijds beroemde bier WNT XIII, 1465

115 *steert*, het onderste uit de ton.

Wardinne

U niet en deert, het is wt een volle ton.

Den boer

ende boerinne comen wt

Ick en gheloove niet, datter onder de son
Ongheluckigher mensche is gheboren.

Boerinne

Hoe soo, Kees?

Boer

- 120 En isser niet twintich croonen verloren,
Die wy van coren eerst hadden ontfanghen?
Ay, sulcke dieven waren weerdich ghehanghen,
+Want sy pranghen den onnooselen huysman.¹²³

+C 4v

Boerinne

- 125 Nu wel Cees, stelt u eens te vreden dan,
Altijt niet en can het wesen voor den wint.

Boer

Tis goet voor de ghene, die het soo versint,¹²⁶
Maer ic bevint te wesen onlijdelijck.¹²⁷

Boerinne

Nu dan man, ic sal me soon brengen aende dijc,¹²⁸
Dan worden wy weer rijc na tverlies van desen.

Boer

- 130 Tis haest gheseyt, maer t'can qualick wesen;¹³⁰
Het sou met vreesen veel voeten op daerd brengen.¹³¹

Boerinne

Maer ic sal door den dach int water plenghen,¹³²
Daer me de melc mengen, soomen dan beschout;¹³³

123 *pranghen* kwellen
huysman boer

126 *versint* opvat

127 *bevint* bevind het
onlijdelijck ondraaglijk

128 *ic sal me* (= mede) *soon* (= zoden)
brengen aende dijc ik zal ook iets van betekenis bijdragen

130 *haest* gauw

131 vg. ons 'veel voeten in de aarde hebben', veel moeite en zwaarigheid opleveren

132 *door lees voor (?) int* eindigt
plenghen uitgieten

133 *soomen dan beschout,??*.

- In onse botter doen ic overvloedich sout,¹³⁴
 135 Dan salse menichfout int gewichte wegghen.¹³⁵
 Dus Cees mijn man, wilter niet knorren tegen;
 Ic ben niet eens verlegen dit voren te comen.¹³⁷
 Dus moet den merctgang zijn waer ghenomen
 Om tot onser vromen te ghewinnen proffijt.¹³⁹

Boer

- 140 Wijf, u waere wel diere vercoopende zijt,
 Maer spoeyt altijt haest te comen na huys.¹⁴¹

De boer gaet binnen, de boerin gaet met melc te merct.

De weerdin

sprect:

Avous soldaet!¹⁴²

Deen

Danck hebt, soete buys!¹⁴²

Dander

Waerdinneken, siet offer niemant voorby gaet,
 +Daer ons eenich quaet van conde genaken.

+C 5r

Werdinne

- 145 Ic en sien niemant op den wech, dus wilt maken
 Lustich voor alle saken seer goeden chiere.

Deen

Daer op brengh ic u eenen halven biere.¹⁴⁷

Dander

- Ic wachter viere en sal u doen bescheet,¹⁴⁸
 Want mijn kele is nu daer toe bereet
 150 En ooc ic weet, ghy en zijter niet voor vervaert.

134 *doen* zie voor deze vorm Lubach, par. 106

135 *menichfout* veel meer

137 *voren te comen* te boven te komen, t.w. het verlies van de 20 kronen (?)

139 *vrome* voordeel

141 *haest* snel

142 *Avous* proost

142 *buys* vriendin (zie WNT op BUIS (II))

147 *brengh ic u* drink ik op Uw gezondheid

148 *wachter* beantwoord in dank (Uw heildronk) met
doen bescheet (hetzelfde als *wachten*), beantwoorden.

Deen

Wat dunct u, of wy creghen een ghelatte caert, ¹⁵¹
Lustich nae den aert om 't gelach te vinden? ¹⁵²

Dander

Nu dan, laeter een coomen.

Deen

Schaepken, wilt ons een nieu caert ontbinden. ¹⁵⁴
155 Tis voor de vrienden, geeft ons een schoone.

Werdinne

Daer isser een, speelt ten eersten om een croone,
Dan, hola den loone schrijf ic op een haertgen. ¹⁵⁷
Vrienden, siet daer effen een paertgen; ¹⁵⁸
Is het te vele, ic salt wel verminderen.

Dander

160 Ba neent, wy zijn susters en broeders kinderen,
Moeten sonder hinderen van malcandren leven.

Deen

verschiet de caert

Root ofte zwert, om de caert te gheven? ¹⁶²

Dander

radet

Root.

Deen

Tis schoppen seven, die is immers zwert.

+

⁺C 5v

Dander

Nu, op dattet dan haest ghewonnen wert, ¹⁶⁴
165 Niet lang en mert, seght, heb dy vijf bladen? ¹⁶⁵

151 *ghelatte* (= gladde)

caert nieuw spel kaarten

152 *om 't gelach te vinden* om uit te maken, wie het gelag zal betalen

154 *ontbinden* hier = verstrekken (?)

157 *op een haertgen* heel nauwkeurig

158 *effen* juist, precies

een paertgen een halve vaan (2 pintjes)

162 toneelaanw.: *verschiet* schudt (vg. Sewel: *to shuffle the cards, de kaart verschieten*)
gheven uitdelen

164 *haest* snel

165 *mert* treuzel.

Deen

Jae ick, en weynich tot mijnder schaden,
Dies ick onbeladen heb lustighen rom.¹⁶⁷

Dander

Non fortse en ick looper mede om,¹⁶⁸
Te weten uwen roem is mijn begheren.

Deen

170 Maer ick hebbe twee asen, twee heeren;
Met eeren is dat al wt ende ghewonnen.

Dander

Teghen sulcken roem ic niet spelen sou connen;¹⁷²
Het is ghelucx jonnen en bynae moorden.¹⁷³
Tis verloren, dus kijck ick aen allen oorden,
175 Oft ick yemant hoorden, die dat weer betaelt.
Gins comt een boerinne.¹⁷⁶

Deen

Weerdich is die inghehaelt,
Want door haer onghefaelt ghy revenge krijght.¹⁷⁷

Dander

Ick bid u, dat ghy doch een weynich zwijcht;
Na de facie betijcht comtse herwaerts dwalen.¹⁷⁹
180 Ick salse met beleeftheyt gaen binnen halen;
Sy moet doch betalen, wat hier is verdaen.

Goeden dach suster, spreect ghy niet eens aen?
Niet voorby te gaen, eerst eens ghedroncken.¹⁸³

- 167 *heb lustighen rom* (= roem), heb een mooi stel kaarten in handen
168 *Non fortse* het doet er niet toe *ick looper mede om* eig.: ik doe er ook mijn best voor (?), hier: ik heb er ook voordeel van (?), of: ik begeer het ook (?)
172 *roem* zie r. 167
173 *ghelucx jonnen* gunst van het geluk
176 *Weerdich is die inghehaelt* die is de moeite waard om binnen te halen
177 *onghefaelt* zonder twijfel
revenge revanche
179 *Na de facie betijcht* naar het gelaat te oordelen
183 *Niet voorby te gaen* zie voor de inf. pro imperativo Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 350, opm. II.

Boerinne

Ick dancke u mannen.

Deen

- 185 +Sonder u schade, het is u gheschonken;
Comt naerder, wy sullen tsamen kennis maken.

+C 6r

Boerinne

Ick heb grooten haest.

Dander

Coemt in, wilt wat rusten voor alle saken;
Geluck moeyer, wilt smaken, dat u is gebrocht.¹⁸⁹

Boerinne

- 190 Ick danck u vrient, hebdy't my toegedocht;
Twort weer versocht aen u een vrientlicke dronc.¹⁹¹

Deen

Ick wachtet.¹⁹²

Boerinne

Seker, dat bier is noch redelijcken jonck;
Niet dat ic pronc, maer moettet te dege proeven.¹⁹³
Nu crijch ick smaeck'.

Dander

- 195 Wie sou nu doch willen hem selven bedroeven?
Laet ons toe toeven malcanderen dan;¹⁹⁶
Ick breng u waerdinneken een halve kan,¹⁹⁷
Drinct cloeckelijck an, tmoet rontom comen.¹⁹⁸

Werdinne

- 200 Laet voortgaen, twort in danck ghenomen;
Buerwijn, tuwer vromen, soot my ghecomen is.²⁰⁰

189 *gebrocht* zie r. 147

191 met deze woorden beantwoordt de boerin de haar gebrachte heildronk

192 *wachtet* zie r. 148

193 *pronc* aarzel, wacht

196 Laat ons op elkaars gezondheid drinken

197 *bring u* zie r. 147

198 Drink flink door, het moet de kring rond

200 Buurvrouw, op Uw welzijn, juist zoals het mij 'gebracht' is.

Boerinne

Ic en sal voorwaer me niet dobbelen mis; ²⁰¹
 Lantsman, vant fris suldy my doen bescheet. ²⁰²

Deen

Laet comen den back, ic ben haest bereet; ²⁰³
 Maer ofmen wat ontbeet, waer dat quaet? ²⁰⁴

Dander

205 ⁺Neent, waerdinne brengt ons wat salaet,
 Nu opter daet, wy moeten wat schoven. ²⁰⁶

+(C 6v)

Wardinne

Siet daer is wat, dat ons God van boven
 Verleent, wilt met loven dit tsaem ghenieten.

Boerinne

Laet ons eens drincken.

Deen

210 Avous, dit sal ick tsamen wel binnen gieten. ²¹⁰
 Laet u niet verdrieten my te doen nae.

Dander

Tast toe vrienden, eetet doch wat salae
 En spoelt dan drae het groen vande lever.

Boerinne

Het wort u ghebrocht Jan de wever; ²¹⁴
 215 Zijt ghy een milt ghever, ghy wort aengenaem. ²¹⁵

Wardinne

Siet hier noch een gerechtgen goet en bequaem; ²¹⁶
 Geselschap eersaem wilt vreuchde voortbringen.

- 201 Ik zal ook flink mijn best doen, t.w. met drinken
 202 *bescheet doen* zie r. 148
 203 *back* (drink)beker
haest terstond
 204 *ontbeet* at
 206 *schoven* eten
 210 *Avous* zie r. 142
 214 *u ghebrocht* zie r. 147
 215 *Zijt ghy enz.*, Indien gij... zijt
 216 *bequaem* aangenaam.

Deen

Waerdinnetgen, wilt ons een deuntgen singen;
Dan onderlingen sal u tboerinneken verschoonen.²¹⁹

Dander

220 Laet ons nu int dal van ghenuchten woonen
En vrientscap toonen, als die edele jeuchden.²²¹

Het weerdinneken singt op de voyse: soud'men dees edele gilden, niet dienen om haer gelt.

Ghy ghilden vol gheneuchden,²²²
Die veel te biere gaet,
Gheniet ghy duysent vreuchden
225 Van vroukens delicaet,
+Draecht niet als die ondeuchden²²⁶
Daer roem aff over straet.

+(C 7r)

De weerdinne

spreect:

Buerwyf, ghy comt my heel weynich te baet;²²⁸
Ay lieve, laet doch u stemme oock hooren.

Boerinne

230 Voorwaer, ick segghet u van te voeren,
Om tsoet orbooren, singt voor, ick volch nae.²³¹

Een meysgen met een knechtgen
Lestmalen tsavonts spaey
Tsaem hadden een ghevechtgen,
235 Sy toonden haer soo fraey,
Doch hy scheen wel een slechtgen,²³⁶
Een coeckoeex papegay.²³⁷

219 *verschoonen* hier = aflossen (?), vg. r. 128-9

221 *jeuchden* jonge mensen

222 *ghilde* fuifnummer, zwierbol

226 *ondeuchden* deugnieten

228 *te baet comen* helpen

231 *orbooren* genot

236 *slechtgen* onnozele bloed.

237 *coeckoeex papegay* sukkel (?) (naast horendrager en overspeler heeft *koekoek* ook deze bet.).
papegay omdat hij te veel praat over zijn intieme ervaringen (?)

Soumen die edele gilde
 Niet dienen om haer ghelt?
 240 Daer loopter veel int wilde,
 Die reed'lijck zyn ghestelt,
 Int bedde gaen seer milde,²⁴²
 Doch dat dient niet ghemelt.

Hoe lustich ist te speelen
 245 Cunst om cunst nae den aert,
 Den maechdom God beveelen,
 D'een cunst is dander waert;
 Een lecker beetgen steelen
 Maeckt therte niet bezwaert.

250 Ghy Princelijcke geesten,
 Die Venus mint opt ronst,²⁵¹
 Den minsten met den meesten,
 In eeren houdt de const;
 +Tot sulcke blijde feesten
 255 Toont doch malcander jonst.

+(C 7v)

Deen

Daer smaect een dronc op, voorwaer introuwen!
 Wie soude nu rouwen zijn jonghe leven?

Werdinne

Holla, dese kanne en is niet geschreven;
 Het moest wesen even, ic salse schrijven.

Dander

260 Drinct dat doch wt, wy willen niet kijven,
 Maer vrienden blijven, also dat behoort.

242 *milde* vaak of: licht, gemakkelijk (?)251 *opt ronst* oprecht.

Deen

Boerinneken lustich om te houden accoort,²⁶²
 Moet ghy singhen voort een vrolijck lietgen.

De boerinne singht een lideken op de voyse: Het souder een maghet ter heyden gaen.

Het ghinck een maechdeken door het wout
 265 Jae hoeden hare schapen;
 Dies haer ontmoeten een knaepjen stout,²⁶⁶
 Die badt om een byslapen.

Sy seyde: 'Nu knaepjen, laet my gaen,
 De lammers moet ic weyden;
 270 Ten ware doch niet heel wel gedaen
 Tonteeren die groen heyden.'

Hy wierpet maechdeken int groen gras
 Met een soo fieren moede
 En haesten hem tot zijn werc heel ras,
 275 Dies hy hem lustich spoede.

'Knaepjen, laet staen, siet wat ghy doet,
 Ic salt de heeren claghen'.

⁺Maer doen hy in zijn werc had moet,
 Creech sy selfs me behagen.

⁺(C 8r)

280 Nu raad ic alle knaepiens dan,
 Die daer soo gheerne minnen,
 Dat sy niet eer daer scheyden van,
 Voor datse raecken binnen.

Dander

Dats een goet eynt en een goet beghinnen;
 285 Ic brengt u wt minnen, want de keel is drooghe.

262 *om te houden accoort* om de stemming er in te houden (?)

266 *Dies l. daer* (?).

Deen

Hay, de paden groenen, den dijck wort hooghe,²⁸⁶
Wy keeren na tбетоoghe den hasepat in.

Dander

Het gheldet u dan, eens ghedroncken waerdin;
Tis een goet ghewin, wy moeten vrolijck wesen.

Wardinne

290 Het is gheseydt op zijn Vries midts desen:
Een soentgen ghepresen niemant achterhaelt.

Deen

Wie weet, wie noch dit ghelaechsken betaelt!
Laet ons onghefaelt slechts vreucht bedrijven.²⁹³

Den boer

comt mismoedich wt

Waer droes mach dat vertwijfelt wijf blijven!²⁹⁴
295 Heb ick niet reden om kijven, of worden gram?
Ic salt haer vergelden, ic wou sy maer quam.
O Griet achterlam, is dat te merct ghegaen?²⁹⁷
Wat al proffytten moetse nu hebben ghedaen!
Twaer wel om seer saen achter wt te varen.
300 Jesus, Jesus, wat heb ick doch al bezwaren;
In hondert jaren noyt man had sulc verdriet!
+Is my niet overlast vande soldaten geschiet?
En nu sou Griet int winnen haer quyten.
Ic sorch, datse thuys brengt geen dry mijten;³⁰⁴
305 Soudet my niet spijten? Waer machse zyn?
Ic sorch te biere oft te wijn.
Flus comtse fijn ende vrolicken thuys.³⁰⁷
Heere Godt, wat heb ic in myn hert een cruys!

+(C 8v)

286 toespeling op de ooplopende rekening (?)

293 *onghefaelt* zonder mankeren

294 *vertwijfelt* zie r. 50

297 *achterlam* gewoonlijk in de verbinding *Jan achterlam*, een benaming voor een sukkel (vg. voor de oorsprong o.a. *Veeld. Gen. D.* 159: '(Dronkaards) al zijns versleten, Achter lam, ende oudt van Jaeren')

304 *sorch* vrees

myten zie r. 19

307 *Flus* aanstonds.

- Ic moetet dees weerdin vragen sonder schromen.
 310 Segt buerwyf, hebby mijn wyf niet vernomen? ³¹⁰

Wardinne

Stracx isse ingecomen, eerst op staenden voet. ³¹¹

Boer

Dacht ickt niet wel, dat heur doch halen moet

Den nicker onsoet en slepen met den haere! ³¹³

Seyd'ic niet datse erghens te biere waere?

- 315 Dat haer de maere ry met den tuyten! ³¹⁵

Ou, Griet, Griet, comt stracx hier buyten! ³¹⁶

Zijn dat dingen, die stuyten, die ghy bedriift? ³¹⁷

Wardinne

Vrient comt binnen, voor deure niet en kijft;

Coemt by de luyden en spreect met bescheet. ³¹⁹

Deen

- 320 Wel huysman, wy doen u vrouken geen leet;
 Ic wildat ghyt weet, eens ghedroncken voor al.

Boer

Ist de manier, dat de vrou te biere gaen sal?

Dander

Neen, maer niet alsoo malle te callen! ³²³

Boer

Seght Griet, waer ist ghelt doch van allen,

- 325 Dat ghy hebt vercocht?

310 *vernomen* gezien

311 *stracx* daarnet

op staenden voet een ogenblik geleden

313 *nicker* duivel

met bij

315 *mare* nachtelijke kwelgeest (vg. ons *nachtmerrie*), die de mensen *rijdt*, d.i. een benauwd, drukkend gevoel geeft

met den tuyten (= haarvlechten), de hippomorphe kwelgeesten stelde men zich wel voor met gevlochten manen (vg. *Hwb. d. d. Abergl.* V, S. 1510) of moet men op grond van r. 313 aan de 'tuyten' van de boerinne denken (?)

316 *stracx* zie r. 311

317 *stuyten* deugen

319 *met bescheet* verstandig

323 *te callen* zie voor de inf. pro imperativo Stoett *Syntaxis*, 3e dr., par. 350, opm. II.

Boerinne

Het ghelt vande boter is al doorghebrocht
Met dit soet geselschap en de melc ghestort.

Boer

Dacht ick niet wel so te wesen begort? ³²⁸
O Griet, ghy wort noch wel heerlic gheslegghen. ³²⁹

Boerinne

330 Tis gheen noot, daer set ick mijn deucht teghen; ³³⁰
Noyt was ic verlegghen om een ouden grijs. ³³¹

Deen

Jae moeyer, dat sal wesen de beste wijs;
Ghy behaelt noch prijs vanden ouden trawant. ³³³

Dander

335 Wel boer, dunct u gelt te comen inde hant,
Mits ghy door onverstant tgeselschap verstoort? ³³⁴⁻⁵

Deen

Wilt ghy u wijf hebben boer, rechtevoort ³³⁶
Soo moet ghy, alst behoort, ons ghelach betalen

Dander

Voort, voort, hontsfot sonder langer te dralen,
U wyf moet mede, al soudy worden onstelt. ³³⁹

Weerdinne

340 Nu, nu, gasten, den Huysman niet seer en quelt; ³⁴⁰
Hy sal dit ghelt wel seer gheerne gheven.

328 *begort* bezwaard.

329 *heerlic* de emend. v. Van Vloten in *deerlic* lijkt onnodig: *heerlic* zal ironisch bedoeld zijn

330 *deucht* flinkheid, dapperheid (?)

331 *verlegghen om* hier = bang voor (?)

grijs grijsaard

333 *trawant* schavuit

334-5 *dunct u* enz., meent U geld in handen te krijgen door op dwaze manier hier roet in het eten te gooien

336 *rechtevoort* terstond

339 *worden onstelt* buiten jezelf raken

340 *huysman* boer.

Boer

Wat gaet het u aen, seght valscher teven,³⁴²
Hoe salt noch even met u hier nu zijn

Weerdinne

Wel vriend, dus prats niet, ic spreke voort mijn,³⁴⁴
345 Want bier en wijn hebben sy tsamen ghepoyt.³⁴⁵

Boer

Och vrienden, ick hebbe niet, gy hebt my beroyt +
En geldeloos gemaect als bleeck voor desen.

+D 1v

Deen

Ten baet niet, dit ghelach moet betaelt wesen;
Segt Keesgen vesen, dock op, of ghy moet met.³⁴⁹

Boer

350 Nou wel, ick sal.

Dander

Weerdinne, maect ons de rekeninghe net;
Met cort opset betaelt den boer het gelach.³⁵²

Weerdinne

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, vier vanen, men mach³⁵³
Niet gaen met gerekent lach, 2 sal ic goet schryven,³⁵⁴
355 Eenen schellinck de vaen tot mynen gherijven,
Aen bier sal blyven 27 stuyvers int gheheel.³⁵⁶

Boer

Is het bier soo dier?

Waerdinne

Het is Rotterdammer, dat cost iuyst so veel.³⁵⁸

342 *valscher* dat. als bijstelling bij u (?)

344 *prats* brutaal

345 *ghepoyt* gedronken

349 *vesen* pruttelaar (?)

352 *Met cort opset* kort en goed

353 16 kannen (?) = 4 vanen

354 *gerekent* vereffend

lach gelag

goet tegoed (?)

356 *blyven* overblijven t.w. om te betalen

358 *Rotterdammer* zie r. 115.

- Van binnen moet ic hebben 2. gulden, 1. stuyver,³⁵⁹
 360 Want sy hebben den cost opgebanct al suyver;³⁶⁰
 Noch 12. stuyv. van een kanne wijns voorwaer;
 Dit te hoope ghetelt, dat maket dan maer.
 Juyst allegaer vier Carolus guldens even.³⁶³

Boer

Daer is het ghelt, wilt dry stuyv. weder geven.

Weerdinne

- 365 Dats voor de caerte, die was niet gheschreven;³⁶⁵
 Huysman verheven, ic danc u hertelijcken seer.

Deen

+Adieu waerdinneken!

+D 2r

Waerdinne

Adieu goede gasten, comt doch haest eens weer,
 Als gy sulcke buyt meer hebt tsaem vercregen.

Boer

- 370 Ick wil wel, dat mijn ghelt u niet sal verwegen;³⁷⁰
 My dunct te degen, ghy wel rekeninghe hout.

Dander

Alsoo moestmen hebben dien ouden rabout;³⁷²
 Hem is wel geclout tgelt wt der tassen.³⁷³

Deen

- Dus moeten wy sien yemant meer te verrassen,
 375 Loopende langs der gassen, boer kijct de hielen.³⁷⁵

359 *binnen* de keuken, dus: wat uit de keuken verstrekt is, t.w. de *salaet*, vg. r. 205

360 *opgebanct* opgegeten
al suyver geheel en al, volledig

363 *Carolus guldens* zilveren munten van 20 stuivers, voor het eerst in 1542 geslagen

365 *gheschreven* genoteerd

370 *verwegen* eig.: te zwaar wegen, dus hier: opbreken, berouwen, t.w. omdat ze zoveel heeft gerekend

372 *rabout* schelm

373 *geclout* geroofd

375 *gassen* straten

boer kijct de hielen de boer kan er voor opdraaien (eig.: boer, kijk naar onze hielen, gezegd wanneer zij aftrekken, er vandoor gaan na hem te hebben opgelicht).

Boer

Gaet nu vry deur, ghy luysighe fielen;³⁷⁶
Een galghe ghy beyden noch beschijten sult.³⁷⁷

Den boer

teghen zyn wyff

Maer Griete!

Boerinne

Wel Kees?

Boer

En is dit immers niet altemael uwe schult,
380 Dat ic onverdult word geplaegt aen alle enden?³⁸⁰
Ay Griet, Griet, dat u de droes moet schenden!³⁸¹
Gewaer werdent u lenden, o ghy oolijcke teeff,³⁸²
Of het sal schade wesen, dat ick leef.

Boerinne

Om u quade woorden ick niet veel en gheeff,
385 Ay lieve neeff, nau schier twee boonen.³⁸⁵

Boer

En zyn wy niet daer quyt twintich croonen,
+Boter en melc, seght stuck vlees seer erch?³⁸⁷
Ja en dan noch vier gulden inde herberch;
Hoe soude een mensch dit connen verdraghen?

+D 2v

376 *fielen* schooiers

377 Ge zult de galg nog bespotten, maling hebben aan de galg; de spreekwoordelijke uitdrukking 'De galg beschijten' is in beeld gebracht door Pieter Brueghel *De Spreekwoorden* (Kaiser Friedrich-Museum, Berlijn), vg. J. Grauls *De Spreekwoorden van Pieter Brueghel den oude* (Antwerpen z.j.), bl. 11, No. 80; volgens de laatste zou de zegswijze oorspr. ook betekend hebben 'hij geraakt aan de galg, hij zal nog gehangen worden' (o.a. in *De Gewaande Weuwenaer* 3, 9). Is dit juist? En is deze betekenis dan wellicht ook in onze klucht toegepast?

380 *onverdult* (= onverduldig), onverdraaglijk

381 *droes* duivel

moet moge

schenden in het verderf storten

382 *oolijcke* beroerde

385 *neeff* wrsch. hier = zot (het 'neefken' in de rederijkersspelen was vaak een zot), in elk geval ongunstig

nau nauwelijks

schier ongeveer

387 *erch* kwaad.

Boerinne

- 390 Ic gaff die, om u te beschutten voor slaghen,
 Want met uwen behaghen isset hun ghetelt; ³⁹¹
 Het was doch immers onser beyden gelt;
 Sydy daerom ontstelt, ic had u liever laten slaen. ³⁹³

Boer

- 395 Jae en dan haddense soo te wercke ghegaen,
 Om ossen, koeyen en schapen mede te nemen,
 Soeckende ons van alle goederen te ontvremen ³⁹⁶
 Daer nae onse huys ghesteken inden brant!

Boerinne

Hieromme gaf ick hun t'ghelt inde hant,
 Mits dat wy onse pant mochten behouwen. ³⁹⁹

Boer

- 400 Waerom gingt ghy doen als de lichte vrouwen,
 In de taveerne ons gelt en goet verdrincken bly?

Boerinne

Maer Keesgen vaer, ic ghincker maer voorby;
 Sy hebben doen my daer inne ghetoghen. ⁴⁰³

Boer

- 405 Griet, ic weet dat het altemael is loghen;
 Selfs sydyer ingevlogen als een duyf int slach. ⁴⁰⁵

Boerinne

Tis wel, tis wel, ic droncker al vry ghelach,
 Hadt ghy, ouden saggelaer, my niet comen halen; ⁴⁰⁷
 Doen dedense u het heele ghelach betalen;
 My dunct sonder falen, sy hadden geen ongelic.

391 *behaghen* goedvinden

393 *ontstelt* zie r. 339

396 *ontvremen* beroven

399 *pant* have

403 *doen* toen
ghetoghen getrokken

405 *slach* knip

407 *saggelaer* zanik.

+

+Dr 3

Boer

410 Met reden, dat ick nae mijn wyff kijck; ⁴¹⁰
Soumen dus worden rijk, Jae achterwt varen!

Boerinne

Ay sacht gesouten, ghy bytse seker gheen blaren. ⁴¹²
Men moet somtijts vergaren om wesen soet ⁴¹³
En sulcken vrouwen als ic haer willeken doet.

Boer

415 Wat seghdy daer?

Boerinne

Niet, dan dat de mannen de vrouwen gerieven.

Boer

En doen ickt niet? ⁴¹⁷

Boerinne

Ja, tot uwen believeen!
Ic sou wel meer segghen, maer dat blijft int vat.

Boer

Hebt ghy ghebreck?

Boerinne

Ic segh u immers dat:
420 In dorp noch stadt wort dit van vrouwen geleden. ⁴²⁰

Boer

Soo, soo, hout ghy u noch te onvreden?
Of hebdy heden quaet te doen genomen voor? ⁴²²

410 *naar...kijck* let op, in de gaten houd

412 *sacht gesouten* (vg. *slap gezouten*, Cats 2, 44a) sul, sukkelaar
blaren byten kwaad doen

413 *vergaren* gezellig bijeen zijn (of = coire (?))
wesen soet het naar zijn zin hebben, gelukkig zijn

417 *tot uwen believeen* uitsluitend volgens eigen begeerte (?) of (ironisch) om U te dienen,
alsjeblijft! (?)

420 *geleden* verdragen, geduld

422 *genomen voor* voorgenomen.

Boerinne

Dan soudy u vrouwe helpen en doen na behoer,
Soo soude ic drasbroec gheen ander soecken. ⁴²⁴

Boer

425 Gans lijden, pots darmen, ghy doet my vloecken; ⁴²⁵
Voorwaer, u herssebecken salt ontgelden noch!

Boerinne

Wel, siet nu eens desen lieven hang-gat doch ⁴²⁷
⁺Wort quaet och, om de waerheys verwijten. ⁴²⁸

+D 3v

Boer

430 Griet zwijcht, of ic sal u voort backus smijten; ⁴²⁹
Ghy droncken seughe, derfdy spreken, zwijn?

Boerinne

Beghint ghy eens, ick staen mede voort mijn.
Wat sal dit noch zyn, seght vercleumden boer?
Ghy dwingt my niet, of de droes met zyn moer; ⁴³³
Ick wilde loer, dat ghy thert hadt en beghost. ⁴³⁴

Boer

435 Hou daer en daer, aldus wort ghy opgedost. ⁴³⁵

Boerinne

Ghy ouden rabout, sult ghy vrouwen slaen? ⁴³⁶
Ick sal my seer saen wel te weere stellen.
Ghy en sult my nu niet langher quellen;
Met slaghen byder ellen com ic u weer te keer. ⁴³⁹

Boer

440 Hout op Griet, hout op, en slaet my niet meer;
De ribben doen my seer, want gy vinnich slaet.

424 *drasbroec* sul

425 *Gans lijden* en *pots darmen* bastaardvloeken (*Gans* en *pots* zijn vervormingen van *Gods*)

427 *hang-gat* (verb. uit *hang-hat*), lummel

428 *waerheys* zie voor de *s* Kolthoff, par. 44

429 *smijten* slaan

433 *dwingen* in toom houden, bedwingen

434 *loer* loeris

435 *opgedost* afgeranseld

436 *rabout* schelm

439 *byder ellen* in overvloed.

Boerinne

Wel doch waeromme maect gy my dus quaet?

My met vreden laet, wilt van ghekijf sussen!

U en de duyvel bant ick beyde wel opt kussen,⁴⁴⁴

445 Eermen de moet sou blussen, so u wort verhaelt.⁴⁴⁵

Boer

Bylo Griet, het sal noch worden betaelt,

Morghen onghefaelt, of alst comt te pas.

Boerinne

Ick wilde datter anders gheen werck en was,

Dan sulcken Kees hang-tas te benieren.⁴⁴⁹

Boer

450 +Ghy hebt een quaet backus.

+D 4r

Boerinne

Kees, ick en begheere u niet te vieren;⁴⁵¹

Ick wou de gieren u al hadden verscheurt.

Boer

Griet, Griet, het wert seer haest u beurt;

Ick wed, ghy betreurt dit, soo ick meens.

Boerinne

455 Hebdy het herte, soo beghint dan eens;

Ick ducht, meer geweens sal u als my naken.

Ick sal u dat aensichte noch so vermaken,⁴⁵⁷

Dat ghy sult raken inde pottebanck opt lest.⁴⁵⁸

444 U en de duivel zou ik beide wel baas worden (zie voor de uitdrukking 'de duivel op een (of het) kussen binden' WNT op DUIVEL en KUSSEN)

445 de emendatie van *men* in *me* (WNT III, 2, 3618) verdient geen aanbeveling
moet drift, woede

449 *hang-tas* vg. *hang-gat* (r. 427), *tas* wordt overigens gewoonlijk voor een vrouw gebezigd
benieren vervorming van *manieren* (vg. *benist* uit *mennist*, enz.), mores leren

451 *viere*n sparen, ontzien

457 *vermaken* toetakelen

458 *raken inde pottebanck* er slecht aan toe zijn.

Boer

Ghy doet, wat ghy wilt. ⁴⁵⁹

Boerinne

460 Dat ghy sult zwijghen raed ic u voort best;
Broeyt den hennen-nest, gy wilt niet wercken. ⁴⁶¹

Boer

Hoe ringhelt my nu dit beseten vercken! ⁴⁶²
In alle percken rout my, dat ick u nam. ⁴⁶³

Boerinne

Dat is waer, doet het niet Jan achterlam? ⁴⁶⁴
465 Die daer quaetst me toe quam, was ic ochermen, ⁴⁶⁵
Ouden, couden grysaert, die niet cunt verwermen,
My, die int kermen ben sulck vreuchdich wijff.

Boer

Ghy zyt een vileynige sack in al u bedrijff; ⁴⁶⁸
Ick wou, de droes u lijff had tAken gevoert! ⁴⁶⁹

Boerinne

470 Ick rade u, dat ghy den beck wat snoert;
U niet en roert aen mijn zeer wat te veel, ⁴⁷¹
⁺Oft ghy krijght noch soo lustich u deel,
Jae raect gheheel in seer zwaren verdriet.

⁺D 4v

Boer

En sal ick u dan doen zwyghen niet?
475 Ick wedde Griet, ten sal zyn gheen jock!
Her, her, hier vinde ick eenen effen stoc,
Ay, vuyle maroc, nu wordy afgesmeert. ⁴⁷⁷

459 Doe maar, wat je wilt!

461 *Broeyt den hennen-nest* doe je mannelijke plicht (?), of (*broeyt* intrans. :) Indien..., dan wil je niet.... (?)

wercken Veneri operam dare (?)

462 *ringhelt* ringeloren

463 *In alle percken* in elk opzicht

464 *doet het niet* is het niet zo

Jan achterlam zie r. 297

465 Die daar het slechtst vanaf is gekomen, was ik helaas

468 *vileynige sack* gemeen kreng

469 *droes* duivel

Aken de stad der zotten (?), vg. WNT II, 1, 12

471 *Tast* niet te veel in mijn zwak

477 *maroc* zot.

Boerinne

Daer en ben ic met allen niet voor verveert;
Ic draey om den steert en laet u achter kycken.

Boer

480 Tsa, tsa, nu can sy my qualic ontwycken,
Het ghelt u, nu suldy rechtsinnich becoopen.⁴⁸¹

Boerinne

Het is best, dat ic my stelle aent loopen,
Want den ouden doopen can niet volgen na.⁴⁸³

Boer

Crych ic u niet, dat sal wesen schae.

FINIS

481 *suldy* lees *suldyt* (?)

rechtsinnich flink

483 *doopen* (= *duipen*) sukkel.

Lijst van bestaande rederijerskluchten uit de 16de eeuw¹

ALIT EN LIJSBETH, EEN ESBATEMENT VAN -,

Uitg. d. H. Meijling, *Esbatements van de Rode Lelye te Brouwershaven* (Groningen 1946), blz. 105 vlg.

APPELBOOM, ESBATEMENT VAN DEN -,

Uitg. d. P.J. Meertens in *Tschr.* XLII (1923), blz. 165 vlg.; zie nog Fr. Kossmann in *Tschr.* XLVI (1927), blz. 32, en Meertens, *Letterkundig Leven in Zeeland*, blz. 150.

BIJSTIER, EEN ESBATEMENT VAN -,

Uitg. d. Meijling, blz. 146 vlg.

BITSTER, EEN ESBATEMENT VAN DE DOVE -,

Uitg. d. Joh. C. Daan in *Leuvensche Bijdragen*, XXIX (1937), blz. 1 vlg.

BLINDEN DIET GELT BEGROEF, EEN ESBATEMENT VANDEN -,

Uitg. d. M. de Jong, *Drie zestiende-eeuwse esbatements* (Amsterdam 1934), blz. 65 vlg.

BOER, EEN CLUYT VAN EEN -,

In Hs. T.M.B. Haarlem, G. fol. 29^v e.v.; zie De Vooy in *Tschr.* XLV, bl. 291.

BOER DIE LIPPEN HIET, VAN EEN -, zie LIJS EN LIPPEN HARMAN;

1 Voor kluchten in verloren handschriften zie C.G.N. de Vooy in *Tschr.* XLV, blz. 285, en O. van Lennep, *Beknopte Geschiedenis van Trou Moet Blycken* (1922), blz. 89, Nr 43; het uittreksel van Kops van het *Esbatement van den beeltsnyder* in Hs. Maatij. d. Ned. Lett., Leiden No. 1034 is inmiddels uitg. d. C.G.N. de Vooy in *Leuvensche Bijdragen*, XXXVI (1946), blz. 73 vlg.

BOER DIE WIL LEEREN SCHIETEN INDEN DOELEN, EEN BOERDIGHE CLUCHTE VAN EEN -,

In Hs. Bibl. Leids Gemeente-Archief No. 7693, fol. 132 e.v.; zie N. van der Laan in *Tschr.* IL, blz. 132-3. - Afschrift in mijn bezit.

BROERS, EEN ESBATEMENT VAN DE BERVOETE -

Uitg. d. K. Stallaert, *De Bervoete Broers, een Zuid-Nederlandsch Kluchtspel uit het midden der XVIe eeuw* in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, XIV (1891-2), blz. 205 vlg. en d. W. v. Eeghem, *Drie schandaleuse spelen* (Antwerpen 1937), blz. 1 vlg.

DRYAKELPROUVER, ESBATEMENT VAN DEN -,

Uitg. d. J.W. Muller en L. Scharpé, *Spelen van Cornelis Everaert* (Leiden 1920), blz. 197 vlg.

GEERT EN MAES, EEN CLUYT VAN -,

In Hs. T.M.B. Haarlem, G, fol. 135^v e.v.; zie De Vooy in *Tschr.* XLV, blz. 282.

GENUECHT EN MENICH VILEYN, VAN REYN -,

In Hs. T.M.B. Haarlem, G, fol. 128^v e.v.; zie De Vooy in *Tschr.* XLV, blz. 281.

GHELUCK ENDE HEER PROFIJT, EEN ESBATEMENT VAN MEER -,

Uitg. d. Meijling, blz. 76 vlg.

GOOSSEN TAEYAERT, EEN ESBATEMENT VAN -,

Uitg. d. N. v.d. Laan, *Uit het Archief der Pellicanisten. Vier zestiende-eeuwse esbatementen* in *Leidensche drukken en herdrukken*, Kleine Reeks (Leiden 1938), bl. 26 vlg.

HANNEKEN LECKERTANT, ESBATEMENT VAN -,

Uitg. d. G. Kalff, *Trou Moet Blycken. Tooneelstukken der 16e eeuw* (Groningen 1889), blz. 55 vlg., F.A. Stoett, *Drie Kluchten uit de zestiende eeuw* (Zutphen 1932), blz. 28 vlg.

HANS SNAPOP, EEN CLUYT VAN -,

In Hs. T.M.B. Haarlem, G, fol. 73^v e.v.; zie De Vooy in *Tschr.* XLV, blz. 276-7. - Afschrift in bezit van Dr. C.H.A. Kruyskamp, Leiden.

(HUWELIJK, HET VERIJDELDE -),

In Hs. K.B. Brussel No. 16912-3, fol. 257-260^v met opschrift *Genouchelicke cluchte*; zie Worp, *Gesch. v.h. Drama*, I, blz. 150 en de boven in de Inleiding genoemde literatuur.

JAN GOEMOETE, EEN ESBATEMENT VAN -,

Uitg. d. Meijling, blz. 1 vlg.

CALF VAN WONDERE, EEN ESBATEMENT VAN T -,

Uitg. d. Meijling, blz. 25 vlg.

KATMAECKER, EEN BATEMENT VAN DEN -,

Uitg. d. G. Kalff, *Trou Moet Blycken*, blz. 261 vlg., F.A. Stoett, *Drie Kluchten*, blz. 58 vlg.

KIJK IN DE KRIJCK, EEN BOERDIGHE CLUCHTE VAN -,

Uitg. d. N. v.d. Laan, in *Tschr.* IL (1930), blz. 127 vlg. Van der Laan noemt het een tafelspel.

COOPMAN DIE VIJF PONDGT GROOTEN VERCUSTE, VAN DEN -,

Uitg. d. Muller en Scharpé, *Sp. v. Corn. Everaert*, blz. 103 vlg.

CRIJSMAN, EEN ESBATEMENT VAN EEN -,

Uitg. d. Meijling, blz. 55 vlg.

CRIMPERTOOM, EEN BELACHELIJCKE KLUCHTE VAN,

Uitg. d. N. v.d. Laan, *Rederijkersspelen naar een handschrift ter bibliotheek van het Leidsche Gemeentearchief* ('s-Gravenhage 1932), blz. 43 vlg.

LICHTEKOY, EEN CLUYT VAN -,

In Hs. T.M.B. Haarlem, G, fol. 37 e.v.; zie De Vooyo in *Tschr.* XLV, blz. 37 vlg.

LIJS EN JAN SUL: QUAE BELIJ, EEN CLUYT VAN -,

Uitg. d. J. v. Vloten, *Een Voorlooper van Jan Salie* in *De Levensbode*, VI (1873), blz. 325 vlg.; N. v.d. Laan, *Uit het Archief der Pellicanisten*, blz. 82 vlg.

(LIJS EN LIPPEN HARMAN, ESBATEMENT VAN -),

In Hs. T.M.B. Haarlem, G, fol. 65 e.v. (Opschrift *Van een boer die Lippen hiet*, vg. A.A. v. Rijnbach, *De Kluchten van G.A. Bredero*, bl. XIII), zie De Vooyo in *Tschr.* XLV, blz. 276.

LIJSGEN EN VAN JAN LICHTHART, EEN CLUYT VAN,

Uitg. d. N. v.d. Laan, *Uit het Archief der Pellicanisten*, blz. 55 vlg.

LUERIFERS, EEN ESBATEMENT VAN -,

Uitg. d. Meijling, blz. 172 vlg.

LUYSTERVINCK, EEN ESBATEMENT VANDEN -,

Uitg. d. M. de Jong, *Drie zestiende-eeuwse esbatementen*, blz. 85 vlg.

MANE, EEN BATEMENT VAN DIE -,

In Hs. T.M.B. Haarlem, A, No. 10; zie De Vooyo in *Tschr.* XLV, blz. 283.

(MEESTER HOON EN LIPPEN SLECHTHOOF), EEN BATEMENT VAN VIER
PERSONAGIEN:

Uitg. d. Van der Laan, *Rederijkersspelen naar een handschrift ter bibl. v.h. Leidsche Gemeentearchief*, blz. 93 vlg.

(MINNAARS, KLUCHT VAN DE BEDROGEN -),

In Hs. Kon. Bibl. 's-Gravenhage No. 132 F 7, fol. 1r-10v; de eerste 90 regg. ontbr.; zie P.J. Meertens, *Een Zeeuws Rederijker uit het midden der zestiende eeuw*, in *Tschr. v. Taal en Lett.* XIV (1926), blz. 251 vlg.; dez., *Letterkundig Leven in Zeeland*, blz. 119-20 en hierboven, blz. ooo.

MINNERS, EEN SPEEL VAN DRIE-,

Uitg. hierboven, blz. 1 vlg.

MINNEVAER, EEN CLUYT VAN ONSE LIEVEN HEERS,

Uitg. d. Van Vloten, 1, blz. 149 vlg. en hierboven, blz. 35 vlg.

MOORKENSVEL VAN DE QUADE WIJVEN,

In *Veelderhande Geneuchlijcke Dichten, Tafelspelen ende Refereynen* (Antwerpen, Jan van Ghelen 1600, herdr. Leiden 1899, blz. 21 vlg.). - Uitg. naar Veeld. Gen. D. in *De Kroniek* van 21 Juli 1895, naar L fragm. door Van Vloten, 1, blz. 44 vlg., volledig d. J. Bolte en W. Seelmann, *Niederdeutsche Schauspiele älterer Zeit*, blz. 1 vlg.; zie nog G. Kalff, in *Jahrbuch d. Ver. f. niederd. Sprachf.* XI (1885), blz. 143, dez., *Gesch. d. Ned. Lett. i. d. zestiende eeuw*, I (Leiden 1889), blz. 291-2; J.W. Muller in *Tschr.* 1899, blz. 202 en Kalff, *Gesch.* III, blz. 164; voorts Bolte en Seelmann, *a.w. Einl.*, blz. *6 vlg., *Anmerk.*, blz. 149-50 en Seelmann, *Mittelnied. Fastnachtsp.*, blz. XIV, XVIII.

NICHTE, TSPSEL VAN DER -,

Uitg. d. Muller en Scharpé, *Spelen van Cornelis Everaert*, blz. 531 vlg.

PATER JOOST EN BROER JAN, EEN SOTTE CLUYT VAN -,
Uitg. d. Van Vloten, I, blz. 130 vlg.

PATROON VAN DEN ALVEN, CLUYTE VAN DEN -,
Uitg. d. C.R. Hermans, *Geschiedenis der Rederijkers in Noord-Brabant*, II ('s-Hertogenbosch 1867), blz. 286 vlg., en W. v. Eeghem in VVA, 1938, blz. 180 vlg. - Dit spel is een factie, zie over dit genre en het verschil tussen factie en esbatement Van Eeghem tap. en vooral L. v. Boeckel, *Letterkundig Leven te Lier*, blz. 53 vlg. en dez. in *Tschr. v. Gesch. en Folklore*, 1941, blz. 105.

PREECKER, EEN BATEMENT VAN DEN -,
Uitg. d. Van der Laan, *Uit het Archief der Pellicanisten*, blz. 1 vlg.

PRESENT VAN GODT LOONDT, GRAMMERCHIJS BESOLOSMANOS, EEN -,
In Hs. Kon. Bibl. Brussel No. II, 367. - Een klucht? Frederiks en Van den Branden (i.v. *Fraet*) noemen het een zinnespel, het zal eerder een 'presenspel' zijn.

SCHOORSTEENVAGHER EN EEN SCHOELAPPER, EEN ESBATEMENT VAN EEN -,
Uitg. d. Meijling, blz. 140 vlg. - Slechts het begin is bewaard gebleven.

SCHUYFMAN, ESBATEMENT VAN DEN -,
Uitg. d. Kalff, *Trou Moet Blycken*, blz. 1 vlg., en Stoett, *Drie Kluchten*, blz. 1 vlg.; - zie J. Prinsen Jln. in *Taal en Letteren*, XII, blz. 569; voorts Kalff, *Gesch. d. Ned. Lett. i. d. zestiende eeuw*, I, blz. 293-4; Worp, *Gesch. I*, blz. 148 vlg.; *Tschr.* XLV, blz. 265 vlg., XLVII, blz. 161 vlg.

STOUT ENDE ONBESCAEMT,

Uitg. d. Muller en Scharpé, *Spelen van Cornelis Everaert*, blz. 167 vlg.

(DRONCKE TAVERNE, EEN CLUCHTE VAN -,

In Hs. Kon. Bibl. Brussel No. 16912-3, fol. 233^v e.v. met opschrift *Een cluchte in de moeder seghen*; zie Worp, I, blz. 150 en de boven in de Inleiding genoemde literatuur.

TIELEBUYS, CLUYT VAN -,

Uitg. d. Van Vloten, I, blz. 168 vlg. en M. de Jong, *Drie zestiende-eeuwse Esbatementen*, blz. 23 vlg.; zie voor de bestaande hss. en de dichter de litt. in mijn *De Rederijkers*, blz. 174.

VIGELIE, VAN DE -,

Uitg. d. Muller en Scharpé, *Spelen van Cornelis Everaert*, blz. 75 vlg.

VISSCHER, ESBATEMENT VAN DEN -,

Uitg. d. Muller en Scharpé, *Spelen van Cornelis Everaert*, blz. 317 vlg. en hierboven blz. 17 vlg.

VLOYVANGER, EEN BOERTIGE CLUYT VAN DEN -

In Hs. T.M.B. Haarlem, G, fol. 21^v e.v.; zie De Vooy in *Tschr.* XLV, blz. 269-70.

WESEN, VAN T-,

Uitg. d. Muller en Scharpé, *Spelen van Cornelis Everaert*, blz. 35 vlg.

SIN, EEN ESBATEMENT VAN BOERTELIJCK -,

Uitg. d. Meijling, blz. 182.

(SUBTIJL VAN SINNEN EN BOERDELIJCK GECK), EEN CLUYT VAN VIER PARSONAGES,

In Hs. T.M.B. Haarlem, G, fol. 123^v e.v.; zie De Vooy in *Tschr.* XLV, blz. 280.

Lijst van afkortingen

- BO, DE - L.L. de Bo, *Westvlaamsch Idioticon* (Brugge 1873).
- DIS, VAN - L.M. van Dis, *Reformatorische Rederijkersspelen uit de eerste helft van de zestiende eeuw*, diss. Utrecht 1937 (Utrecht z.j.).
- DOESBORCH, VAN JAN - *De refreinenbundel van Jan van Doesborch*, uitg. d. Dr. C. Kruyskamp, 2 dln (Leiden 1940).
- ELLERBROEK-FORTUIN - E. Ellerbroek-Fortuin, *Amsterdamse Rederijkersspelen in de zestiende eeuw*, diss. Utrecht (Groningen-Batavia 1937).
- ERNÉ - B.H. Erné, *Twee zestiende-eeuwse spelen van de hel*, diss. Utrecht 1934 (Groningen-Den Haag-Batavia 1934).
- FRANCK² - J. Franck, *Mittelniederländische Grammatik*, 2e Aufl. (Leipzig 1910).
- HALTEREN, VAN - B. v. Halteren, *Het pronomem in het Nederlandsch der zestiende eeuw*, diss. Groningen 1906 (Wildervanck 1906).
- HELTEN, VAN - W.L. v. Helten, *Middelnederlandsche Spraakkunst* (Groningen 1887).
- JACOBS - J. Jacobs, *Vergelijkende klank- en vormleer der Middelvlaamsche dialecten*, I (Gent 1911).
- JACOBS, WV.L. - J. Jacobs, *Het Westvlaamsch* (Groningen-Den Haag 1927).
- Kil. - *Etymologicum teutonicae linguae... Cornelii Kiliani Dufflaei* (Trajecti Batavorum 1777).
- KOLTHOFF - I.B. Kolthoff, *Het substantief in het Nederlandsch der 16e eeuw*, diss. Groningen 1894 (Groningen 1894).
- LUBACH - A.E. Lubach, *Over de verbuiging van het werkwoord in het Nederlandsch der zestiende eeuw*, diss. Groningen 1891 (Groningen 1891).
- MEIJLING - H. Meijling, *Esbatementen van de Rode Lelye te Brouwershaven*, diss. Utrecht 1946 (Groningen 1946).
- MNL. WDB. - E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek* ('s-Gravenhage 1885).
- MOERKERKEN, VAN - P.H. v. Moerkerken, *Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17e eeuw*, 2 dln (Sneek z.j.).
- MOLEMA - H. Molema, *Woordenboek der Groningsche Volkstaal* (Winsum 1887).
- STOETT, SYNTAXIS - F.A. Stoett, *Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis*, 3e druk ('s-Gravenhage 1923).
- TSCHR. - *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, uitg. vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden.

VLOTEN, VAN - J. v. Vloten, *Het Nederlandsche Kluchtspel van de 14e tot de 18e eeuw*, 2e druk, 3 dln (Haarlem 1877-1881).

VVA - *Verlagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*.

WNT - *Woordenboek der Nederlandsche Taal* ('s-Gravenhage 1882-).

WORP - J. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* 1e dl. (Groningen 1904).